POGLEDI
U KULTURNU POVIJEST HRVATSKOGA NARODA

NAPISAO

JURAJ KOCIJANIĆ



U ZAGREBU 1923.
NADBISKUPSKA TISKARA

Obu… knjižnica
Josip Golubić
Zagreb, Remetinec 2

21468

POGLEDI U KULTURNU POVIJEST HRVATSKOGA NARODA

NAPISAO

JURAJ KOCIJANIĆ

PAZI NA KNJIGU





KNJIŽNICA
II. RAJONA

U ZAGREBU 1923.
NADBISKUPSKA TISKARA

Obiteljska knjižnica
Josip Golubić
Zagreb, Remetinec 2

UVOD.

Ne ću da napose govorim o uzvišenosti zvanja katol. svećenstva niti o onim najvećim zaslugama, što ih svećenstvo stiče u svojoj strogo svećeničkoj službi kao propovjednici Isusove vjere i ćudoređa, kao djeljitelji sv. tajna, kao vršioci bogoslužja napose prikazivatelji prave žrtve u sv. misi — dakle kao spasavatelji neumrlih duša i čuvari kršć. kreposti, kršć. uljudbe, kršć. pravice i ljubavi. O tom se drugdje govori i piše. Odlučio sam u ovim recima prikazati na temelju naše poviesnice rad svećenstva na prosvjetno-književnom, školskom, gospodarskom, socijalno-nacionalno polju, kako bi uspjesi savjesno svećenika rada na tim poljima poučili svakoga o tom, da katol. svećenik, ako savjesno vrši strogo svećeničke dužnosti, u praktičnom životu neminovno koristi i na svim nabrojenim poljima, ako ne svagda neposredno, a to svakako posredno. Vjera je za život, vjera je život! »Pravednik živi od vjere« veli sv. Pismo. Vjera dakle utječe na sve grane čovječjeg života, vjera je u najužoj vezi s čitavim životom. Upravo danas trude se »slobodoumnici« da uvjere svijet, kako vjera nema utjecaja na život, dosljedno ni propovjednici vjere t. j. svećenici ne smiju imati nikakav upliv na na-

rod. Da je ta nauka neosnovana, pokazat ćemo iz mnoštva neoborivih činjenica, koje govore protivno.

*

Jedna od najobičnijih u nas a najružnijih kleveta na svečenstvo jest i ta: »popovi su mračnjaci, natražnjaci, protivnici prosvjete i svakog napretka«. Koji tako govore i pišu, grdno lažu bilo iz neznanja bilo iz zlobe.

1. Općenito je priznata istina, da je prvu naobrazbu i uljudbu kao što svim evropskim narodima, tako i našemu hrvatskom narodu dalo kršćanstvo. Krćanstvo je naime svojom božanskom naukom t. j. vjerskim i ćudorednim istinama divlje narode oplemenilo, ukrotilo i prosvijetlilo, kršćanstvo je očuvavši i pročistivši staro-pogansku kulturu narode obogatilo znanjem i umijećem. Kršćanstvo su pak propovijedali, širili i na sve grane praktičnog ljudskog života primjenjivali — svećenici — »popovi«. Svećenici su i našemu hrvatskom narodu i to nastojanjem rimskih papa donijeli svetu kršćansku vjeru, svećenici su dakle i našemu narodu s vjerom donijeli i prvu kulturu i uljudbu. Pozivljem sve klevetnike hrvatskog svećenstva javno, neka ustanu i dokažu protivno. Dokle pak to ne dokažu, a ipak govore i pišu, da su svećenici »mračnjaci«, što su drugo nego prosti klevetnici!

2. Svećenstvo je našemu narodu ne samo dalo prvu kulturu i uljudbu, već je tu kulturu i uljudbu usavršivalo, širilo i produbljivalo radeći živom narodnom riječi, pismom i knjigom u narodnom jeziku oko izobrazbe i prosvjete. Tko je u nas u opće prvi počeo pisati u našem narodnom jeziku? Bili su to, hoćeš ne ćeš, pravi pravcati »popovi« i to rimo-katol. »popovi«! Je li to istina? Povijest tvrdi, da su sv. braća Ćiril i Metod, slavenski apostoli, izumili slova i pismo za slavenski jezik, oni su dakle prvi pisali slavenskim jezikom. Sv. Ćiril i Metod bili su katolički svećenici — rimo-katolički »popovi«. Od njih su naučili slavensko pismo, od njih su primili prve slavenske knjige naši hrvatski svećenici. Tim je položen osnov našoj narodnoj knjizi i općoj pučkoj prosvjeti. To je povjesna činjenica, a ipak ima tako nepoštenih ljudi, koji govore i pišu, da su »popovi mračnjaci i protivnici prosvjete«. Što su dakle ti ljudi drugo, nego opaki klevetnici.

3. Hrvatski svećenici nijesu samo za sebe naučili pisati i čitati, već su prvi i narod učili pisati i čitati, prvi su pisali knjige za puk. Je li to moguće? Najstarije pismo u našem hrvatskom jeziku jest glagolsko pismo, najstarije knjige hrvatske pisane su glagolskim pismom, a povijest svjedoči, da su ih pisali hrvatski »popovi«-svećenici. R. Strohal, svjetovnjak, koji marljivo prou-

čava hrvatsku glagolsku t. j. našu prvu i najstariju književnost, veli: »Hrvatska knjiga i hrvatska pismena prosvjeta počinje pokrštenjem Hrvata na slavenskom jeziku i sa slavenskim bogoslužjem koncem 9. vijeka«. (»Hrvatska glagolska knjiga«). Svećenici su ponajprije rabili glagolsko pismo i knjigu na narodnom jeziku u bogoslužju u crkvi, no prvi su stali služiti se tim pismom i hrvatskim jezikom i u svjetovne svrhe. »Popovi glagolaši bili su malo ne jedini hrvatski glagolski književnici. Sav svoj pjesnički i poučni književni rad pisali su samo za narod i radi naroda. S toga je i narod ne samo razumio njihov književni rad, već ga i poznavao, dok je ostao cijeli ostali književni rad hrvatskih pjesnika sve do Andrije Kačića (svećenika!) hrvatskom narodu posve tudj. Popovi glagolaši, gdjegod ih je bilo, dotjerali su pučku prosvjetu tako daleko, da je već u 15. i 16. vijeku bilo dosta pismenih ljudi u hrvatskom narodu« (Ib.). Drugi naš učenjak Medini piše u svojoj knjizi (»Povijest hrvatske književnosti«) ovako: »Tako nasta već iz rana širom Dalmacije nekakav literarni (= književni) rad i na narodnom jeziku. Radnici su bili i opet samo svećenici, ali na ovom skromnom djelovanju... temelji se i pozniji rad svjetovnih pjesnika«. U nas je na žalost

premalo poznata stara hrvatska glagolska književnost, pa je s toga i premalo ili nimalo cijenjen rad glagolskih književnika — t. j. svećenika. Ako sudimo samo po onim spomenicima, što nam ih je burna prošlost škrto sačuvala, vidimo, da je najstarija naša t. j. glagolska književnost bila dosta obilna, vrlo poučna i lijepa, a što je najvrednije, bila je narodna. Osim crkvenih knjiga (misala, brevijara, psalterija, evangjelistara, obrednika, molitvenika i t. d.) sačuvani su nam i spomenici »poslovne ili dnevne proze« (natpisi, isprave, notarske knjige), u stihovima (epske i lirske pjesme, crkvena prikazivanja), legende, priče, pripovijetke, dramski moraliteti, bogoslovne rasprave, te ogromni »zbornici« — te neke vrsti enciklopedije — sa 400, 500 i 1000 stranica. Tako na pr. »Zbornik popa Ivana iz Poljana kraj Zadra iz 16. vijeka ima 1569 stranica u velikom folio formatu, a teži 19 kg. 95 dkg. (R. Strohal). — Ne smijemo zaboraviti, da je u ono doba bilo veoma teško baviti se knjigom. Svećenici su bili siromašni. neki tako, da su sami svojim rukama morali obradjivati zemlju; bijesnili su često dugotrajni ratovi, pak su svećenici često morali pero zamijeniti mačem. (V. Bučar: »Povijest hrv. protest. književnosti«). Hrvatski ljetopisac fra Šimun Glavić — svećenik — piše g. 1529. ovako: »I v to vrime bihu tri zla na svitu: najpri biše glad (tako da je na tisuće ljudi

umiralo!) i svi naši mostiri (samostani) bihu vele nevolni«; drugo zlo: »kuga na veće mist se ukazaše u Dalmaciji...«; treto: »r a t biše meu svim krstijanstvom...« »I vas prosim, redovnici, nemojte me kleti, ako e nika mrsa (pogreška) u njih, ki budu tê čtili u njih, ili ako ni lipo pismo, ere e pisah pripadma,... a v n o ć i u l i j a n e b i š e ć a ž g a t i. I znate, gospodo redovnici, da ni se učih pisati, ni pri meštru (učitelju) stah, ni pri pisah (pisac) nigdare, a to počeh kušati ruku na slavu Božju« (Arkiv IV. str. 37.)

5. H r v a t s k i s v e ć e n i c i u v e l i s u n a r o d n i j e z i k i u s v j e t o v n u, u m j e t n u k n j i ž e v n o s t, koja se stala javljati u Dalmaciji, poglavito u Dubrovniku koncem 15. vijeka. Medju prvim naime hrvatskim književnicima — »naši prvi spjevaoci« — »prva svitlost našega jezika«, — koji su počeli pisati i knjige izdavati u hrv. jeziku a latinskim slovima (latinicom), nalazimo katoličke hrvatske svećenike. G j u r o D r ž i ć, rodom iz puka, koji je živio god. 1461.—1501., a bio hrvatski pjesnik, jest svećenik. »N j e g o v a p o e z i j a (p j e s m e) i m a o s o b i t o o d l i č n o m j e s t o u p o v j e s t i h r v a t s k e k n j i ž e v n o s t i«, veli dr. B. Vodnik, svjetovnjak, u svom djelu »Povjest hrv. književnosti). M a v r o (N i k o l a) V e t r a n i ć (1482.-1576.) »n a j p l o d n i j i j e d u b r o v a č k i p j e s n i k 16. s t o l j e ć a i to lirik, epik i dramatik«, a bio je svećenik-redovnik. (Vodnik). O Vetraniću kaže Medini: »On je bio i vanjski znak jedinstva dubrov. pjesnika kao nekakav viši svećenik muza, koji je mladje vodio i hrabrio, i b i o z a č e t n i k s v a k o g a k n j i ž e v n o g a p o k r e t a u o n o d o b a«. J u r a j B a r a k o v i ć (umro 1528. u Rimu) bio je vrsni i domoljubni pjesnik. »Tko hoće da dobro shvati Gundulića i cijeli slovinski pokret u dubrovačkoj književnosti 17. vijeka, treba da se osvrne i na preteče toga pokreta: Zoranića i Barakovića u 16. vijeku. U Barakoviću imamo skoro već čitavu zgradu gotovu« (Medini). Baraković bio je »pop«-svećenik. N a j v e ć a j e k n j i ž e v n a l i č n o s t d u b r o v a č k a u 16. s t o l j e ć u M a r i n D r ž i ć (1520.—1577.), a bio je svećenik (Vodnik).

U drugoj polovici 16. vijeka potakla je »reformacija« i u Hrvatskoj brži razvoj hrvatske književnosti u narodnom jeziku, a kao pisci i izdavači knjiga, štampanih glagolicom, ćirilicom i latinicom, istakli su se svećenici. »Reformacija je stekla svoje najvrednije književne radnike medju popovima glagoljašima«, tvrdi dr. Vodnik (ib.). Takovi pisci bili su: Stjepan Konzul (1521.—1580.), Antun Dalmatin (umro 1579.), Juraj Cvečić (umro 1585.), Juraj Juričić (umro 1578.), Mijo Bučić (umro oko 1580.), svi svećenici, te Antun Vramec (1538.—

1587.) »jedan od osnivača hrvatske kajkavske književnosti i prvi naš historiograf (povjesničar), koji se služi narodnim jezikom« (Vodnik), a bio je svećenik.

6. Kad je god. 1455. bio izumljen tisak za štampanje knjiga, oni, koji su se u nas prvi poslužili tim korisnim iznašašćem i to rano t. j. već za kojih 28 godina, bili su hrvatski »popovi«-svećenici. Prve štampane naše knjige, prve u hrvatskom jeziku dali su tiskati svećenici. Tako god. 1483., 1493., 1507., 1508., 1510., 1518. i 1570. Izumom tiska mnogo su se lakše, brže i jeftinije mogle širiti knjige i prosvjeta, a i u tom radu istakli su se naši svećenici. Doista pravi »mračnjaci!« — Prvu hrvatsku glagolsku tiskaru uveo je u Senju g. 1494. Šimun Kožičić — biskup — uz pomoć senjskih kanonika Blaža Baronića i Silvestra Bedričića, a još prije t. j. 1483. dali su hrv. glagolaši -- svećenici -- tiskati glagol. knjige u Mljecima. Glagolski misal, štampan u Mljecima 1483. — po svoj prilici nastojanjem fra Pavla od Modruša — jest »prva štampana knjiga u jugoslavenskom, hrvatskom jeziku«, te je od svih slavenskih štampanih knjiga od ove naše starija jedino češka biblija, tiskana 1475. (Arkiv I.). Prvu pak tiskanu knjigu na hrvatskom jeziku latinskim i staro-njemačkim slovima dao je štampati g. 1495. u Mljecima Bernardin Splјetski — »na nesreću« i opet redovnik-svećenik. (Arkiv I.). — Svećenici su uveli tiskaru u Kosinju u Lici, u kojoj su se, piše R. Lopašić (»Dva hrvatska junaka«), štampale glagolske »knjige i to prvi put u hrvatskoj zemlji« — dakle vrlo rano. Godine 1502. ostavlja »pop Luka Radovanović oporučno svoju tiskaru popu Pavlu Vukašinoviću u Dubrovniku« (Medini). Taj Vukašinović (umro 1555.), imao je, veli Medini, i neke vrsti knjižaru u Dubrovniku. Fausto Vrančić, biskup, dao je »prvi od Hrvata tiskati u Mljecima g. 1595. svoj »Dictionarium« t. j. rječnik pet najodličnijih evropskih jezika: latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i magjarskog. (Iv. Kukuljević: »Glasoviti Hrvati«).

7. »U Bosni javila se tek u početku 17. stoljeća književnost na jeziku narodnom, a osnivači njezini bili su bosanski Franjevci«, dakle »popovi«-svećenici. »Upravo oni stvorili su najljepšu i najvažniju nabožno-poučnu književnost na hrvatskom jeziku« (Vodnik). U 17. vijeku istakli su se u Bosni kao hrvatski pisci: M. Divković (1563—1631.), Stjepan Matijević (umro 1664.), P. Posilović, P. Papić, Ivan Bandulović, Ivan Ančić i t. d., sve sami franjevci, katolički svećenici. U isto vrijeme rade na književnom polju u Dalmaciji: Šime Budinić (1582.), »koji je prvi uzeo upotre-

b l j a v a t i s l o v a č, ć i š«, a bio je »pop«-katolički svećenik; Bartol Kašić (1575.—1650.), koji je na hrvatski preveo sv. Pismo St. i N. Zavjeta. »O n j e p r v i n a š g r a m a t i k i p o k r e t a č misli o j e d i n s t v e n o m k n j i ž e v n o m j e z i k u« — (Vodnik) — bio je — to je prava smola — katolički svećenik — »pop«.

»Pop Grgur Vital (de Vitalibus)« sastavi god. 1628. svoj opsežni trojezični rječnik i to latinsko-hrvatsko-talijanski (Iv. Kukuljević: »Glasoviti Hrvati«). P r v i r j e č n i k n a š e g n a r o d n o g j e z i k a (»Blago jezika slovinskoga«) napisao je i štampom izdao (1649.) Jakov Mikalja, svećenik, »crni mračnjak«-Isusovac, gdje u predgovoru preporuča, n e k a s e z a o p ć e n i t i k n j i ž e v n i j e z i k n a š e g a n a r o d a u z m e b o s a n s k o-h e r c e g o v a č k o n a r j e č j e.

»J e d i n i z n a t a n d a l m a t i n s k i p j e s n i k 18. s t o l j e ć a, u p r a v o p u č k i p j e v a č j e s t f r a A n d r i j a K a č i ć M i o š i ć (1696.—1760.), ali i taj jest katol. svećenik! Za Kačića veli dr. Vodnik: »Kačić je postao najpopularniji hrvatski pisac do narodnoga preporoda. K a č i ć e v a p j e s m a r i c a p o s t a l a j e . . . p r v a h r v a t s k a o p ć e n o-n a r o d n a k n j i g a . . ., i j e d n i m o d n a j v a ž n i j i h d o g o d j a j a u p o v i j e s t i h r v a t s k e k n j i ž e v n o s t i. Antun Cuvaj u znamenitom i velikom svom djelu »Gradja za povjest školstva« sudi o Kačiću ovako: »U ono doba kad je nad narodom našim lebdila najveća tmina narodne nesviesti i neznanja, prenuo je narod i pokazao mu metu budućnosti« — Kačić — svećenik, izdavši svoju narodnu pjesmaricu »Razgovor ugodni« i narodnu moralku (nauka o ćudorednom životu) »Korabljicu«. O zagrebačkom biskupu Benku Vinkoviću (umro 1642.) piše Iv. Kukuljević: »Oko ovoga muža kretao se neko doba s a v d u š e v n i ž i v o t o s t a n a k a k r a l j e v i n e H r v a t s k e s ove strane Velebita. Crkveni i književni rad nadje u njemu sredotočje, a borba javna i tajna glede materijalnih i duševnih stvari zrcalila se je u njemu i u njegovom najbližem društvu« (Književnici u Hrvata. . .«).

8. U 17. stoljeću ističu se kajkavski pisci: Nikola Krajačević, svećenik, (1582.—1653), Juraj Habdelić (1609.—1678.), svećenik, Isusovac, o kom dr. Vodnik kaže, da je »n a j v a ž n i j i i n a j p l o d n i j i k a j k a v s k i p i s a c 17. s t o l j e ć a«. Napisao je i hrvatsko-latinski rječnik za škole (1670.). Ivan Belostenec Orlović (1595.—1675.), Pavlin, svećenik, napisao je »g o l e m i r j e č n i k, k o j i j e p r v i v e l i k i č i n, š t o j e i z a š a o i z H r v a t s k e z a j e d i n s t v o k n j i ž e v n o g j e z i k a i n a j m o n u m e n t a l n i j e k n j i ž e v n o d j e l o 17. s t o l j e ć a u H r v a t s k o j«, k a k o v e l i V o d n i k.

U Dalmaciji bavili su se istodobno knjigom: Ignat Gjordjić (1675.—1737.), katolički svećenik. »Jezik narodni«, piše dr. Vodnik, »volio je on ne samo u poeziji (pjesništvu), već ga je nastojao uvesti i u prozu, te poziv lje naše učene ljude, da radeći oko viših nauka na jeziku narodnom otvore mu put u kolo naučenjaka«. »Jedan od najvećih umnika svoga vremena, znamenit matematičar, fizičar, astronom i filozof« bio je Rudjero Bošković (1711.—1787.), Isusovac, svećenik. (Vodnik). Na književnom polju radili su još: R. Kunić (1719.—1794.) Brno Zamanja (umro 1820.), Gjuro Ferić-Gvozdenica (1739.—1820.), svi svećenici, od kojih je posljednji proučavao narodnu poeziju. Franjo M. Appendini (1739.—1820.), svećenik, pijarista, izdao je veliko djelo o povijesti dubrovačke književnosti (1802.). Franjevac pak i svećenik Joakim Stulli (1729.—1817.) izdao je štampom »veliki svoj Leksikon lat., talij. ilirski (hrvatski)« 1801. Kao pjesnik prigodničar spominje se u to doba Angjeo Maslač (1792.—1838.), Dominikanac, svećenik. U 18. stoljeću u Dalmaciji »samo dva fratra bave se i svjetovnom knjigom«; (Vodnik), — dakle i ti svećenici. Filip Grabovac (1695.—1747.) napisao je i izdao g. 1747. zbornik zabave i pouke, namijenjen narodu, pod naslovom »Cvit razgovora naroda i jezika rvackoga«, te je poradi svog rodoljubnog

književnog rada bio okovan i bačen u tamnicu. Bio je katolički »pop«-svećenik. Pavlin — svećenik — Hilarion Gasparotti, iz Samobora, napisao je i izdao u Beču 1760. god. u hrvatskom jeziku omašno djelo »Cvet sveteh« u četiri debela sveska svaki gotovo po 1000 str.

9. U Bosni rade u 18. vijeku na književnom polju Ivan Filipović (1704.), Stjepan Markovac-Margitić (umro 1714.), Tomo Babić (umro 1712.), Lovro Sitović umro 1729.), Filip Lastrić (1700.—1783.) i t. d., — sve Franjevci, svećenici, za cijelo jedini književnici. U Slavoniji »udarili su osnove slavonskoj književnosti« (Vodnik) Franjevci i Isusovci — dakle »popovi« — svećenici, i to odma iza oslobodjenja ispod turske vlasti, a sudjelovali su i svjetovni svećenici. U to doba osobito su znameniti ovi slavonski književnici: Antun Kanižlić (1699.—1777.), Isusovac, svećenik, i Petar Katančić (1750.—1825.), franjevac, svećenik. »Kanižlić bio je«, piše dr. Vodnik, »pučki pisac ali i naučenjak i pjesnik i umjetnik. Prije njega nije nijedan naš pisac napisao hrvatskom prozom veće originalno (»izvorno«) naučno djelo (»Kamen pravi smutnje velike«). Kanižlić je od svih slavonskih pisaca ovoga vremena pisao najčistijim i najbogatijim jezikom. On je proučavao jezik u tančine upravo u narodu, te je bio i leksikograf (= pisac rječnika)... i ostavio u rukopisu veliki rječnik«. Katančić bio

je arheolog, povjesničar, numizmatik, filolog, pjesnik, te je preveo na hrvatski sv. Pismo i složio veliki hrvatski rječnik.

»U gradjanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću... sva je književnost — dosta bogata — u rukama klera (svećenstva), naročito hrvatskih Pavlina i Isusovaca«, tvrdi dr. Vodnik. Tito Brezovački, svećenik, istakao se kao najbolji kajkavski pisac u dopreporodno doba« (V.). Osobito su zaslužni za hrvatsku knjigu i prosvjetu naši redovnici-Pavlini, a književnost njihova bila je rodoljubna (V.). »Njihovo književno nastojanje u 17. vijeku u Hrvatskoj vrlo lijepo predstavlja Ivan Belostenec. Putovao je po Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Istri, svuda je proučavao narodni jezik i skupljao jezično blago, te napisao (kako već spomenusmo) golemi rječnik«. (Vodnik). Ant. Cuvaj ocijenio je književno i prosvjetno djelovanje Pavlina ovako: »Zasluge pavlinskoga, toga skroz hrvatskoga reda, bijahu za Hrvatsku vrlo velike. Raspršeni (iza dokinuća reda) Pavlini..., podržavahu jošte narodnu svijest u narodu, pa kada je i zadnji hrvatski Pavlin umro, nije ipak s njim u grob položen i književni pavlinski rad, iz koga se digniuo poslije pô stoljeća nov osvetnik, ideja ilirska, t. j. zajednica jugoslavenskih plemena, koju su onako lijepo u školi i knjizi zastupali hrvatski Pavlini« (»Gradja za povijest školstva«) t. j. hrvatski svećenici.

Hrvatski svećenici — Isusovci Sušnik (1686. do 1739.) i Jambrešić (1708.—1760.) napisali su veliko djelo hrvatsko-latinski rječnik s raspravom o hrvatskom pravopisu. »Najplodniji kajkavski pisac 18. stoljeća« jest Juraj Mulih († 1753.), Isusovac, svećenik, koji je napisao do 19 knjiga. On je prvi kajkavac, koji piše i štokavskim »narječjem« (Vodnik). — Prvu na hrvatskom jeziku računicu »Aritmetiku« napisao je i izdao Šilobod, svećenik, (1758.).

Prvi, koji su obradili hrvatsko jezikoslovlje i gramatiku (slovnicu), bili su Vitković i Szentmartony (1783.), Isusovci, svećenici. Svećenik Baričević napisao g. 1796. književnu povijest Hrvatske »Historia litteraria Croatiae«, koja svjedoči, da je proučio našu staru književnost davno prije preporoda. Svećenik Adam Filipović počeo je već god. 1822. izdavati »Stari i Novi slavonski kalendar«, a Šime Starčević (1784.—1859.), župnik u Karlobagu, bude pozvan od Francuza, kad su ovdje zavladali, za urednika novina, što su ih u hrvat. jeziku u Ljubljani izdavali za čitavu »Iliriju«. God. 1812. izdao je u Trstu svoju hrvatsko-francusku »Ričeslovicu«, sastavio gotovo sve knjige za narodne škole prema

Josip Golubić
Zagreb Remetinec

njemačkim i francuskim knjigama, i »veliku hrvatsku slovnicu« u dva dijela. (»K. L.« br. 21. 1859.).

11. Svećenici, »mračnjaci«, bavili su se i glazbom. God. 1757. napisao je Isusovac Juraj Mulih pjesmaricu s notama (»Cithara octochorda«), u kojoj su ubilježene i neke stare hrvatske pjesme s napjevom. Svećenik Šilobod napisao je god. 1760. knjigu za poduku u pjevanju. Na glazbenom polju odlikovao se i svećenik Juratović (1796.—1879.), dok je svećenik Pintarić (1798.—1867.) skladao do 500 crkvenih pjesama. Fra Marijan Jaić, svećenik sabrao je, uredio i štampom izdao g. 1850. u Budimu zbirku crkv. pjesama s notama i pratnjom za orgulje, i to 170 napjeva (»K. L.« br. 7./1850.). O. Sabo Franković, svećenik, Dubrovčanin, bio je uvaženi glazbenik i skladatelj, a njegove neke skladbe bile su izvadjane u Rimu, Napulju, Kapui i Dubrovniku. (»K. L.« br. 15. 1859.).

God. 1827. osniva se u Zagrebu glazbeni zavod, a pokrovitelj bi mu Vrhovec, zagreb. biskup, dok je dr. Mojzes, svećenik bio dugo godina ravnatelj škole muzikalnoga društva u Zagrebu. Već god. 1840. osnivaju zagrebački klerici glazbeno-pjevačko društvo »Skladnoglasje«, danas »Vijenac«, a jedan od začetnika pjevačkog društva »Kolo« u Zagrebu bio je svećenik Stjepan Rihtarić. Župnik Pavao Štoos skladao je crkvene i domoljubne pjesme, te ih izdao g. 1858. Omiljele pjesme: »Gdje je stanak moj« i »Oj Hrvati« preveo je dr. Mojzes, svećenik, itd., itd.

12. Svećenici stekoše neumrlih zasluga time, što su pisali kronike, ljetopise i povjesnice našega hrvatskoga naroda, povijest naše domovine. Povijest je naša dika, naša utjeha, naša škola, naša obrana, naša pobuda za dalji život i rad. Na povjesničkom polju pak radili su do sada najviše baš »popovi« — hrvatski svećenici. Jedan od najstarijih ne samo hrvatskih nego i slavenskih ljetopisaca jest Mihajlo Solinjanin, po svoj prilici svećenik, koji je živio i pisao oko god. 1010. Hrvatskim jezikom pisao je ljetopis oko god. 1150. »pop Dukljanin«, te je slavni naš Marko Marulić u toliko cijenio taj ljetopis i smatrao ga pravom povjesnicom, da ga je god. 1510. preveo na latinski pod naslovom »Regnorum Dalmatiae et Croatiae gesta«. Oko polovice 14. vijeka pisao je ljetopis, veli Kukuljević, »jedan od najumnijih pisaca hrvatskih onoga vijeka«, naime Ivan Kosnički, arhidjakon Gorički i zagreb kanonik (umro 1357.) — (Arhiv IX.).

»Prvi naš historiograf (= povjesničar), koji se služi narodnim jezikom« (Vodnik) jest svećenik Antun Vramec (1538.—1587.). Godine 1652. izišla je u Beču štampom »prva sustavna povjesni-

ca hrvatskog kraljevstva« »(Povijest hrvatskih kraljeva i banova«), a napisao ju je i izdao Juraj barun Ratkaj, zagreb. kanonik (Vj. Klaić: »Život i djela Pavla Rittera«). — Jedan od najstarijih zemljovida Hrvatske i Slavonije, piše Iv. Kukuljević (»Književnici u Hrvata«), imamo od učenjaka Stjepana Glavača, Varaždinca (1627.), inače Isusovca-svećenika. U tom zemljovidu, što ga je sam Glavač uredio i urezao u bakar 1673. god., naznačene su sve poveće varoši, mjesta, gradovi utvrdjeni, sačuvani i porušeni, župe, manastiri i sva mjesta, gdje je bila znamenitija bitka s Turcima, s naznakom godine. Kao povjesničar istakao se Josip Mikoci (1734.—1800.), Isusovac, Andrija Blašković (umro 1796.), kao arheolog, Adam Krčelić (1715.—1778., koji je medju inim napisao i »povijest književnosti stare Slavonije«, i to je naša najstarija povijest književnosti. Ivan Kukuljević, vrlo zaslužni povjesničar, premda nije baš bio odveć blagodaran u pohvalama prema svećenstvu, priznao je i napisao: »Kod duhovnih redova, navlastito kod braće sv. Dominika, sv. Franje i sv. Pavla, bijaše zavladao lijepi običaj popisivati godišnje zgode svojih manastira i svojih okolica, te su nam u nekim manastirskim ljetopisima sačuvane rijetke tajne narodne naše povjesnice« (Arkiv IX. br. 9.) U br. 35. »K. L.« 1859. nabraja Kukuljević neke historičke naše pisce i to

svećenike Nikolu Bergera, hrvatskog Pavlina iz 18. vijeka, Venancija Glavinu, Pavlina, iz 17. vijeka, Rafaela Levakovića, zagreb. kanonika, iz 16. vijeka, De Ponte Valerija, zadar. arhidjakona iz 17. vijeka, Nikolu Stipanića, zagreb. biskupa iz 16. stoljeća i t. d. i t. d. Kao osobito rodoljubnog ljetopisca hvali Iv. Kukuljević (Arhiv IX. str. 9.) Ivana Tomašića, franjevca-svećenika.

»Jedan od osnivača naše moderne historiografije«, piše Ant. Cuvaj (Gradja za povijest školstva) »jest svećenik dr. Franjo Rački (1828.—1894.). Za njega se može s pravom reći, da je historiju hrvatsku podigao na niveau moderne kritičke nauke«. Poznat je kao naš povjesničar i Šima Ljubić (1822.—1896.), svećenik, koji je napisao 139 književnih radnja, Ivan Tkalčić, svećenik (1840.—1905.) plodni povjesnički pisac i povjesničar grada Zagreba; Matija Mesić (1826.—1878.). koji je na hrvatskom sveučilištu prvi predavao povijest i napisao mnogo historijskih radnja. »Prvak medju hrvatskim suverenim arheolozima« jest sada živući dr. Franjo Bulić (rodj. 1846.), takodjer svećenik.

13. Naše svećenstvo bavilo se i ostalim znanostima kao bogoslovjem, pravom, medicinom, filozofijom, astronomijom, fizikom, kemijom, prirodopisom te raznim umjetnostima osobito slikarstvom, rezbarstvom, kiparstvom i graditeljstvom. Osim

toga svećenici su stvarali već u najranije doba najbogatije i najvrednije knjižnice, kojima su se mogli služiti ne samo svećenici nego i svjetovnjaci, pače i pučani. Tako je trebinjski biskup Juraj Krušić (de Cruce) oko god. 1510. ostavio oporučno svoju knjižnicu od 2000 svezaka dominikanskom i franjevačkom samostanu u Dubrovniku uz odredbu, da knjižnica bude svima pristupačna, ali knjige neka se lančićem vežu o klupu (Medini). Tako su i zagrebački kanonici znamenitije knjige davali u crkvi na javnu uporabu, no knjiga je bila lančićem pričvršćena. Knjige su naime bile u staro doba vanredno skupe. U knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku bilo je za dobe Serafina Cerve 10.000 svezaka knjiga, a takove i slične knjižnice imali su manje više gotovo svi naši samostani. U njima se čuvalo neprocjenivo blago ljudskoga znanja i truda, a sve brigom i zaslugom »popova« t. j. svećenika. Ignjat Mikulić, zagreb. biskup od g. 1688., »taj tek 38 godišnji velikaš po rodu i po časti«. veli Vj. Klaić, »pokazao se pravim mecenom književnosti i znanosti«. God. 1690. kupio je od Valvazora navodno za 4000 fr. njegovu bogatu knjižnicu, te je od ove i od drugih prije sabranih knjiga uredio metropolitansku knjižnicu zagreb. biskupije, i smjestio ju u posebnu zgradu (Život i djela Pavla Rittera«). Baltazar Krčelić, zagreb. kanonik, hrvatski povjesničar, poklonio je g. 1777. tadanjoj akademiji u Zagrebu svoju bogatu knjižnicu i zbirku rukopisa, a zagreb. biskup Vrhovec darovao jedan dio svoje knjižnice, te je time udaren temelj današnjoj sveučilišnoj knjižnici. Eto na djelu hrvatskih svećenika! Ipak ih danas kojekakovići nastoje pred neupućenima omraziti lažući i klevećući, da su svećenici-»popovi« »mračnjaci«, protivnici znanja i prosvjete!

Kad i ovako letimično promotrimo rad hrvatskoga svećenstva, moramo priznati, da su naši svećenici, premda im to i nije njihov prvotni poziv, mnogo i najviše doprinijeli, te je u prvoj polovici 19. stoljeća došlo u nas do narodnoga preporoda, koji je nas Hrvate stavio uz bok ostalih kulturnih naroda. Svećenici — »popovi« — bili su dakle oni, koji su narodnu njivu kroz stoljeća krčili, čistili, orali i sijali sjeme, pak je samo trebalo da dune povoljni povjetarac i iza oblačnoga neba da sine topla zraka, i eto niče snažno jaka mladica narodnog preporoda, koja ubrzo uzraste i donese obilni rod.

14. Otac hrvat. narodnog preporoda je veliki Ljudevit Gaj, ali kao preteče njegovi s pravom se smatraju hrvatski svećenici napose: zagreb. biskup Vrhovac, prepošt Mandić, kanonici: Mihanović, Korolija, Kristijanović, župnici: Mikloušić, Jandrić, Gjurkovečki i Vračan, svećenici: Krmpotić, Došen, Brezovački, Kanižlić, Katančić, te mladi klerici napose pjesnik Pavao

Štoos. Dr. Vel. Deželić, svjetovnjak, piše: »Mislim, da se Vrhovac (biskup)... može punim pravom nazvati pretečom Lj. Gaja«. »Vrhovac (1752.—1827.) bori se u Zagrebu za prava hrv. jezika, otvara knjižnicu, osniva tiskaru, željkuje jedinstveni narodni jezik, jedinstveni pravopis, potiče g. 1815. na sabiranje narodnoga blaga, pjeva čistom štokavštinom, izdaje svojim troškom mnoge hrvatske knjige, a brine se za stare« i t. d. Dr. Šurmin, svjetovnjak, kaže: »Najbliži elemenat puku i gradjanstvu bijaše nesumnjivo svećenstvo osobito niže svećenstvo. Već od posljednjega decenija 18. stoljeća mladi klerici sa svojim poglavarima u sjemeništu... neizravno su polagano utirali put samom preporodu«. Na klerike kao buduće svećenike i sam je Gaj najveće nade polagao, pak i s pravom. God. 1835./6. osnivaju klerici u Zagrebu prvo hrvatsko književno društvo »Kolo mladih rodoljuba« (danas »Zbor duhovne mladeži zagrebačke«) sa svrhom »prosvećenje domovine« — »izdjelavanje narodnoga jezika«, osnivaju knjižnicu, izdavaju za puk i djecu poučne knjige (tako god. 1845., 1846., 1856. i t. d. sve do danas) Društvo je izdalo preko trideset različitih knjiga i to u mnogo tisuća primjeraka, a molitvenika »Isus prijatelj malenih« možda i preko jednog milijuna Društvo se svojim radom odlikovalo osobito u vrijeme absolutizma.

Medju pristašama i radenicima hrvat. preporoda vidimo u prvim redovima svećenike kao Topalovića, Tordinca, Haulika, Strossmayera, Račkoga, Martića, Pavlinovića, Jakova Petka (umro 1871.), L. Firholzera, dra. Stjep. Ilijaševića (1814.—1903.), pjesnika, koji je napisao četiri knjige za škole, Frana Volarića (1805.—1877.). koji je napisao devet knjiga za škole i t. d. i t. d. Svećenici sudjeluju u preporodnom radu bilo kao agitatori, bilo kao podupiratelji, bilo kao pisci i pjesnici, te za vrijeme absolutizma nastoje baš oni najviše i najžilavije uščuvati probudjenu narodnu svijest i pravo narodnog jezika, premda ih je zato vlast oštro progonila.

15. U 19. vijeku hrvatsko je svećenstvo dostojno zastupano u književnosti. Uz već navedene samo ću neke spomenuti: Ignjat Kristijanović (1790.—1884.), posljednji kajkavski pisac, napisao je više od 20 knjiga, Josip Zorić, župnik (1837.—1904.), pisac pučkih pripovijesti i romana, dr. Franjo Rački (1828.—1894.), napisao je mnogo povjesničkih djela, Josip Marić (1807.—1883.), ilirski pjesnik, Vilim Korajac (1839.—1899.), književnik-humorista, Josip Torbar (1824.—1900.), koji se bavio prirodnim naukama i napisao više školskih knjiga i znanstvenih radnja, Veber-Tkalčević Adolfo (1825.—1889.), taj za vrijeme germanizacije »neustrašivi pobornik hrvatske misli«, pisao je novele i pripovijesti, izdao

g. 1855. Gundulićeva »Osmana«, prevađao na hrvatski klasike, bio uvaženi jezikoslovac i napisao više knjiga za srednje škole. Okrugić Ilija Sriiemac (1827.—1897.), pisao je pjesme, pripovijetke i drame, dr. A. Kržan (1835.—1888.) bavio se filozofijom i prirodnim naukama, dr. Franjo Iveković (1834.—1918.), plodan pisac, koji je dovršio i izdao veliki Brozov »Rječnik hrvatskoga jezika« u dva omašna sveska, dr. Petar Matković (1830.—1898.), tajnik jugoslav. akademije, napisao je više geografskih djela, te mnogi drugi već pokojni i živi trudbenici, književnici, pjesnici, pisci i učenjaci, koje napose ne treba ovdje ni spominjati.

16. Kakovi su »mračnjaci« hrvatski svećenici, može ti posvjedočiti još jedno po pravu pučku prosvjetu u hrvat. narodu znamenito poduzeće a to je osnutak »K n j i ž e v n o g d r u š t v a s v. J e r o n i m a« u Z a g r e b u. Kad hrv. svećenstvo sve do preporoda nebi ništa uradilo za hrvatsku knjigu i prosvjetu, društvo sv. Jeronima dostatno bi bilo, da ih obrani od ludog i zlobnog prigovora, da su »mračnjaci«, i »da prosti puk drže u tami«. Ovo društvo naime, prvo i jedino u nas, osnovali su god. 1867. »popovi« — hrvatsi svećenici, i tek po ovom društvu stalo se u nas sustavno i ozbiljno raditi oko najšire i to zdrave i sasvim narodne pučke prosvjete. Društvo je u 50 godina svoga opstanka izdalo i na ruke hrvatskog naroda napose

seljaštva rasposlalo na milijune poučnih, pučki pisanih knjiga nabožnoga, ćudorednoga, gospodarskoga, prirodoslovnog, povjesničkoga, zdravstvenoga i zabavnoga sadržaja i to uz vanredno nisku cijenu. God. 1918. društvo je brojilo do 56.000 članova. Na tisuće i tisuće knjiga darovano je pučkim knjižnicama i raznim prosvjetnim društvima. Svećenici ne samo da su osnivači i vodje toga društva, već dobrim dijelom i njegovi dobročinitelji te pisci pučkih knjiga. Nesretni rat u temeljima je uzdrmao to društvo, pak je sveta dužnost svakog Hrvata, da brzom pomoći pripomogne opet ga pridići.

Što su naši svećenici uradili i danas rade oko knjige i pučke prosvjete, tko bi izbrojio. Trebalo bi navesti t o l i k e k n j i g e i k n j i ž i c e, b r o š u r e, p u č k e l i s t o v e, razne pučke nabožno-poučne »Glasnike«, od kojih neki izlaze već po 30 godina u velikom broju (n. pr. »Glasnik Srca Isusova« u 45 hilj. primjer., dakle više nego ikoji drugi hrvatski list), n o v i n e, č l a n k e, p r e d a v a n j a t e i z n i j e t i p o v i j e s t p r o s v j e t n i h d r u š t a v a i b e z b r o j n e p o t i c a j e u p r o p o v i j e d i m a. — Za našu svrhu dostatan je ovaj kratki pregled, pa i to nije izneseno s tom namjerom, da se svećenstvo istakne ili da traži hvalu, već jedino za to, da svaki Hrvat uvidi, kako je nepravedno i nepošteno klevetati naše svećenstvo, da je tobož

KNJIŽNICA
RAJONA

protivno prosvjeti i znanju, te kako je zapravo i zločin protiv samomu narodu otimati ugled upravo onima, koji su tiho ali ustrajno radili a i sada ne prestaju raditi oko njegove prosvjete.

II.

Hrvatsko svećenstvo i školstvo.

Svećenici ne samo da su prvi počeli pisati knjige u narodnom jeziku, nego su se trudili i oko toga, da od knjige bude imao koristi i narod, puk, pače i oni najsiromašniji i najzapušteniji. Svećenstvo hrvatsko mnogo je naime radilo oko školstva. I o tom nesumjivo svjedoči povjest. Je li moguće? Popovi — »mračnjaci«, »natražnjaci« da su se brinuli za škole!?

Ajde da pogledamo istini ravno u obraz.

1. Prvi prosvjetitelji i učitelji u hrvatskom narodu bili su katol. svećenici. Crkveni poglavari odabirali su iz naroda darovite i valjane mladiće i izučili ih za svećenike te ih slali u narod. Svećenici naučivši čitati i pisati učili su opet druge ne samo one, koji su imali postati svećenici nego i one, koji su vršili svjetovne službe.

Povjest uči, da su u staro doba bili skoro samo svećenici pismeni. Gospoda: kraljevi, knezovi i

velikaši nijesu znali pisati ni čitati, ako nisu naučili u školi svećenika. »U 9., 10., 11. i 12. stoljeću gotovo su samo svećenici bili pismeni« (Cuvaj). Prve škole, što ih povjest poznaje, bile su biskupske, samostanske, zborne i župne, u kojima su bili — naravski — učitelji svećenici, a uzdržavala je te škole o svom trošku Crkva t. j. dotični biskup, samostan, zbor ili župnik.

Tako piše svjetovnjak Antun Cuvaj u velikom djelu »Gradja za povjest školstva« u Hrvatskoj, koje djelo ima 11 debelih svezaka. »Kad je hrvatski narod zauzimao svoju domovinu (god. 627. do 640.), moralo je biti škola uza župne crkve, jer je carigradski sabor od g. 681. zahtijevao od svakog župnika, da otvori školu za mladež svoje župe«, a poslije (god. 789.) naredi car Karlo Veliki, da se otvaraju »župne škole« (C. I.). Uz te župne škole učila se mladež i u samostanima, za koje veli Cuvaj: »U njima se uščuvalo knjištvo i povjest naroda, u njima je narod nekada crpao nauku i znanje, ponos i samosvijest« (C. I.) U nas su u ono staro doba za školstvo osobito zaslužni Benediktinci, koji su u Hrvatskoj, Srijemu i Dalmaciji u vrijeme od IX. do XIII. stoljeća imali preko 30 samostana sa školama i knjižnicama gdje je bilo sigurno i hrvatskih knjiga t. j. pisanih

u narodnom jeziku. »N j i h o v i s u s a m o s t a n i b i l i — s l o b o d n e l u k e z n a n o s t i, a r k i v i k n j i ž e v n o s t i, š k o l e z a m l a đ e ž, s v e u č i l i š t a z a u č e n j a k e, — u z o r n i z a v o d i z a p o l j o d j e l s t v o i o b r t«. Škole su se dakako slabo mogle širiti i prosvjeta rasprostranjivati, jer su u ono doba bili česti ratovi izvanjski i nutarnji.

Nakon propasti hrvatske narodne dinastije teško je bilo s naobrazbom svećenstvu, pak je uslijed toga zastalo i školstvo. Tek pod konac 12. vijeka i početkom 13. dizali su biskupi sjemeništa sa školom, koju su polazili i svjetovnjaci i to ne samo gospodska-plemićka djeca nego i sinovi siromašnog puka i seljaka. T a k o v u š k o l u o s n o v a o j e u Č a z m i z a g r e b. b i s k u p S t j e p a n II. o k o 1230. g o d., d o k j e b i s k u p A u g u s t i n K a ž o t i ć, b l a ž e n i, o k o g o d. 1310. u v e o t a k o v u š k o l u u Z a g r e b u te ju povjerio Dominikovcima — svećenicima. Biskupi su naime uvadjali u naše krajeve razne redovnike, da u samostanima otvaraju škole. Darovite hrvatske učenike slali su i u tudjinu na visoke škole, da vrativši se izobraženi kući budu narodu učitelji. Tako su slali hrvatske mladiće u Padovu, Paris, Bolonju, Beč itd.

2. Izumom tiska (štampanja g. 1455.) školstvo se je stalo brže širiti. Do sada naime knjige su se morale pisati i prepisivati, bile su dakle veoma

skupe i rijetke, a to je smetalo napretku školstva. U vrijeme sve do pred mohačku bitku (1526.) bile su škole u rukama svećenstva, a samo gdjegdje našao bi se koji učitelj svjetovnjak a i taj bio je obično »crkovnjak« i uzdržavan od crkve.

Svećenici dakle bili su oni »natražnjaci«, koji su otvarali za puk prve škole, bili prvi učitelji, učitelje uzgajali, plaćali, rukovodili, neuki narod teškom mukom privadjali školi i prosvjeti, pače prijetili se i crkvenim kaznama onima, koji bi se školi protivili. Mnogo su imali okapanja i borbe, dok su gdje mogli uvesti školu i primamiti učenika iz puka, pak su se poradi toga često i zamjerili neukom narodu. Neki običavaju danas prigovarati svećenstvu, da je slabo marilo za procvat školstva u doba, kad je škola bila izključivo u ruku svećenika.

Tako govoriti mogu samo neznalice! Uzmi plug i podji u gustu šumu i šikaru, pa kušaj orati i sijati! Što ćeš najprije poduzeti? Najprije će trebati da n a p r a v i š p l u g, a onda naći o n o g a, k o j i r a z u m i j e s p l u g o m b a r a t a t i, zatim u t r t i p u t, š u m u k r č i t i, š i k a r u i s j e ć i — t e k a r o n d a o r a t i. Kad se i to uredi, onda istom može uznapredovati plodonosno poljodjelstvo. J e d n a k i z a d a t a k i m a l i s u o b a v i t i i k a t o l. s v e ć e n i c i u n a š e m u n a r o d u n a s t o j e ć i uvadjanjem školstva oko pučke prosvjete. N o s v e ć e n i c i s u ne samo osnovali škole već su bili dugo i dugo prvi i jedini učitelji.

Tako je bilo u nas poprečno sve do god. 1690., pače do 1700., a u mnogim školama obučavali su svećenici sve do godine 1756., pače u nekim školama čak do 1865. godine. Mora se naglasiti, da se u staro doba državna vlast i općinska malo ili nimalo starala za školstvo, već je sva briga teretila svećenstvo. Ovo je otvaralo i prve javne škole, pobrinulo se za školske prostorije, za učila i knjige, za učitelje t. j. ili su bili učitelji sami ili su uzgojili svjetovne učitelje, te ih često i sami uzdržavali ili ih je plaćala crkva. Tek za vlade kraljice Marije Terezije država se stala brižnije zauzimati za podizanje škola, osnivati školske zaklade, pozivati općine i vlastelu, da pomognu graditi i izdržavati škole. Uza sve to još čitavo skoro stoljeće bili su svećenici glavni pokretači, ravnatelji, nadzornici, čuvari, zagovaratelji i promicatelji školstva i to kaošto škola pučkih tako i srednjih — dotle. dok se — i opet zauzimanjem svećenstva — nije uzgojilo svjetovnih učitelja, koji su iz ruku svećenstva poprimali malo po malo škole. O svemu tomu naći ćeš obilno nedvojbenih svjedočanstva u povjesti hrvat. školstva (C.), koja se ne dadu izbrisati praznom vikom na svećenike — »mračnjake« ni zaglupljivalačkim piskaranjem ulčnjačkih »novinara«.

Svećenici vodili su škole ne samo na selima već i one u trgovištima i gradovima i u doba izmedju god. 1776. do 1851. Crkveni sabori, dijecezanske sinode (skupštine svećenika jedne biskupije), korone (sastanci svećenika jednog crkv. kotara), biskupi u okružnicama* (pastirska pisma na svećenstvo i puk) živo su kroz stoljeća sve do polovice 19. stoljeća poticali, da se podižu škole. Tko bi mogao izbrojiti sve propovijedi i nagovore sva nastojanja u općinskim odborima pojedinih svećenika, kojima su pobudjivali narod, da izljubi školu, što svećenstvo i danas u 20 vijeku — uza toliki napredak, uz tolike prisilne mjere, opomene i globe od strane upravnih oblasti — mora činiti u mnogim mjestima i rado čini. Svećenici su za škole i učitelje i učenike osnivali mnoge zaklade, darivali zgrade i zemljišta, podizali sirotišta, sjemeništa i konvikte.

Senjski biskup Petar Mariani (1650.—1665.) nastojao je oko toga, da čak u pojedinim županijama svoje biskupije osnuje školu za dječake. (Vj. Klaić:

* (tako biskup Alagović (1829.—1837.), Haulik g. 1839., 1841., 1869. đakovački J. Kuković). Senjski biskup dr. Vjekoslav Soić kao školski nadzornik »velikim je uplivom na pučanstvo podigao u svakoj župi pučku školu...« (»K. L.« 7., 1859.).


KNJIŽNICA
II. RAJONA

Život i djela P. Rittera V.). God. 1564. osnovano je u Zagrebu sjemenište s gimnazijom, a učitelji bili su — naravski — svećenici — »natražnjaci!«

Nadb. zagreb. Haulik g. 1851. osniva o svom trošku školu za uboge (kraj samost. sestara milosrdnica) u Zagrebu, a 1857. odluči podići novu školu troškom od 10.000 for.

Zagreb. kanonik i prepošt Baltazar Dvorničić osnovao je g. 1624. u Beču »hrvatski kolegij«, u kojem su, piše Vj. Klaić, mladi svećenici zagreb. biskupije stanovali i učili na sveučilištu filosofiju i bogosloviju. Koji put bio je tu uz svećenika i po koji hrv. mladi plemić ili grof (Život i djela P. Ritt. Vitezović) Zagreb. kanonik Tomo Augustić († 1702.) ostavio je u oporuci bogate zapise za školsku mladež, medju inim i za hrvat. kolegij u Bologni. (Ib.).

Tko će izbrojiti sve one — ponajviše — seljačke sinove, što su ih svećenici poslali u škole, uzdržavali ih o svom trošku i tako stvarali prvu našu narodnu svjetovnjačku inteligenciju (školovane ljude)?

Županijske skupštine i hrvatski sabori još godina 1837.—1840. obraćahu se glede unapredjivanja naših škola u prvom redu na svećenstvo (kapelane, župnike) moleći ih, da vrše učiteljsku službu. Pače sve do svršetka 19. stoljeća ima tragova, koji pokazuju, da su svećenici uvadjali u svom kraju prve škole i sami obučavali. Dokaze o gornjim tvrdnjama naći ćeš u knjizi »Gradja za povjest školstva!« Ako s takovog rada zaslužuju hrvatski svećenici, da ih tko nazivlje »mračnjacima« i »natražnjacima«, kakovo ime zaslužuju oni, koji navlaš zatajuju i iskrivljuju ovu povjesnu istinu!

Što smo ovdje naveli, vrijedi još u većoj mjeri za školstvo u Bosni i Hercegovini, koje su prvi uveli, vodili i visoko podigli svećenici — napose Franjevci.**

3. Ne samo da su svećenici prvi uvadjali i rukovodili niže, pučke škole, već su prvi u Hrvatskoj otvarali i srednje škole. Zar je to moguće? Čitaj povjest, i ona će te o tom osvjedočiti! Prvu gimnaziju (srednju školu) u Hrvatskoj osnovali su god. 1503. u Lepoglavi redovnici — Pavlini — svećenici, i to Stjepan Trnavljanin. Bila je to glasovita gimnazija, iz koje su izašli učeni duhovnici i svjetovnjaci, »koji su srećnije obavljali javne poslove i u domovini i izvan nje« (C. I.). Imala je ta gimnazija i obilnu knjižnicu, koju su stvorili — »mračnjaci« — katol. popovi. Lijepo ocjenjuje školski rad Pavlina A. Cuvaj, kad veli: »U njihovim školama, u kojima su predavali . . . što niže što više nauke tijekom 280 godina (do 1786.),

---

* (Dr. J. Jelenić: »Kultura i bos. Franjevci«) — i u doba prije turskog gospodstva i za ovog kao i poslije do danas.

obrazovao se na lak način mnogi Hrvat, koji je poslije umom i novcem pomagao, dočim da njih bilo nije, ostao bi u zabiti« (C.I.).

U Zagrebu osnovali su prvu gimnaziju god. 1607. svećenici i to oni »najcrniji mračnjaci« — Isusovci. Već prvo polJeće prve godine polazilo je tu »popovsku« gimnaziju do 300 učenika, a profesori bili su — popovi — Isusovci, i to veoma vrsni i glasoviti. God. 1615. brojila je ta gimnazija 400 djaka. Vj. Klaić piše: »U glavnom gradu Zagrebu kao i po ostaloj Hrv. i Slav. opaža se namah nakon mira s Turcima (1606.) neki duševni pokret, koji započinje osnutkom isusovačke gimnazije u Zagrebu (1607.), od koje se razvila akademija znanosti, kojoj je kralj Leopold g. 1669. podijelio sva prava i povlasti, što su ih imala isusovačka sveučilišta u Njemačkoj, Austriji i Ugarskoj«. (Život i djela P. Rittera). I prvu gimnaziju u Varaždinu otvorili su i vodili svećenici — Isusovci god. 1659., onda svećenici Pavlini do god. 1776., a od god. 1785. svjetovni svećenici sve do 1833., a od 1835. upravljahu njom svećenici — Franjevci sve do polovice 19. stoljeća.

Prvu gimnaziju u Osijeku (g. 1776.) rukovodili su svećenici i to Isusovci, zatim Franjevci sve do god. 1855. U Slavoniji odmah iza oslobodjenja ispod turskog jarma otvaraju god. 1670. u Požegi prvu gimnaziju svećenici — Isusovci, kojom upravljahu neko vrijeme i svećenici Pavlini, onda svjetovni svećenci i od g. 1834. svećenici — Franjevci sve do g. 1864. Na Rijeci otvaraju gimnaziju god. 1627. — tko? — svećenici — Isusovci, poslije je rukovode svećenici sve do polovice prošloga vijeka. Tko je osnovao već g. 1664. gimnaziju u Križevcima? Povijest — ta »brbljavka« — govori, da su tu gimnaziju otvorili — »nesretni natražnjaci« — popovi — Pavlini, koji njom upravljahu sve do g. 1787., kad je ukinućem njihova Reda nestalo i gimnazije. Svećenici otvaraju i vode gimnazije u Rumi (1780.) i to Franjevci, u Bjelovaru (g. 1769.) Pijaristi, u Senju Pavlini do god. 1786., onda Franjevci, u Karlovcu Franjevci sve do godine 1861. Od države i gradova malo je pritjecalo potpore za škole i profesore, pak su redovnici bili kukavno nagradjivani za svoj trud. Tek polovicom 19. stoljeća javljaju se u većem broju profesori svjetovnjaci, dok svećenike posvema ne nadomjestiše. Ne zaboravi ni tu, da su svećenici toliko uradili za srednje škole, premda to nije njihova prva i glavna zadaća.

Već smo spomenuli, da se svećenstvo brinulo, kako će se uzgojiti učitelji — svjetovnjaci za niže (narodne) pučke škole. Sinod (skupština svećenstva jedne biskupije) održan u Zagrebu 1669. za biskupa Martina Borkovića zaključio je, da se sve-

ćenici imadu brinuti za namještenje pučkih učitelja. Tu je početak nastojanja, kako doći do učitelja.

Tek godine 1776. otvorena bi — nastojanjem svećenika — nekakova škola, u kojoj će se mladići uzgajati za učitelje. Istom godine 1847. osnovana bi prava —. muška — učiteljska škola i to uz izdašnu pripomoć — svećenika — biskupa Haulika i pod upravom — Mirka Vory-a — svećenika. a god. 1848. otvorena je ženska učiteljska škola i to prva po »milosrdnim sestrama«, koje je u Zagreb pozvao i smjestio uz ogromnu novčanu potporu od 150.000 for. — svećenik — biskup Haulik. Na obim zavodima obučavali su uz svjetovne profesore i svećenici, ravnatelji tih škola bili su redovito svećenici (Fr. Sladović do 1858., J. Torbar do 1860. itd.), Oni su sastavljali obučne osnove, pisali školske knjige, pomagali kod podupiranja siromašnih učitelj. pripravnika itd. Tako je na pr. prvu izvornu učevnu knjigu za pedagogiju u našim učitelj. školama napisao — svećenik, Stjep. Novotny, a prvi urednik učitelj. lista »Napredak«, osnovanog 1859., koji je tako zaslužan za školu i učiteljski stalež, bio je svećenik — isti Novotny. »Da je god. 1847. ustrojeno učiteljište, a 1849. dvogodišnji preparandiji, imamo najviše

zahvaliti biskupu Hauliku, jer je u tu svrhu darovao 26.000 for.« (C. II.). Za štipendije učiteljskim kandidatima ostavio je Haulik glavnicu od 31.000 for. Najznatniji naš školski povjesničar Antun Cuvaj veli o svećeniku F. Höppergeru (1822.—1896.), da »je za našu domovinu stekao vanrednih zasluga i spomen na njegov rad u interesu naše kulture ne će nikad iščeznuti iz historije naše prosvjete«. »Preporoditelj učiteljstva u Dalmaciji« bio je Stjepan Buzolić († 1894.) katol. svećenik. Isto tako po svjedočanstvu istoga povjesničara stekao si je neprolaznih zasluga svećenik — dr. Ilijašević i u Beču kao hrvatski pouzdanik u ministarstvu za nastavu i kao škol. savjetnik i nadzornik (do 1857.), a napose je važno, što su »njegovom pobudom u nas uvedene realke« (C.). O svećeniku Matiji Mesiću (1826.—1878.) kaže isti, da je »Jedan od onih, koji su prvu brazdu uzorali na njivi naše školske literature«. (C.). Što je pak sve učinio za školstvo i učiteljstvo dr Fr. Rački — svećenik (1828.—1894.), vidi se iz ovog svjedočanstva: »Dr Fr. Rački bio je narodu hrvatskom učitelj u najljepšem smislu ove riječi, bio je jedan od najvećih učitelja narodu svojem. Plodovima njegovog blagoslovenog učiteljskog rada krijepio se vas cijeli narod hrvat-

ski dojako, a krijepit će se i onda, kad bude uspomena na nj milo spominjanje tek odabranijim dusima našega naroda« (C.). »K a o š k o l s k i n a d z o r n i k (1863.) u č i n i o j e m n o g o z a š k o l s t v o n a s t o j e ć i o k o i z d a v a n j a n o v i h š k o l. k n j i g a, o t v a r a n j e m n o v i h š k o l a i p o b o l j š a n j e m u č i t e l j s k i h p l a ć a, t e z a u z g o j u č i t e l j s k i h p r i p r a v n i k a, o k o r e f o r m i n a u k o v n e o s n o v e p u č k i h i s r e d n j i h š k o l a č i s t e ć i i h o d d r a č a a b s o l u t i s t i č k e g e r m a n i z a c i j e« (C.). U vrijeme preporoda (1835.) vidimo mnoge svećenike, koji otvaraju pučke škole, širê novu, pravu narodnu izobrazbu. Godine 1849. veli se u osnovi o obučavanju, da je »na seoski učionah dužno dotično svećenstvo učitelje . . . u podučavanju potpomagati, te (osim vjeronauka) predavanje takodjer drugog kojeg predmeta na se uzeti« (C.).

Nepristrana povjest otvoreno i rado priznaje, da su se hrv. svećenici osobito istakli svojim rodoljubnim radom oko školstva u vrijeme absolutizma dotično germanizacije (1852.—1860.). Tä g o t o v o s v a i n t e l i g e n c i j a (o s i m s v e ć e n i k a) d i š e n j e m a č k i m d u h o m, a s e l j a c i s u n e u k i i n e p i s m e n i« (C. II.). Sjemeništa, sirotišta, uzgojne zavode osnivaju prvi i skoro jedini svećenici. Biskup Juraj Drašković (1515.—1587.), osniva u Zagrebu kleričko sjemenište s gimnazijom (1564.) i kr. pl. konvikt. Tako u Zagrebu (sirotište) orfanotrofij podiže biskup Vrhovec (1752.—1827.), kojemu je ostavio dvije svoje kuće i u obveznicama 54.522 for., u Požegi biskup Alagović sirotište g. 1835., u Senju biskup Ožegović 1857., koji je svojim troškom podigao i senjsku gimnaziju, jer je prijašnja bila ukinuta, otvara zavod »Ožegovićianum«, u Djakovu biskup J. Juraj Strossmajer osniva o svom trošku preparandiju, uvadja po milosrdnim sestrama žensku školu, dječačko sjemenište u Osijeku, dok biskup Stadler u Bosni upravo čudesnim načinom gradi uzgojne zavode i podiže škole. Tko bi mogao ocijeniti one koristi, što ih je naš hrvatski narod crpio i još danas crpi od tih zavoda, napose niži i srednji slojevi.

4. Zbilja su čudni ti »mračnjaci« i »natražnjaci« — hrv. popovi! Nije im bilo dosta širiti u puk svjetlost prosvjete pisanjem knjiga i uvadjanjem pučkih i srednjih škola. Ne! Oni su pošli u svom »natražnjaštvu« tako daleko, d a s u s e u s u d i l i p r v i p o r a d i t i i o k o t o g a, d a s e i u H r v a t s k o j u v e d u v i š e i n a j v i š e š k o l e. Zar je to istina?! Povjest, koja ne će da šuti, govori o tom glasno i jasno.

Pavlini — svećenici uveli su prvi g o d i n e 1656. u L e p o g l a v i a k a d e m i j u, na kojoj se mogao postići stupanj doktorske časti. U Za-

grebu ustrojena bi god. 1669. akademija i to zaslugom Ergely-a, biskupa i Nikole Dianeževića — svećenika, a upravljali su njome i obučavali — katol. svećenici — Isusovci. Oko god. 1650. osnovao je biskup Petar Petretić na »akademiji« zagreb. filozofsku (mudroslovnu) stolicu. Poslije Isusovaca upravljali su akademijom svjetovni svećenici sve do god. 1847.; kad je prorektor kr. akademije bio dr. Stjepan Mojzes — svećenik. Najodličniji naši ljudi, rodoljubi, preporoditelji i učenjaci primili su svoju naobrazbu na ovom učilištu te se usposobili za valjane narodne službenike.

Ovakovim djelovanjem hrv. svećenstva na polju književnosti i školstva pripremilo se u glavnom sve, što je bilo potrebno za hrv. narodni preporod i brzi mnogostrani napredak u kulturnom, nacionalnom i političkom životu. Premda je god. 1848. država preuzela u svoju vlast i okrilje hrv. školstvo, premda je iz profesorskih i učiteljskih zborova sve više ponestajalo svećenika — već kako su ih mogli nadomjestiti svjetovni —, i premda je struja »slobodoumlja« nastojala svim silama spriječiti utjecaj svećenstva na školstvo, svećenstvo pregarajući nezahvalnost i mnogu gorku ne sustaje već jednakom revnosti radi za procvat školstva i prosvjete, gdje god može osobito ondje, gdje se ukazala praznina, kako smo gore primjerima dokazali.

5. Svećenicima »mračnjacima« i »natražnjacima« nije bilo dosta ni sve to. Željeli su, radili su i uspjeli, da se u Hrvatskoj u Zagrebu god. 1866. osnovao i najviši prosvjetni naš zavod »Jugoslavenska akademija«.

Tko bi vjerovao, da bi popovi »mračnjaci«, »natražnjaci« i kod takova poduzeća sudjelovali? Ali — hoćeš ne ćeš — svježa povjest svjedoči, da je katolički pop, biskup Josip Juraj Strossmajer najviše doprinio, te je osnovana jugosl. akademija znanosti. U tu svrhu biskup je položio 1860. godine 50.000 for., onda 28.000 for. On je duševni osnivač toga zavoda i pokrovitelj, a predsjednik prvi — bio je dr. Rački — svećenik! Pred tom činjenicom natraške će pasti oni, koji su vični slušati i vjerovati, da su hrvatski svećenici protivnici napretku i znanosti. Svaki pošteni Hrvat bez razlike treba da najodvažnije odbije onaj ludi prigovor, da su naši svećenici »natražnjaci« i »zaglupljivači« naroda.

6. Pa i naše hrvatsko sveučilište ima da zahvali svoj osnutak u prvom redu hrvatskom svećenstvu. Biskup Strossmajer ne samo da je mnogo radio svojim ugledom, da se dozvolilo osnovati sveučilište, već je osnutak njegov omogućio i uskorio velikim novčanim darovima. U tu svrhu naime

darovao je 50.000 for. (1866.), za potporu pak sveučilištaraca 10.000 for. Hrvatsko sveučilište osnovano je g. 1874., a njegovim utemeljiteljem s pravom se smatra — svećenik — biskup Strossmajer. Prvi rektor sveučilišta bio je svećenik M. Mesić, koji je i prvi predavao hrvatsku povjest. Isti biskup osnovao je i »galeriju slika«, vrijednu 300.000 for., koja je smještena u akadem. palaču, a i za ovu je darovao biskup veliku svotu od 112.000 for. Nadbiskup Mihalović (1870.—1891.) na pr., jer je bio »natražnjak«, razdavao je u dobrotvorne svrhe ogromnu svotu od 600.000 for., a najveći dio za procvat hrvatskog školstva.

I tu moram naglasiti, da se zasluge svećenstva ne iznose pred tebe, hrv. narode, s tom namjerom, da naše svećenstvo potsjeti možda narod na hvalu i zahvalnost, ili da se svećenstvu nad inim zaslužnim staležima prizna kakova posebna vrijednost, već jedino u tu svrhu, da istina zasja u svom pravom svijetlu, a pravica da ne strada.

III.

Rad hrvat. svećenstva na socijalnom polju.

Možda se ni u snu nijesi nadao, štovani čitaoče, ovom poglavju. Bit će i takovih, koji će se ovom naslovu nasmijati, a neki će se na nj i oštro

razljutiti. Bilo kako bilo, ipak Ti savjetujem, da i ovo poglavje mirno i pažljivo pročitaš, pa ćeš se i opet obogatiti spoznajom jedne važne istine.

1. »Socijalno pitanje« jest pitanje, s kojih uzroka u ljudskom društvu vlada takav nered, da ogromna većina ljudi, i to upravo onih, koji obavljaju najteže poslove, živi u oskudici i bijedi, a neznatna manjina, i to onih, koji manje i lakše poslove rade, uživa obilje zemalj. dobara, časti i udobnosti. »Socijalno pitanje« jest pitanje, kojim sredstvima i na koji način bi se poredak u ljudskom društvu mogao udesiti tako, da će ljudi, ako već ne svi, a to barem većina, podijelivši pravedno dužnosti i prava, živjeti srećno i zadovoljno. Mnogo se dakle ima tu »pitati« t. j. istraživati, proučavati o pravednom i shodnom uredjenju ljudskoga društva (= »societas«), pak se to pitanje s pravom zove »društveno« (socijalno) pitanje. Kako ljudsko društvo sastoji od raznovrsnih staleža, kao što su seljački, radnički, obrtnički i t. d., zove se socijalno pitanje sad »seljačko«, sad »radničko« ili »obrtničko« i t. d., već prema tome, za koji se stalež ispituje ili istražuje, kako udesiti njegove životne prilike i odnose prama ostalim staležima i cjelokupnoj ljudskoj zajednici, da njegovi pripadnici budu zadovoljni i sretni. Nauka o »socijalnom pitanju« zove se »sociologija«, ljudi pak, koji to pitanje proučavaju i o tom pišu knjige, zovu se »sociolozi«. U glavnom postoje dvije nauke o riješenju

socijalnog pitanja: Jedni uče, da se poredak u ljudskom društvu i odnosi izmedju pojedinih staleža mogu sretno udesiti jedino na temelju kršćanske istine, kršć. pravice i ljubavi, i to mirnim putem, postepeno, bez nasilja i krvi. Drugi tvrde, da socijalno pitanje može riješiti i ljudsko društvo usrećiti jedino bezbožna nauka, po kojoj opstoji samo tvar — »materija« — i sila prirodna, a sadanje društveno uredjenje da treba srušiti naprečac i to silom — krvavom revolucijom. Oni, koji pristaju uz kršćansku socijalnu nauku, zovu se kršćanski socijali, pristaše pak bezbožne materijalističke nauke zovu se socijaldemokrati, komunisti boljševici i t. d. — Još Te, čitaoče, upozorujem na to, da »socijalno pitanje« nije nikakova nova pojava, kako neki krivo misle. To pitanje postojalo je od vajkada, samo nije bilo uvijek jednake sadržine, istoga oblika niti jednake zaoštrenosti.

2. Davno tamo u predkršćansko doba bilo je u svijetu gibanja i pokreta poradi istoga pitanja t. j. poradi brige, kako u ljud. društvu urediti medjusobne odnose tako, da ljudi budu zadovoljni. Što više se naime čovječanstvo udaljivalo od istine Bogom objavljene, to više je zaboravljalo i na pravo porijeklo, narav i svrhu čovjeka, dosljedno zaboravljalo se sve više i na čovjekovu čast, dostojanstvo, na njegova prava i slobodu. Nije stoga čudo, da je gotovo u svih poganskih naroda kroz tisuće godina vladao takav poredak u ljud. društvu, da je

manjina jačih i lukavijih sebi malo pomalo prisvojila ne samo sva prava, svu vlast nego i sav imetak i svu čast čovječje osobe, dok su svi ostali ljudi — dakle ogromna većina — morali onoj manjini ropski služiti, te ih se smatralo za bića bez ikakvih prava, bez časti, za bića niža od čovjeka, za bespravne robove. Gospodar je imao nad robovima potpunu vlast kao mi nad blagom. Mogao je roba prodati, darovati, zamijeniti, šibati, mučiti pa i ubiti. Jedan gospodar znao je imati i po više stotina i tisuća takovih bijednika — robova. Ovakovo sramotno ropstvo, u kojem se nalazila većina ljudi, vladalo je u svijetu općenito, pače i kod najnaprednijih poganskih naroda, sve dok se nije javilo kršćanstvo.

3. Pod utjecajem kršćanske nauke, koja uči, da je svaki čovjek — bez razlike roda, imetka, izobrazbe i spola, ne samo osoba i slobodno biće, već i dijete Božje, da vrijednost čovjeka kao osobe nadilazi sva druga zemaljska bića tako daleko, da se te vrijednosti nigdje ne dotiču, pucao je debeli tisućljetni led ropskog stanja, te je malo pomalo — bez krvavih buna — onom tihom — »najsavršenijom revolucijom« ropstvo bilo ukinuto. Povijest svjedoči i priznaje, da je kršćanstvo svojom božanskom naukom ne samo riješilo teško tadašnje socijalno pitanje t. j. zatrlo sramotno ropstvo, u kojem je stenjalo i jecalo na milijune ljudi, nego i utrlo put, da se led nečovječnosti i društvenih nepravda i dalje

mogao otapljati. Tko je, pitam, bio onaj, koji je tu spasonosnu nauku kršćansku naučavao, širio, tumačio i napraktički društveni, javni i privatni život primijenjivao? Bili su to, hoćeš nećeš, svećenici! Svećenici su dakle prvi i najvažniji radenici i na socijalnom polju, napose su zaslužni, što se čovječanstvo oslobodilo nesnosnog staropoganskog ropstva.

4. Ljudsko društvo kršćanstvom preporođeno i oplemenjeno stalo se razvijati novim smjerom kao što u kulturnom tako i u privrednom pogledu. Uz nove potrebe nastajala su naime nova zvanja, s ovima novi staleži, pak i novi staleški i društveni odnošaji. Na žalost onaj nečovječni duh poganstva nije se dao posvuda i do kraja zatrijeti, posebice ondje ne, kamo kršćanstvu nijesu dali doprijeti. Tako se dogodilo, da je pod utjecajem ostanaka staroga poganstva te uslijed neprestanih ratovanja malo po malo nastao u ljudskom društvu novi poredak »feudalni sustav« i »kmetstvo«. Manjina ljudi t. j. gospoda uzeše silom prilika u svoje ruke svu vlast, prava, imetak, dok je većina ljudi t. j. seljaštvo bilo bez prava, bez svog posjeda, bez slobode. Tako se i opet društveni poredak izrodio u jednu vrst ropstva ako i blažeg, t. j. u kmetstvo (»tlaku«). Kmet redovito nije imao

vlastitog imetka, već je morao obradjivati gospoštijsku zemlju, uz koju je bio kao prikovan tako, da je baštinik ili kupac gospoštijskog posjeda preuzimao s posjedom i kmetove. Kmet nije imao pravo po svojoj volji se seliti, pače ni ženiti se bez dopuštenja gospodareva. Bilo je slobodnih seljaka — »slobodnjaka« — ali veoma malo, pa i ti su kukavno živjeli kraj ogromnih gospoštija, tako da su mnogi na koncu postajali kmetovi. »Gospoda« su doduše imala i neke dužnosti prema kmetovima n. pr. uzeti u zaštitu kmetske obitelji za vrijeme neprijateljskih provala, podupirati ih za gladnih godina i t. d. Kmetstvo je bilo nepravedni, nedostojni i gorak položaj već po sebi, a još gorim su ga mnogo put učinila nečovječna nekršćanska nasilja oholih, obijesnih i nikom neodgovornih velikaša. Kome da se kmet-seljak potuži, kad je gospodar bio i krivac i sudac i izvršilac osude, i kad često ni sabor ni kralj nijesu mogli stati na kraj takovim nasilnicima? Kad su nasilja prevršila mjeru, a od nikuda nije bilo pravde, kmetovi bi u stisci podigli bunu, i tako pokušali stresti teško breme. Takovih seljačko-kmetskih buna bilo je i u nas Hrvata, kako povijest spominje. U Dalmaciji podigli su kmetovi bunu g. 1514., u Hrvatskoj g. 1654., 1657. (u Kraljevcu kraj Zagreba), god. 1657.—1671. u sisačkom kotaru, a najveća i najkrvavija bila je buna g. 1573. u Zagorju, Kranjskoj i Štajerskoj, koju je vodio seljak Matija Gubec. Sve su te bune

žalosno svršile, bile su naime oružjem ugušene, ali uspjeh je bio u tom, da je jaram kmetstva bio bar nešto olakšan.

Svatko se s pravom pita, kako to, da je kršćanstvo moglo trpjeti ovo nečovječno kmetstvo. Kršćanstvo napose katolička Crkva ne samo da nije odobravala kmetstva, već je nepravde i nasilja najoštrije osudjivala, tlačene kmetove zaštićivala, koliko je samo mogla, te okrutnu gospodu opominjala i pozivala, da kršćanski postupaju sa kmetovima — svojom braćom. Živući Crkva usred takovih društvenih, zakonom i oružjem podržavanih prilika, i sama je morala imati kmetova t. j. biskupi, kaptoli, samostani i župnici imali su po nekoliko kmetova. No povijest svjedoči, da je kmetstvo kod crkovnjaka bilo mnogo blaže i lakše tako, da su mnogi ljudi dobrovoljno postajali crkveni kmetovi. Katol. Crkva radila je za olakšanje i ukinuće kmetstva prvo time, što je sa svojim kmetovima kršćanski t. j. blago postupala, drugo time, što je neustrašivo i glasno osudjivala gospodska nečovječna nasilja, a potlačivane uzimala u zaštitu, treće time, što je učeći neprestano nauku o jednakopravnosti svih ljudi, o kršć. bratstvu i slobodi kao što u puku tako i u krugovima gospode i državnika spremala i malo po malo provadjala onu »najsavršeniju« revoluciju — bez oružja i krvi, koja je na koncu konca kmetstvu učinila kraj. Crkva nije uz najbolju volju mogla naprečac ukinuti kmetstva,

jer postojeći ondašnji općeniti društveni poredak mogla bi prevrnuti jedino krvava revolucija. Crkva je sama u onim vremenima poput kmetova veoma mnogo imala trpjeti od oholih, razuzdanih i okrutnih nasilnika, kojih ni vladari nijesu mogli ukrotiti. Nepravedno dakle čine oni, koji optužuju Crkvu, kao da nije htjela ukinuti kmetstva, kao što bi nepravedno bilo osudjivati današnje pokoljenje s toga, što uza sva velika moderna sredstva kao što su prosvjeta, štampa, ustavna-politička borba, udruženja, staleška svijest i t. d. ne može ukinuti sadašnji društveni poredak, u kojem stradaju milijuni seljaštva i radništva.

Zaključujem ovako: Što se i u kršćanski svijet uvuklo kmetstvo, razlog je taj, što se ljudsko društvo otudjilo kršćanskoj nauci. Da je kmetstvo bilo ublaživano i najposlije ukinuto, ima se u prvom redu zahvaliti kršćanstvu, kako ga je naučavala katol. Crkva po svojim svećenicima. S v e ć e n i c i s u d a k l e i z r a v n o i n e i z r a v n o r a d i l i i z a r j e š e n j e o v o g t e š k o g p i t a n j a t. j. z a u k i n u ć e k m e t s t v a. U Hrvatskoj ukinuto je kmetstvo g. 1848., u Rusiji tek g. 1861. dok je u Bosni, gdje je vladala muslimanska Turska, ostalo kmetstvo sve do oslobodjenja t. j. do naših vremena. Kako se hrvatsko svećenstvo ponijelo prema kmetovima-seljacima, čitat ćeš u posebnom poglavju.

5. S kršćanstvom se sve više razvijala kultura, s kulturom i razni obrti, pak je tako nastao novi, v e o m a v a ž n i s t a l e ž o b r t n i č k i. Nu »feudalni sustav« htio je pod svoju vlast skučiti i obrtnički stalež kao što je skučio seljaštvo. Bilo je s toga teških borba za samostalnost obrtnika protiv presizanja velikaša. U toj borbi najviše je pomoglo obrtnicima kršćanstvo napose katol. Crkva. Obrtnički stalež utekao se pod zaštitu sv. Crkve, te je pod njezinom zaštitom, pod utjecajem njezine nauke stvorio svoja uzorna, ugledna i nesavladiva staleška udruženja isprva pod firmom vjersko-crkvenih bratovština, — zvane »c e h o v i«. Ta udruženja t. j. cehovi sačuvali su samostalnost obrtničkom staležu, pribavili veliku čast i poštovanje, prava i povlastice, tako da je obrtnički stalež upravo u v r i j e m e c r k v e n o g a p o k r o v i t e l j s t v a postao najvažniji stalež, postigao najveće blagostanje, dä, svoj »z l a t n i v i j e k« Ovu veliku životnu snagu podavala je cehovima vjersko-ćudoredna sposobnost, koju su — razumije se — stvarali i podržavali svećenici. I o p e t n a i l a z i m o u p o v i j e s t i n a s v e ć e n i k e k a o s o c i j a l n e f a k t o r e. Šteta, što ovdje nije moguće nabrajati primjere, kako su u Hrvatskoj živjeli cehovi i kako su bili usko vezani sa sv. Crkvom.

6. Kultura je koracala naprijed sve bržim korakom, pa kad su izumljeni razni strojevi i nova prometna sredstva, doskora se pojavio još jedan

novi stalež — s t a l e ž r a d n i č k i. Svijet se opravdano veselio u nadi, da će pomoću strojeva i s razvitkom industrije nastati i sveopće blagostanje. Nu upravo u to doba stala se širiti i na praktični društveni, gospodarski i politički život primjenjivati mračna, protukršćanska nauka pod zvučnim imenom »slobodoumlja« t. i. »liberalizam«, koji je progoneći utjecaj kršćanske istine iz javnog i privatnog života navrnuo tok društvenog razvitka u krivu kolotečinu. Liberalizam, to novo — moderno poganstvo — ubrzo je urodio novim — modernim ropstvom. Opet je sav imetak — »kapital« — dospio u ruke neznatne manjine, u ruke t. zv. »kapitalista«, a s kapitalom i sva vlast i sila, dok je na drugoj strani nastajao sve veći broj siromašnih, nemoćnih i bespravnih radnika, koji su se rekrutirali što iz obrtničkog, što iz seljačkog staleža, koje je bezobzirni i sebični liberalizam — sve u ime »osobnog i staleškog slobodnog samoodredjenja« poput crva veoma brzo rastakao. I opet se u ljudskom društvu zaboravilo na pravu svrhu i dostojanstvo čovjeka, na čovječanska prava i sloboštine, te su radnici zapali gotovo u jednaki položaj, u kojem su patili nekoć poganski robovi: radnik nema svoje kućice, ni vrtića, ni svog alata, ni novca, jedino dvije ruke i radnu silu, koju, da može živjeti, mora »slobodno« prodati kapitalisti, ako ovaj hoće kupiti, i uz cijenu, koju kapitalista po volji odredjuje. I sad se dakako ja-

vilo »socijalno«, napose »radničko pitanje« u novom obliku, pod sadašnjim imenom i s novom sadržinom, koje još ni danas nije riješeno uza svu orijašku borbu, uza veliku stalešku svijest, uza nevidjene još organizacije, političke sloboštine, uz silnu štampu, pa ni uz štrajkove i krvave revolucije.

Kako se ponijela prema ovom radničkom i općem socijalnom pitanju katol. Crkva, katolička nauka, katoličko svećenstvo? Vrhovni vidljivi glavar sv. katoličke Crkve, sv. otac papa, veliki Leon XIII. ustaje u ime kršćanstva i stane svijetlom kršć. nauke poput jakog reflektora osvjetljivati zakučasto socijalno i prešno radničko pitanje tražeći preuredjenje nesnosnog položaja, u koji su dospjeli krivnjom protukršćanskih nauka milijuni radništva. »Radničkog« papu Leona slijede katolički biskupi, svećenici, katolički učenjaci, pisci, novinari, propovjednici, saborski zastupnici, političari, koji svaki na svoj način stanu širiti, tumačiti, braniti i u praksi provadjati umne i divne ideje Leona XIII. tražeći u jednu ruku oslobodjenje radništva ispod jarma nesmiljenog kapitalizma, a u drugu radeći oko olakšanja bijednog stanja izrabljivanoga radništva. Javljaju se stranke s kršćansko-socijalnim programom, radnička staleška udruženja, koja živo poradiše, da se zakonima ublaži a onda i preuredi nevoljno stanje radništva. Kod nas u Hrvatskoj, koja kao seljačka zemlja ima razmjerno prema drugim dr-

žavama maleni broj radništva, javlja se socijalno i napose radničko pitanje pred kojih 35 godina.

S jedne strane kršćanska briga za izrabljivano radništvo, s druge strane zavadjanje hrvatskog radništva po doseljenim, tudjinskim socijal-demokratskim agitatorima, koji su zlorabeći teško stanje radništva ubijali u njemu vjeru i domoljublje, potaklo je hrvatsko svećenstvo, da na temelju kršćanske socijalne nauke pripomogne radništvu u borbi za pravedno rješenje radničkog pitanja. Marom svećenika osnivaju se u nas radnička i obrtnička društva, napose »katolička djetićka društva«, štampa se za radništvo posebni tjedni list »Glas naroda«, osniva se »Hrvatski kršćanski radnički savez«, u Zagrebu, koji je g. 1909. brojio oko deset podružnica u raznim hrvatskim gradovima. Na poticaj i uz suradnju svećenstva udružuje se radništvo u strukovne organizacije, koje stupaju u borbu za čovječanska i politička prava potlačenoga radništva, za pravedno uredjenje naplate, za osiguranje u slučaju bolesti, nezaposlenosti, starosti i t. d., a provela su kršć.-socijalna radnička udruženja i nekoliko uspjelih štrajkova.

God. 1900. sastaje se u Zagrebu nastojanjem hrvat. svećenstva veliki »I. hrvatski katolički kongres«, gdje su ponajbolji i učeni hrvatski sinovi na temelju vrlo pomno sastavljenog izvještaja dra. Jurja Vrbanića jasno i svečano raspravljali o našem socijalnom, napose radničkom pitanju, i gdje

su bili stvoreni veoma važni zaključci u svrhu, da se što prije i povoljnije riješi. Prvi od hrvatske inteligencije bili su upravo svećenici i bogoslovi (klerici), koji se svim marom posvetiše ozbiljnom proučavanju socijalnog i radničkog pitanja, a onda po mogućnosti i praktičnom radu na tom polju. Drže predavanja, pišu članke u novine, izdavaju knjige i brošure o tom pitanju, stvaraju udruženja, socijalne tečajeve i t. d. Tako je g. 1900. štampana knjiga »Svećenstvo i socijalno pitanje« od dra. I. Scheichera, god. 1901. »Socijalisti« od J. Kotarskoga, god. 1904. »Socijalno pitanje« od I. Pauly-a, prevedeno po M. Majeviću, »Rad i radnici s Kristom i bez Krista«, prevod od »J. K.«, g. 1905. »Socijalizam i socijalno pitanje« od O. Urbana Talije, god. 1906. »Znanstveni socijalizam Karla Marksa«, god. 1908. »Socijalni tečaj« od »Zbora duhov. mladeži zagrebačke«, iste godine »Strukovna organizacija«, zatim brošura »Socijaldemokrati što su i što uče« od J. K., god. 1910. brošura »Socijalna obnova u kršć. duhu«, god. 1912. »Sociologija« od dra. V. Anderlića, te znamenito djelo velikog slovenskog sociologa-svećenika dra. J. Kreka »Socijalizam«, i mnoge druge knjige, brošure, članci i letaci. Sva ova hrvatska kršć.-socijalna literatura potekla je ponajviše od hrvatskog svećenstva.

Priznajem i donekle zamjeram, da se hrvatsko svećenstvo ipak premalo zauzimalo za praktičnu stranu socijalnoga — napose radničkog pitanja. Njihovo nastojanje je takodjer do sada donijelo premalo vidljivih uspjeha. Ako i ne mogu sasvim ispričati hrvatskog svećenstva, napose onog gradskog, od svakog prikora, moram ipak za razjašnjenje upozoriti na slijedeće činjenice: a) u onim mjestima, gdje ima najviše radništva, svećenstvo je zvaničnom službom preopterećeno; b) u radnička mjesta nije se namještalo svećenike zauzete za radničko pitanje i u socijalno pitanje upućene; c) naše je radništvo odma u početku bilo zaraženo po socijal. demokratskim agitatorima protukršćanskim duhom, jer su ga ovi učili prije svega, kako će mrziti na vjeru i svećenstvo, ko da bi to bio preduvjet rješenja radničkog pitanja; d) način, kojim se u nas širio bezbožni socijalizam, bio je nasilan, teroristički, protiv kojeg kršć. socijalizam dakako nije imao uspješnog sredstva. Iz vlastitog iskustva znadem, kako su socijaldemokrati one radnike, koji su pristajali uz kršćansku socijalnu nauku, zastrašivali, progonili, bojkotirali, zaradu im otimali, često i tvorno napadali, a svećenstvo radništvu omrazili.

Tko će riješiti moderno socijalno, napose radničko pitanje? Ja sam uvjeren, da će ga riješiti jedino kršćanstvo, koje je ukinulo staropogansko ropstvo, sredovječno kmetstvo, i koje jedino bez prekida ublažuje sadašnje teško stanje potištenih staleža i tako pripravlja ljudsko društvo na onaj tihi i »najsavršeniji« prevrat, koji će donijeti svim

staležima ravnopravnost i moguće blagostanje. Kada će to biti? Onda, kad kršćanska istina zavlada cjelokupnim životom kao što čovjeka pojedinca, tako i obitelji, kao što pojedinih staleža, tako i cijeloga društva i države. Mogu doduše ljudi, stranke, pokreti i prevrati silom razbijati led modernog ropstva, gdjegdje ga i razbiti, ali nestati ga ne će sve dotle, dok ga ne rastopi sunce kršćanske istine. Neka bude s toga svakom svijesnom članu ljudskoga društva jedna od najglavnijih dužnosti svom silom suzbijati bezbožnu nauku materijalizma, koja je vazda, kad je prevladala u životu, prouzročila najmrskiji i najsramotniji nered u ljudskom društvu, a svojski raditi, da svuda zavladaju kršćanska načela, koja, kad se poštuju, vazda donose i pojedincu i staležima sreću i blagostanje.

Ne smijem mimoići onog čovjekoljubivog i kršćanskog rada, koji ide za tim, da sada, dok traje današnji žalosni društveni poredak, ublažuje bijedu onih, koji najviše trpe. To je tako zvani »karitativni« rad, koji je i od te kakve važnosti u socijalnom životu. To su dobrotvorni zavodi za bolesne, siromašne, nemoćne, za siročad kao bolnice, gostinjci, ubožišta, sirotišta, te razne zaklade u istu svrhu osnovane, razna društva za potporu ubogih, razni muški i ženski redovi, kojima je poglavita zadaća iz pukog kršćanskog milosrdja njegovati bolesne i uboge. A tko je prvi osnivao

i u nas takove zavode, takove zaklade i društva, tko uvadjao i vodio takove redove, ako ne svećenici, kako povjesnica svjedoči? Svećenici su dakle veoma važni čimbenik u rješavanju socijalnog pitanja, pak je upravo grijeh protiv općeg dobra napadati svećenstvo i time otimati ugled i moć onima, koji su takovu ulogu igrali u rješavanju socijalnog pitanja nekoć a igrat će je i u budućnosti.

IV.

Hrvatsko svećenstvo i gospodarsko pridizanje naroda.

Hrvatski narod bavio se poljodjelstvom i stočarstvom kao što u svojoj staroj postojbini tako i u ovoj današnjoj svojoj zemlji, kad ju je naselio. S kršćanstvom, što ga je hrv. narod vrlo rano i rado poprimio, stala se širiti prosvjeta, kako smo to prikazali u I. i II. poglavlju ove rasprave, s prosvjetom pak usavršivalo se u nas sve više i gospodarstvo, poljodjelstvo, stočarstvo, voćarstvo i t. d. Čim je naime narod prosvjećeniji, tim je i njegovo gospodarstvo naprednije. Svećenstvo je stvarajući i šireći narodnu prosvjetu izdašno pripomoglo i gospodarskom pridizanju.

1. U najstarije doba osobito su mnogo uradili u nas za gospodarski napredak samo-

s t a n c i - s v e ć e n i c i, posebice Benediktovci, koji su u hrvatskim krajevima već u doba od 9. do 12. stoljeća imali preko 30 samostana, a za njih povijest kaže: »N j i h o v i   s a m o s t a n i   b i l i   s u . . .   u z o r n i   z a v o d i   z a   p o l j o d j e l s t v o   i   o b r t«. (C. I.) Zaslužni su za razvitak gospodarstva i ostali redovnici: Franjevci i naši Pavlini. Mnoge pustoši njihovim su nastojanjem pretvorene u oranice, u livade, voćnjake i vinograde, a uz to je narod gledajući naprednije gospodarstvo samostana mnogo naučio i svoje vlastito gospodarstvo pomalo usavršivao, koliko je to dakako u opće bilo moguće u onim teškim vremenima, kad su kroz stoljeća uz male prekide bijesnili ratovi. Mi na žalost nemamo još posebne povijesti o našem gospodarstvu, koja bi sigurno iznijela pred nas više izvjesnih svjedočanstva o zaslugama svećenstva i na tom polju. I svjetovno svećenstvo, koje je i danas živjelo u sredini našega seljač. naroda, bilo mu je učiteljem u unapredjivanju gospodarstva. Kako se naime i samo svećenstvo poput seljaka moralo većinom izdržavati od gospodarstva i poljodjelstva, stočarstva, voćarstva i vinogradarstva, i to na manjem posjedu, dobro je poslužilo seljačkim maloposjednicima primjerom naprednijeg gospodarstva, pače i bolje od veleposjeda. Poznato je, na pr. kako se narod u mnogim krajevima upravo po svećenstvu upoznao s plemenitim voćkama, s boljom pasminom blaga, s naprednijim obradjivanjem i s gospodarskim strojevima.

2. G o d i n e   1789.   o s n o v a n a   b i   u   C e r j u   p r a k t i č n a   g o s p o d a r s k a   š k o l a,   z a   k o j u   j e   j o š   g o d.   1781.   z a g r e b.   b i s k u p   G a l j u f   p o k l o n i o   č i t a v u   u r b a r i j a l n u   s e s i j u   z e m l j i š t a,   a   d a r o m   b i s k u p a   V r h o v c a   p o t a k n u t a   b i   o b n o v a   t e   š k o l e (g. 1813.). Tko će tajiti, da je ta škola mnogo unapredila naše gospodarstvo? Pomenuti biskup (1752.—1827.) uvadjao je u nas racionalno (napredno) gospodarstvo, otkrivao ugljenike, tražio plemenite rude itd.

Kako se hrvatsko svećenstvo istinski brinulo za dobro hrv. naroda — ne samo duhovno, vjersko, ćudoredno i prosvjetno, nego i gospodarsko, vidi se i odatle, š t o   j e   v e ć   g o d. 1841. u Z a g r e b u   o s n o v a n o   »H r v a t s k o   g o s p o d a r s k o   d r u š t v o«   i   t o   n a s t o j a n j e m   s v e ć e n i k a - b i s k u p a   H a u l i k a,   k o j i   j e   b i o   t o m u   d r u š t v u   p r v i   p r e d s j e d n i k   i   d o b r o č i n i t e l j. I prvi tajnik toga društva bio je svećenik — dr. Mojzes. U »Gospodarskom listu« suradjivali su i svećenici, pače od god. 1868.—1872. bio mu je urednikom Josip Torbar — svećenik. Duhovno poglavarstvo u Zagrebu pozivlje svećenstvo i preporuča mu, da osniva podružnice »hrv. slav. gospodar. društva« (K. L. br. 25. 1851.). Ciljeve gospodar. društva širili su po selima — ako i teškom mukom — i hrv. svećenici nastojeći oko osnivanja podružnica.

Danas (1920.) broji »Hrv. slav. gospodarsko društvo« u Zagrebu 299 zadruga, ono u Osijeku 173 zadruge. Tko bi mogao procijeniti one koristi, što ih je do danas naš narod napose seljački imao od toga društva? Istina, svećenstvo je sudjelovalo kod toga blagotvornoga rada djelomice t. j. pomoglo je kod osnutka društva i kod podizanja prvih podružnica, a kad se to znamenito poduzeće podiglo na čvršće i vlastite noge, svećenstvo se polako povlačilo s toga polja djelovanja prepuštajući ga pozvanijima, pak se vraćalo opet na svoju glavnu službu. Značajna je činjenica, da svećenstvo, kao što kod rada oko gospodarskog pridizanja naroda, tako i kod inih javnih pokreta, podavši poticaj i temelj pokretu, s njegovim ojačanjem i porastom izmiče iz prvih redova i vodstva prepuštajući prvenstvo svjetovnim licima.

Kad se godine 1860. radilo oko osnutka gospodarskog učilišta u Križevcima, opet nailazimo na svećenike kao suradnike i to na biskupe: Haulika i Strossmajera, koji osnutak potpomažu svojim darovima. Ne malih zasluga steklo je za podizanje gospodarstva društvo sv. Jeronima (osnovano godine 1867.), jer je izdavalo od godine do godine na tisuće gospodarskih pučkih knjiga i to o svim gotovo granama gospodarstva: o ratarstvu, stočarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu, povrćarstvu: pčelarstvu, svilarstvu i t. d. te sijaset gospodarsko-poučnih članaka u »Danici«. U 50 godina izdalo je oko 25 raznih knjiga gospodarsko-poučnog sadržaja. Ovo društvo osnovali su hrv. svećenici, oni ga vode, oni su pisali ili se pobrinuli za pisce takvih knjiga, oni su ih širili.

3. Teško je u opće bilo gospodarski pridizati naš narod, jedino s toga, što smo bili po tudjinskim vladama tlačeni i sprečavani u svakom pa i gospodarskom napretku, drugo s toga, što je ono malo pravih rodoljuba jedva moglo uz neprestanu borbu za političku slobodu i uz naprezanje sila oko narodnoga osvješćivanja i prosvjećivanja da dospije i na unapredjivanje našega gospodarstva. Narod naš osobito seljački gospodarski je slabo napredovao, što više padao je u dugove i nazadak. Te nevolje nijesu dale mira rodoljubima, pak su razmišljali, kako bi se mogla spasiti gospodarska snaga našega naroda. Kao jedino uspješno sredstvo preporučivalo se zadrugarstvo.

Nu ovo je nikako ili slabo napredovalo, jer sve do godine 1900. bilo je u nas poznato u svemu 10 selj. gospodarskih zadruga, a i te su tek životarile. Medju rodoljubima, koji su tieskobna srca gledali žalosni gospodarski udes našega naroda,

bili su i svećenici. I gle, upravo svećenici pokrenuše veliku i ozbiljnu akciju, da se zadrugarstvom priskoči što prije narodu u pomoć. Zar zbilja? Jest, doista!

Nastojanjem hrv. svećenika održan je u Zagrebu god. 1900. velebni »prvi hrvatski katolički sastanak« (kongres), a jedan od najvažnijih njegovih plodova jest osnutak »Hrvatske poljodjelske banke«, sa zadaćom, da širi smisao za zadrugarstvo, da osniva zadruge, podupire ih i vodi. »Hrv. poljodj. banka« nije doduše uvijek vršila ovaj svoj prvobitni plemeniti zadatak, kako bi trebalo. Neuki, svakojako izvarani i skoro već očajni narod teško je prihvaćao ideju zadrugarstva.

Trebalo je mnogo ustrajnog rada, često razočaranjem nagradjenoga, dok je uspjelo ovdje ondje osnovati zadrugu (po Reiffeisenovom sustavu). Iz vlastitoga iskustva znam, da sam se pune dvije godine trudio, držao predavanja i svakojako nagovarao seljake, da osnuju zadrugu, i jedva jedvice predobio toliko gospodara, koliko je neophodno nužno za osnutak. Danas ta zadruga nakon devet godina opstanka broji do 150 članova, a donijela je narodu mnoge i mnoge koristi pridižući gospogarstvo i spasavajući pojedince iz lihvarskih pandža.

Takovih iskustva mnogi bi znali iznijeti. Osnutkom »Hrv. poljodjel. banke« stalo se žilavo

raditi oko podizanja »Hrv. seljačkih zadruga« tako, da je već god. 1903. bilo 145 zadruga, god. 1906. narastao je broj na 214, 1910. na 238, god. 1915. na 284, god. 1919. na 291 zadrugu, a god. 1920. ima ih u Hrvatskoj i Slavoniji 372., u Bosni i Hercegovini 64, a lijepi broj jednakih zadruga ima i u Dalmaciji i Istri, osnovanih ponajviše trudom svećenika. Kako su te zadruge blagotvorno djelovale i još danas djeluju, tko će i približno moći prikazati. Godine 1902. na pr. primili su zadrugari zajam u iznosu od jednog i pol milijuna kruna, god. 1914. blizu 12 milijuna — većinom u svrhe gospodarske t. j. za nabavu blaga, krme, sjemena, strojeva te za otplatu starih dugova. Ne smije se metnuti s uma, da se radilo dobrim dijelom novcem samoga naroda, koji je bio uštedjen i u zadrugama uložen. Dok je god. 1902. bilo u zadrugama uložaka tek 30.451 K., narasli su god. 1914. ulošci na preko 4 milijuna kruna, sve od prištednja seljaka — malog posjednika, sabranih u vrijeme za privredu baš ne najpovoljnije. Sveukupni promet »hrv. selj. zadruga« rastao je sve više tako, te je u god. 1914. iznašao 42 milijuna kruna. Tko je u glavnom počeo i u prvom razvitku podupirao ovo veliko rodoljubno poduzeće? Svećenici! Ovi su naime priredili »I. hrv. katol. sastanak« u Zagrebu (1900.), ovaj je pokrenuo i izveo osnutak »Hrv. poljodjel. banke«, a ova je kao matica rodila i uzgojila tolike »Hrv. seljačke zadruge«, koje su ne-

davno stale na vlastite noge stvorivši »Savez hrv. selj. zadruga« u Zagrebu. Svjetovnjak Vlad. Steiner u svojoj knjizi »Hrv. seljačke zadruge« od 1915. sve to istinski opisuje, te n. pr. sadanjega nadbiskupa zagreb., g. dra. Antuna Bauera zove »neumornim pobornikom i aktivnim suradnikom na polju zadrugarstva«. Nadbiskup jest i pokrovitelj ovog zamašnog zadrugarskog poduzeća. Medju članovima »Hrv. selj. zadruga« bilo je god. 1910. svećenika 172 t. j. 0.46%, godine 1912. bilo ih je 179 ili 0.47%, godine 1919. radilo je u seljačkim zadrugama po prilici oko 150 svećenika bilo kao članovi ravnateljstva bilo kao članovi nadzornog odbora, dok ih je 36 po prilici vršilo blagajničku službu. Nastojanjem svećenika osnovana (1901.) bi u Zagrebu »Hrv. katol. gospodarska udruga«. I na tom polju, koje je po svećenika-dušobrižnika vrlo teretno i nezgodno, svećenstvo, pošto je pomoglo izorati prve brazde i naći sposobnih svjetovnjaka, nije htjelo prisvojiti si prvenstva ili kakove vlasti, već je čedno napuštalo svoja mjesta prelazeći na druga poduzeća. *Stalo je pomagati kod osnivanja marvogojskih, vinogradarskih, mljekarskih i potrošačkih* (= konsumnih) udruga. Neka mi bude dozvoljeno navesti jedan primjer svećeničke požrtvovnosti u radu oko zadrugarstva. U Rečici kraj Karlovca, u župi od kojih 2500 duša, osnovao

je mladi župnik dr. P. Trbuha pred nekoliko godina »Hrv. selj. zadrugu«, onda seljačku mljekarsku zadrugu, koja je u jednoj godini i to 1920. prodala mlijeka i mliječnih proizvoda za jedan milijun sto pedeset i tri tisuće kruna. Na svaku dušu u župi otpada od samog mlijeka godišnji dohodak od 461 krune. Pobudom istog župnika podignut je u toj župi zadružni mlin, zadružni dućan, dok su u gradnji pilana, vršaći strojevi i industrija cementne robe. Što bi tek morali iznijeti o zaslugama svećenstva oko podizanja narodnoga blagostanja u Istri, Dalmaciji i napose Sloveniji, gdje je upravo svećenstvo narod gospodarski preporodilo i uzorno ga organiziralo.

4. Hrv. narode! Izrijekom velim: ne iznosim zasluge svećenstva oko pridizanja gospodarstva i blagostanja u našem narodu s tom nakanom, da se svećenstvo uzdigne u časti, da mu se izreče osobito priznanje ili da se ma i najmanje omalovaži plemeniti rad ostalih staleža. Do plaće ovoga svijeta nije nama svećenicima stalo! Iznosim to pred sadašnji naraštaj zato, da se raskrinkaju oni podmukli huškači, koji nastoje lažima, ocrnjivanjem i podvalama uništiti pred poštenim hrv. narodom ugled katoličkoga, uvijek narodnoga svećenstva, koje je bilo, jest i danas i bit će u buduće jedan od prvih i najvažnijih čimbenika u radu oko boljitka hrvatskoga naroda. Tko je dakle neprijatelj naroda?

Pitaj one, koji običavaju blatiti hrv. svećenstvo, što su i koliko su oni uradili za prosvjetu, školstvo i gospodarsko blagostanje hrv. naroda. Ovo pitanje bit će — brnjica na njihova nepoštena usta. Ima ih, koji priznavaju važnost svećeničkoga rada na gospodarskom polju, no prigovaraju, da bi svećenici morali mnogo više unapredjivati gospodarstvo. Ako to govori za boljitak naroda, primamo mi svećenici rado prigovor, ali molimo, neka nas se razumije: Ponajprije valja znati, da smo po zvanju svećenici, i da danas, kad se sa svih strana napada na vjeru i kršć. ćudoredje, svećenik ima i previše posla, ako hoće da udovolji samo svojim strogo svećeničkim dužnostima. Drugo: mnogi danas sa svih strana izravno i neizravno idu za tim, da se ugled svećenstva umanji i uništi, pak je razumljivo, da se svaki — pa i najplemenitiji svećenikov pothvat unaprijed osudi i prepriječi. Treće: danas u ovo doba modernoga poganstva ponestaje svećenstva, ima nas tako malo, da ne dospijemo ni najnužnije dušobrižničke poslove obaviti. Četvrto: mnogo svećenika ima se na žalost danas boriti za svakidašnju vlastitu kukavnu egzistenciju tako, da je nemoguće baviti se »uzornim« ili »pokusnim« gospodarstvom. Dodjite, gospodo, koji tako prigovarate, na selo, kušajte sreću, i držim da ćete se brzo razočarati i vratiti se u grad — na gospodski način života!

V.

Rad hrvatskog svećenstva na polju narodno-političkom.

Nakon svega, što do sada spomenusmo o radu hrvatskog svećenstva, zapravo ne bi ni trebalo u posebnom poglavlju isticati njegovih zasluga na polju hrvatske narodnosti i politike. Pravo rodoljublje i domoljublje naime ne sastoji u lijepim riječima i govorima, u političko-strančarskoj galami, već u nesebičnim djelima za slobodu domovine, za blagostanje naroda. Sve, što smo do sada naveli, što je drugo nego li niz djelâ, što ih je hrvatsko svećenstvo izvelo na sreću naroda i domovine.

1. Hrvatsko svećenstvo vazda je u našem narodu svijest hrvatske narodnosti budilo, podržavalo, širilo i usavršivalo. Bitna oznaka naime narodnosti jest u prvom redu jezik. Svećenstvo je hrvatski jezik cijenilo, njegovalo i usavršivalo već time, što je narodu u tom jeziku propovijedalo svetu vjeru. Svećenstvo je prvo i jedino još veću moć za očuvanje narodnosti podalo hrvatskom jeziku time, što je narodni jezik uvelo i u sveto bogoslužje, što je počelo hrvatskim narodnim jezikom pisati i to isprva samo bogoslužne crkvene knjige, a onda i svjetovne. Čim je narodni naš jezik stupio u službu vjere i Crkve, čim je dospio u književnu porabu, hrvatska je narodnost bila tako osigurana, da je

nikakova sila više nije mogla potisnuti, još manje uništiti. Naš bi narod inače, došavši neuk i priprost u ovu domovinu u sredinu i susjedstvo tudjih, većih i kulturnijih naroda, doskora izgubio svoju narodnost i utopio se u moru tudjinštine. Da se tako i dogodilo nekim narodima, svjedoči povijest.

Ona dugotrajna i orijaška borba dičnih hrvatskih svećenika i redovnika za obranu slavenskog bogoslužja, nastojanje hrv. svećenika napose ninskih biskupa, da svoju crkvenu vlast s bogoslužjem u narodnom jeziku protegnu na sve krajeve hrvatske države, u kojima prebivaju Hrvati, sve i preko medja svojih biskupija, ono neprestano i žestoko proganjanje bogoslužja u narodnom jeziku i njegovih službenika od tudjinaca, sve to bjelodano svjedoči, da su u onim vremenima Hrvati najjači i reći bi jedini oslon svoje narodnosti gledali i našli upravo u svom narodnom jeziku. Kad se pak narodni jezik još više razvio te zavladao u književnosti, u školi te u poslovnim potrebama javnosti i privatnika, nestalo je ozbiljne opasnosti po hrvatsku narodnost. Činjenica pak jest, da su našemu jeziku upravo svećenici dali tu po hrvatsku narodnost spasonosnu moć. Nije dakle pretjerano, kad profesor Rudolf Štrohal, na temelju naučnjačkog proučavanja naše stare glagolske knjige tvrdi: »Ja ne poznam u historiji većih rodoljuba, koji bi bili više učinili za hrvatski narod, nego baš popovi glagolaši« (Hrvatska glagol. knjiga).

U potvrdu gornjih tvrdnja samo nekoliko primjera. Već je spljetski nadbiskup Teodor (880 do 890.) dao prepisati glagolski (t. j. narodnim jezikom napisani) psaltir iz izvornika svakako starijega i time uzdigao čast narodnog jezika, probudio snagu narodnosti. Na spljetskim saborima god. 924., 927. ninski biskup, neumrli Grgur, odlučno brani slavensko bogoslužje, a kralj Tomislav šuti. Na saborima u Spljetu god. 1059. i 1064. hrvatsko svećenstvo ustaje odvažno na obranu istog bogoslužja, a kralj Krešimir i velmože slabo ga pomažu. Za domaćih naših kraljeva, piše Vjek. Klaić: »Redovnici hrvat. samostana sv. Benedikta... bavili su se pisanjem glagolskih (t. j. hrvatskim jezikom) sv. knjiga, tako da su po crkvi hrvatski jezik i glagolsko pismo pretegli u opće u svem javnom životu . . . Opat. benedikt. samostana sv. Lucije na Krku imenom Držiha dao je darovnicu hrvat. kralja Zvonimira oko 1088. god. glagolskim slovima i hrvatskim jezikom uklesati u kamen, koji i danas postoji«.

2. Svu našu najstariju crkveno-nabožnu i svjetovnu književnost, što se razvila iz one prve, a bila je u glavnom plod svećenstva, provejava narodni duh.

Svećenik »Pop Dukljanin« u svojoj hrvatski lijepim narodnim jezikom napisanoj kronici (ljetopisu) god. po prilici 1150. više put izrijekom spominje hrvatsko ime. Kad govori o sv. Ćirilu i

Metodu, slavenskim apostolima, piše ovako: »... I tako sveti muž Konstanc (Ćiril) naredi popove i *knjigu harvacku*, i istumači iz gàrčkoga *harvacku knjigu, harvatski istumači* evangjelija ...« Ovo kao namjerno isticanje hrvatstva vrlo je značajno. Pokazuje naime, da su svećenici u 12. vijeku, kad je pisan taj ljetopis, narodu govorili, da su sv. braća preveli sv. knjige na hrvatski jezik, da su ga učili, e je hrvatske narodnosti. U glagolskom rukopisu »Petrisov zbornik« od god. po prilici 1468. ima i članak pod naslovom »Čtenje sv. Jeronima *Hrvatima*«. (R. Štrohal: »Hrvatska glagol. knjiga«). Za pjesnika Jurja Šižgorića, kanonika, koji je živio u 15. vijeku, veli Medini (»Povijest hrvat. književnosti«): »... njegove pjesme odišu patriotskim duhom«. Kako su svećenici, glagolski pisci, bili svijesni Hrvati, vidi se lijepo iz »Korizmenjaka«, glagol. knjige, štampane g. 1508. u Senju, gdje izdavači kažu ovako: »Svršen korizmenjak ..., protumačen z latinskoga jazika na *hrvacki* po popi Peri Jakovčići i po popi Silvestri Bedričići, ki moli.., ako najdete omršnju (pogrešku), pres česa ni, vi napravite ,a nam ne zamerite, *zač smo rodom Hrvati*, a naukom latinskim priprosti:«. (R. Strohal). — Olovski Branjevci (u Bosni) služili su se u crkvi još g. 1586. u Mljecima tiskanom knjigom »Pištule i Evangelija ... *harvackim jezikom* stumačen« (Dr. J. Jelinić: »Kultura i bos.

Franjevci«). — Kakvim je narodnim duhom i rodoljubljem odisalo naše svećenstvo i u ona najteža vremena turskih ratovanja, lijepo svjedoči pismo bečkog knjižara Frölicha od g. 1563., u kojem piše, »da su dva stara hrvatska svećenika od veselja proplakala, kad su primila postilu u hrvat. jeziku tiskanu«. (Nijesu se obradovali zato, što je bila protestantska, već zato što je bila hrvatska!). (Bučar: Povijest hrvat .protest. književnosti«). — O Jurju Barakoviću (umro u Rimu 1528.), svećeniku i hrvat. književniku, veli Medini: »On je jedan od rijetkih, koji je do zadnjega daha ostao vjeran svomu narodu, sve da su vremena bila takova, da je bilo korisno otudjiti se svomu, a jagmiti se za tudjim. U Barakovića imamo skoro već čitavu zgradu (slavenskog pokreta) gotovu«. (Ib.). Isti pisac kaže za Iliju Crijevića (umro 1520.), svećenika kanonika, da je »pisao u domoljubnom duhu«. (Ib.). O hrvatskom ljetopiscu fra. Ivanu Tomašiću, svećeniku, koji je pisao do godine 1561. svoj ljetopis, veli naš povjesničar Ivan Kukuljević Saks.: »Što Tomašićevom ljetopisu osobitu vrijednost podaje, jest *ono hrvatsko čuvstvo i samostalna narodna svijest*, kojom se naš pisac odlikovao u ono doba«, kad su i najumniji ljudi prijanjali uz tudjinstvo, te čak i svoja porodična imena pomagjarivali«. (Arkiv IX.). Fra Anton de Pope prepisao je glagol. slovima više pjesničkih djela od g. 1630. i veli »u *harvacki jezik*«. (Štrohal ib.). Rade

Lopašić, povjesničar, u svojoj knjizi »Dva hrvatska junaka« piše, da su »svećenici u Slavoniji veoma milovali svoj hrvatski jezik«. Tako n. pr. svećenik Vidoc moli g. 1640. zagreb. biskupa Vinkovića, neka im pošalje u Slavoniju hrvatskih knjiga. Župnik pak u Vaški, »pop Andrija Križan, bio je oduševljeni Hrvat«, te se vanredno radovao, kad je zagreb. biskup Petar Petretić počeo izdavati knjige u hrvatskom jeziku. U pismu od 1653. nazivlje on novo izašli hrvatski tiskani evangjelistar »zvijezdom, koja sjaji našoj domovini Hrvatskoj, a željno očekuje izdanje i hrvatske katol. postile, koja će, veli, »kao sunce sjati čitavoj Slavoniji i Hrvatskoj«.

Zagreb. kanonik, povjesničar Juraj Ratkaj u predgovoru svog djela, »Kriposti Ferdinanda II.«, izdanog u Beču g. 1640., ovako daje oduška svojem rodoljubnom srcu: »Ove knjige da na svitlo izašle jesu, včinilo je takajše žalost moja, iz koje suze negda oči moje, kada vidim sve druge narode v tom se truditi (naime oko narodne prosvjete)..., a samo naši Slovinci (t. j. Hrvati) kao nemarni gniju i sami svoju sramotu ne ćute...« (F. Rožić: »Neoteta baština«). — Svećenik i to Isusovac, po svoj prilici Bartol Kašić, u predgovoru svoje knjige »Molitvene knjižice«, tiskane u Požunu g. 1640., veli ovako: »Budi takajše Boga molil..., da od mene bolše i vučeneše slovenskoga (t. j. hrvatskoga) jezika pisce na skorom vremenu podigne i obudi«. (»K. L.« br. 5./1859.). — Veliko svoje rodoljublje odaje svećenik Baltazar Milovec, Isusovac, u svojoj knjizi »Dvojdušni kinč«, izdanoj troškom Katarine Zrinske u Beču god. 1661., pišući: »Malahni prosiše kruha, a ne bi, ki bi im ga ulomil« (Malahni t. j. neuki hrvatski narod želio je prosvjete kao gladan kruha). »Takovu tužbu imaše vnoge pobožne duše vu našem horvackom... orsagu«. (Dr. V. Deželić: »Posljednji Zrinski i Frankopani«).

Za Kačića Miošića (1690.—1760.), koji je bio franjevac, svećenik, te izdao svoju narodnu pjesmaricu »Razgovor ugodni...«, veli Ant. Cuvaj u svom djelu »Gradja za povijest školstva...«: »Ne samo da je Kačić narod probudio, on ga je uzdržao i pripravio za kasniji uskrs. I tako je Kačić postao prvi i pravi intelektualni začetnik narodnjega preporoda«. Pavao Ritter-Vitezić, osobiti hrvatski otačbenik i književnik, moli god. 1702. Petra Crnkovića, bosanskog biskupa, neka bi ocijenio njegovo pjesničko djelo »Dva stoljeća plačuće Hrvatske«. Crnković, taj »dični prelat«, veli Vj. Klaić, izreče svoju ocjenu u »krasnoj domorodnoj pjesničkoj poslanici«, u kojoj najprije slavi »mučenicu Hrvatsku«, »koja je često bila tlačena, ali nikad nije čitava ostala potlačena«, a onda potiče pjesnika: »piši još mnogo za domovinu!« (»Život i djela Pavla Rittera«). — I drugi svećenik, Franjo Josip Vernić, zagreb. kanonik, u pjesmi, kojom je

popratio djelo Pavla Rittera, veli, da je Ritter stvorio »veliko djelo, koje je svjedokom velike ljubavi prema domovini«. (Sb.) — Fra Lovro Sitović, svećenik, slaže »Pismu od pakla« u »hrvatski jezik i pisanje«, te je u Mljetcima štampom izdaje god. 1727. U svojoj pak gramatici piše: »... mi Harvati«. Fra Nikola Lašvanin zove bosanske katolike »Harvaćanima« (Dr. J. Jelenić: »Kultura i bos. franjevci«).

Ovi pabirci po staroj hrvatskoj književnosti dovoljno pokazuju, da su hrvatski svećenici od početka našeg narodno-kulturnog života pa do danas ne samo sami osjećali narodno, već svijest narodnu podržavali, budili i širili po svim krajevima, gdje je bilo Hrvata, živom riječi i perom kao što u krugovima naših vladara, banova i knezova, kojima su bili redovito učitelji, uzgojitelji i kancelari, tako i u redovima gradjana i seljaka. Ne treba tu misliti onakovu narodnu svijest, kakva se u nas tek pred nekoliko decenija razvila u inteligenciji a u gradjanstvu i seljaštvu istom pred 10—20 godina! Narodne svijesti, kako se danas razvila, nekoć u stara vremena pak sve do polovice prošloga vijeka nije bilo ni u drugih evropskih naroda. Nema dvojbe, da je hrvatsko svećenstvo svijest hrvatske narodnosti u klici živu podržavalo i njegovalo tako, da je trebalo tek nešto više slobodnog zraka, da uzraste do sadašnje svoje jakosti.

3. Svijest hrvatske narodnosti, s kojom je uporedo rasla i svijest političke narodne individualnosti Hrvata, krijepili su svećenici i inim sredstvima i u raznim prigodama. Spomenuli smo već, kako je narodnom knjigom po svećenstvu probudjena i podržavana narodna svijest i politički snažno utjecala na hrvatski narod prigodom stvaranja i uredjivanja hrvatske narodne države. Taj utjecaj dobro su poznavali hrvatski vladari, no nažalost premalo su ga u akciji pomagali, a još više ga se bojale tudjinske vlasti. Odatle tolika hajka na slavensko bogoslužje, na svećenstvo glagolaško od strane tudjinaca, koji su se u svrhu svoje politike služili najgadnijim lažima, potvorama i klevetama čak i pred samom sv. Stolicom. Tako je bilo i u poznijim stoljećima sve do danas. Kad su n. pr. Mlječani god. 1480. na prevarni način oteli knezu Ivanu Frankopanu otok Krk, odma g. 1481. naložе svom upravitelju Franji Bembu: »Nalaze se na otoku u stanovitom samostanu samostanci Hrvati, koji vrše službu Božju po običaju hrvatskom; ti se moraju ukloniti s otoka... te im zabraniti, da se ikad više vrate«. (V. Klaić: »Krčki knezovi Frankopani«). — Što su uradili Talijani za ovog rata s biskupom Mahnićem, s hrvatskim svećenstvom i redovništvom? Prognaše ih. Zagrebački biskup Pavao Horvat (1379.—1387.) s bratom Ivanom, banom, bio je vodja velikog hrvatskog pokreta proti presizanju tudjinskih vladara. »Braću Horvate, biskupa Pavla i bana Ivaniša, broji historija naša medju najvažnije političke ličnosti svoje; prvi se ističe

kao osobiti diplomat, na čije se riječi pazilo u Budimu, Veneciji, Napulju, Sutjesci i Kruševcu.... Svakako valja priznati, da onaj svestrani odziv, što su ga našli baš kod Hrvata..., nije slučajan, već da se u glavnom temelji na plemenskom srodnom osjećaju« (Dr. F. Šišić: »Vojvoda Hrvoje Vukčić«). Biskup Pavao bude poradi svog rodoljublja uhvaćen, lišen biskupske časti i prognan iz domovine, te mu ne znamo ni za grob, dok je brat Ivaniš na grozni način pogubljen. »Kad narod hrvatski danas toplom simpatijom prati njihovu borbu i tužni konac, držimo, da to poglavito čini, što u njima s ponosom a i s pravom gleda krv od svoje krvi«. (Ib.)

4. Svećenici su u staro doba vršili redovito politička, diplomatska poslanja, mnogo radili oko mirnog izmirenja prečestih oštrih svadja i nesloga domaćih velmoža, u čem su na žalost premalo uspjeha želi. Kad je poradi domaće nesloge hrvatska država kao narodna izgubila samostalnost, svećenici su nastojali spasiti bar političku neovisnost tražeći u susjeda vladare. Takova njihova nastojanja bila su zapovijed rodoljublja, a nipošto izdajstvo, kako bi to htjeli neki danas iskrivljujući povjesne činjenice zlonamjerno prikazati. Tako su svećenici pomogli Branimiru (879.—892.) do prijestolja i hrvatskoj politici do kormila, tako Zvonimiru kralju (1076.), tako poradi neutaživе svadje domaćih velmoža ugroženu hrvatsku državu oslobodiše od propasti sklopivši personalnu uniju s kraljem ugarskim Kolomanom (1102.). Kad su tudjinski vladari vrijedjali politička i državna prava hrvatskog naroda, svećenici se vazda isticahu u obrani. Kad je većina Hrvata htjela za kralja napuljskog kraljevića Karla Martela, a iza njegove smrti (1295.) njegova sina Karla Roberta, u hrvatskoj stranci vidimo i zagr. biskupa Ivana I. (1288.—1295.), a učeni i sveti Augustin Kažotić, još prije nego je postao zagreb. biskup (1303.—1317.) revno je kao vrsni govornik radio za hrvatsku stranku, koju je kasnije vodio biskup Pavao Horvat. (A. Cuvaj: »Gradja za povijest školstva«.) Kao što Pavao Horvat, biskup, u 14. vijeku, tako 1527. god. vojuje za političku državopravnu samostalnost prema Magjarima biskup kninski Andrija, jer se u izbornoj ispravi cetinjskoj, kojom Hrvati slobodno izabraše za svoga kralja Ferdinanda, spominje i on i to na prvom mjestu.

5. Kad je domovini zaprijetio izvana kleti neprijatelj, bio to Tatarin, Turčin, Talijan, Nijemac ili Magjar, eto na braniku muževnih hrvatskih svećenika, da obrane ili oslobode hrvatskom narodu zemlju i samostalnost. Kad su Turci prodirali u hrvatske zemlje, svećenici vatrenim govorima dižu narod na obranu, pišu i putuju u tudje države i mole pomoć za spas svoje domovine — bilo Hrvatske i Slavonije, bilo Dalmacije,

Bosne i Hercegovine. Trebala bi čitava knjiga, da se prikaže ovaj svestrani i dugotrajni rad svećenstva oko obrane teritorijalne cjelokupnosti hrvatske zemlje i političke samostalnosti. Samo nekoliko primjera: Tomašu, kralju Bosne, koja je iza pada Carigrada i Srbije bila prva na udaru Turcima, skupljaju vojsku, novac i oružje svećenici u tuzemstvu i inozemstvu kao propovjednici križarske vojne. Tako je djelovao hrvatski biskup Tomo (1456.), Ivan Gradić (1457.), fra Marijan iz Sijene (1456.) i drugi, koji su putovali čak u Njemačku, Poljsku i Veneciju tražeći pomoć protiv Turaka. God. 1459. putuje krbavski biskup Franjo u Mantovu na zbor kršć. knezova tražeći pomoći za obranu hrvatskih zemalja. Biskup modruški Nikola trudi se g. 1462. da izmiri bosanskog kralja Tomaša s hrvatsko-ugarskim kraljem Matijašom a u svrhu, da zajednički obrane Bosnu od Turaka. Ninski biskup Božo putuje 1461. i propovijeda križarsku vojnu za obranu Bosne i Huma, a o istom radi splјetski nadbiskup Lovro Žane, koji je križem u ruci obilazio dižući puk u boj protiv Turaka. God. 1465. putuje u Rim kao poslanik kralja Matijaša glasoviti Hrvat, slavni pjesnik Ivan Česmički, pečujski biskup, da poradi oko papine pomoći u ratu protiv Turaka. Nakon strahovitog poraza najbolje hrvatske vojske u bitci na krbavskom polju 1493. god. ninski biskup Juraj Divnić na molbu hrvat. podbana i svega hrvat. plemstva izvijesti o nesreći pap" i zamoli pomoć. Glasoviti

modruški biskup Šimun Benja-Kožičić izrekao je 1513. u crkvenom saboru u Rimu divni, vatreni i ganutljivi govor moleći papu i zastupnike kršćanstva, da se požure priteći u pomoć Hrvatima, da se othrvaju turskoj bujici. Drugi govor izrekao je 1516. god. »de Croatiae desolatione« (O nevolji Hrvatske). Stjepan Brodarić, rodom Hrvat (1480.), biskup, diplomata i državni kancelar ugarski, putuje više puta u Rim, u Poljsku, u Beč, polazi k francuskom kralju Ljudevitu II., da pripravi vojnu na Turke. No veoma bijedne prilike u Ugarskoj urodile su žalosnim porazom u bitci kod Mohača 1526. — God. 1561. putuje fra Bonifacije, svećenik, iz Dubrovnika u Slavoniju, Transilvaniju, Poljsku i Rusku, da diže kršćane na rat protiv Turaka. Jedan od najvećih hrvatskih sinova, svećenik i biskup Antun Vrančić (rodj. 1504. u Šibeniku) mnogo je radio u državnoj službi, da se Ugarska i Hrvatska oslobode od Turaka. Kao kraljev poslanik putuje u tom poslu u Rim, u Francusku, u Englesku, Poljsku, Veneciju, u Carigrad, u Aziju, u Beč, u Augsburg, i na koncu kao starac od 60 godina zaputi se još jedan put (g. 1567.) u Carigrad »želeći koristiti otačbini i kršćanstvu« (Iv. Kukuljević: »Glasoviti Hrvati«). Neumrli velikan naš Juraj Križanić, svećenik, prognan 1660. u Sibiriju od ruske vlade, proslavio je naš narod i kao pisac i kao veliki učitelj Slavena. »Kad ime Križanićevo pišemo«, veli Iv. Kukuljević (ib.), »nadiže nam se grud nehotice od ponosa i radosti, što

je lijepa naša zemlja hrvatska porodila jur prije 200 godina muža, koji je bolje poznavao mane i potrebe naroda svoga slavenskoga, nego ikoji do njega pisac toga najvećega naroda europejskoga.«

Koliko su radili svećenici, napose Franjevci u Bosni, da oslobode narod i zemlju od Turaka, tražeći pomoći u Hrvatskoj, u Beču i u Rimu, dižući narodne ustanke. God. 1548. razniješe Turci fra Petra Sabljaka na noževe, god. 1569., 1600., 1603., 1604. budu požeški franjevci bačeni u tamnicu a gvardijan nabit na kolac, u Dalmaciji g. 1645. bude pogubljen u Cetini fra Petar Bukovac, a fra Miji Perkoviću odrubiše glavu i na bedem postaviše. — a sve zato, što su nastojali narod svoj i domovinu osloboditi od turskoga jarma. Fra Benić se raduje, »da Osijek grad Turci ostaviše i naši ga Harvati uzeše«. (Dr. J. Jelinić: »Kultura i bos. Franjevci«.) Juraj Drašković, zagreb. biskup, čestitajući u pismu Marku Stančiću Horvatu, što je g. 1556. obranio Siget, veli: »Od srca čestitam, što si obranio Siget, i to više, što vidim, da je Tvoje gospodstvo cvijet naroda našega, a to je narod hrvatski. Tä Tvoje gospodstvo nije tim slavnim djelom samo sebe prodičilo, nego i nas sve Hrvate«. (Srkulj: »Izvori«.)

Benko Vinković (1637.—1642.), zagreb. biskup, »žestoko je branio« na saboru u Požunu g. 1625. u ime hrvatskih delegata »samostalnost Hrvatske« u crkv. pogledu i jurisdikciju zagreb. biskupa na Medjumurje, te su ga s toga Magjari tvorno napali i

bradu mu iščupali. (Bučar: »Povijest hrv. protest. književnosti«.) U vrijeme ratovanja s Turcima od 1683.—1699. potaknuše bos. svećenici t. j. franjevci veliki narodni pokret za oslobodjenje, te ne mareći za pogibelj, ne pazeći na trud dizali su ustanke, tražili na sve strane diplomatsku i oružanu pomoć, ne bi li Bosnu i Hercegovinu oslobodili. Preko 200.000 naroda iselilo se u to doba u Slavoniju i Dalmaciju, a tu golemu brigu nosili su svećenici! Biskup bosanski fra Nikola Ogranić obuče prosjačko odijelo te s malo kruha u torbi prokrade se pješke preko Petrinje u Hrvatsku, odavle u Linc tražeći u kralja Leopolda I. pomoć za oslobodjenje Bosne i Hercegovine i obećavši mu 30.000 ustaša, koje je s dva franjevca bio digao. Godine 1688. odluči se osam mladih hercegovačkih franjevaca sa svojim meštrom fra Grgom Škarićem, da podignu narodni ustanak. Što je prema ovim narodnim herojima ono plaćeno piskaranje sadanjih tobožnjih »rodoljuba« i »političara«!? Zagreb. biskup Šeliščević, potaknut od hrvatskih staleža i Pavla Rittera, da brani hrvatska prava osobito na krajeve u Lici i Pounju, pošao je namah na početku god. 1696. u Beč, gdje je kroz jedanaest mjeseci postojano radio, da Hrvatska dodje do svoga prava.

Hrvatski je sabor povjerio biskupu, da se pridruži komisiji, od kralja Leopolda odredjenoj, koja je imala istražiti spor izmedju Štajerske i Hrvatske glede krajeva izmedju Kupe i Une«. (Vjek.

Klaić: »Život i djela Pavla Rittera«.) Kad je grad Senj god. 1698. odlučno ustao da obrani svoja prava protiv kraljevske komisije i protiv vojske karlovačkog generala grofa Auersperga, delegate grada Senja i to Ivana Colića, kanonika, i brata mu Andriju, suca, baci general u Karlovcu u tamnicu takvu, »da se izreći ne mre« (ib.). — Slavni narodni junak fra Luka Ibrišimović (1620.—1698.) neumorno je radio ne samo da se Slavonija oslobodi od Turaka, nego i na tom, da oslobodjena bude politički i crkveno pripojena Hrvatskoj, koju zove »milom našom Hrvatskom«, te se mnogo trudio, da pridigne opustjelu Slavoniju i osiromašeni narod. Marko Mesić, svećenik, odlikovao se kao što nastojanjem, da se Lika i Krbava oslobodi od turske vlasti, tako nakon oslobodjenja velikim marom, da ti krajevi budu opet sdruženi s materom zemljom, da ih naseli, mir i poredak uvede, a narod prosvjetno i gospodarski ojača. (R. Lopašić: »Dva hrv. junaka«.) O njem piše R. Lopašić: »... ističe se kao iskren i neustrašiv zatočnik potlačenog naroda proti okrutnoj turskoj sili, kao... gorljiv rodoljub hrvatski... Kao što je bio pop M. Mesić pravi apostol kršćanske i hrvatske misli u gornjoj Hrvatskoj, tako je fra L. Ibrišimović u Slavoniji zaštićivao najodlučnije probitke kršćanstva i hrvatske narodnosti«. — Zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec (1752.—1827.) »mirnim je putem podigao revoluciju protiv kralja, koji nije htio da poslije francuskog

rata prekosavsku Hrvatsku materi domovini pridruži«. (»K. L.« br. 31. 1849.). Isti biskup odvažno se u saboru borio za »prava hrvatskog jezika«. (Dr. Velimir Deželić.)

Kad je naš nesretni narod bježao iz Bosne i Hercegovine ispred nepodnosivih nasilja tražeći utočišta, djakovački biskup Krtica (1780.) primao je bjegunce, naseljivao ih u svojoj biskupiji, gole odijevao, gladne hranio i bolesne liječio. (Dr. J. Jelenić: »Kultura bos. franjevaca«). God. 1852. okrutni Omer-paša stade u Bosni krvavo progoniti svećenike, jer su štitili narod i nastojali otresti s njega teški turski jaram. »Fra Jukića i više svećenika baci u najgoru tamnicu. Mnogi uznici, samih svećenika preko deset, pomrli su u tamnici od najveće nevolje i smrada. Utamničeni svećenici, bijedni i gladni, kao i mrtvaci i drugi kršćani zlostavljeni su najgrozovitijim, pače i skotskim sodomitanskim načinom u tamnici« (»K. L.« br. 21. god. 1852.). — Godine 1869. skovala se u Đakovu na dvoru biskupa Strossmayera osnova, kako podići ustanak u Bosni i Hercegovini, te ih pomoću Hrvata i Srba osloboditi.

Svećenici i to franjevci nijesu prestali raditi oko oslobodjenja Bosne i Hercegovine. Sudjelovali su u ustancima god. 1874.—1878. t. j. do okupacije, i poradi toga mnogo pretrpjeli. Fra Lovro Karaula, gvardijan u Livnu, bude potajno umoren, a fra Miho Marijanović ranjen. Kad je planuo glavni ustanak g. 1875., u kojem su neki svećenici

bili i vodje kao fra Bono Šarić, don Ivan Musić, fra Mijo Kutleša i t. d., razviju naši kod Gabele hrvatski barjak, opale prve hice, i počne rat za oslobodjenje pod devizom: »Il' sloboda ili smrt«!

Kad se u Mostaru stalo pregovarati o miru, fra Paskal Buconjić iznese pred zastupnike evropskih vlasti »kratak pregled pritužbi, glavnih povoda ustanka« tražeći ili autonomiju s kršć. vladarom ili da se narod iseli iz te nesretne zemlje. Da je napokon Bosna s Hercegovinom oslobodjena i pripojena istoj državi, u kojoj su bili i ostali Hrvati, mnogo su pripomogli svećenici, bosansko-hercegovački franjevci, kad su po pjesniku fra Grgi Martiću poslali na berlinski kongres izjavu biskupa Vujičića, svih franjevačkih samostana i župnika (Dr. J. Jelenić: »Kultura i bos. Franjevci«, II.).

6. Kako se hrv. svećenstvo ponijelo u nacionalno-političkoj borbi za vrijeme našeg narodnog preporoda i iza ovog sve do danas, nije potrebno navadjati dokaza i primjera. Dosta je spomenuti svećenike: Strossmajera, Račkija, Pavlinovića, Dobrilu, Štadlera i druge naše pokojne i žive narodne velikane. Kako se hrvatsko svećenstvo ponijelo u vrijeme političkih borba od burne god. 1848., pak do prevratne 1903., poznato je i svakom hrvatskom djaku. Kad je Beč za volju sebi i Madžarima stao najokrutnije progoniti najodlučnije hrvatske rodoljube god. 1866., 1867., stradali su mnogi svećenici, koji su bili profesori i ravnatelji srednjih škola. Izgubiše svoju službu: Stjepan

Rihtarić, Ivan Jagić, Ivan Radetić, Mijo Paus, Franjo Štijić, dr. Martin Matunci, Blaž Švelić, Josip Torbar, Adolf Weber, sve hrv. rimokatolički svećenici. Bili su bačeni sa službe, jer da su »pretjerani narodni zanešenjaci«, a kao na najglavnijeg krivca hrv. rodoljuba navališe na biskupa Strossmayera (»Vijenac« br. 7., 1923.). Veledušno su žrtvovali svoje umne, fizičke i materijalne sile, mnogi bili progonjeni, neki i u tamnicu bačeni. Kako se ponijelo hrvatsko svećenstvo u vrijeme svjetskog rata god. 1914.—1918. u doba prevrata i stvaranja nove jugoslavenske države, poznato je barem s jedne strane, a da je i sada s narodom i za narod, vidjet će se doskora, kad se slegne magla i prašina svakdašnje političko-stranačke vijavice. Nepobitna je činjenica, da su svećenici vazda bili prvi i najbrojniji u redovima narodne političke borbe, vodila se ona budi proti kojem hrvatskom neprijatelju!

I na te svježe brazde, što su ih svećenici na hrvatskoj nacionalno-političkoj njivi teškim trudom izorali, znojem, suzama i krvlju svojom orosili, danas kao da hoće ne samo zaboraviti nego ih i zatajiti, kad bi bilo moguće, te to isto svećenstvo oblatiti i od naroda rastaviti oni, koji u lagodnosti najviše uživaju plodove velikih muka hrvatskih narodnih svećenika!

7. Da se u narodu našem uščuvala i proširila hrvatska narodnosna svijest, da se iz ove razvila i ojačala politička svijest, radili su svećenici riječju.

knjigom i borbom. Oružje za nacionalno-političku borbu kovali su, oštrili i čuvali i opet svećenici, kad su pisali kronike, ljetopise, povjesnice, povelje, isprave, zakone. Ta prvi i najstariji naši ljetopisci i povjesničari jesu svećenici! Dokaza ne treba, već ako tko želi, može da prebroji sve naše ljetopisce i povjesničare tamo od »popa Dukljanina« u 12. vijeku pak do Mesića, Račkoga, Tkalčića i Bulića u ovo vrijeme! —

Tko je stvarao, uredjivao i kao najveću svetinju pomno čuvao arhive, u kojima su bile pohranjene naše stare neotete, naše branjene i opet stečene narodne, državne, političke i ustavne pravice? Tko drugi nego naše svećenstvo. Tako, veli naš vrli povjesničar Vj. Klaić (»Život i djela Pavla Rittera«), za vrijeme Pavla Rittera, koji je po nalogu kraljevu imao proučiti arhive u Hrvatskoj, bila su »najbogatija dva arhiva hrvatskog kraljevstva« i to zagrebačkog i začesamskog (čazmanskog) kaptola. Vrijedne arhive čuvao je i kaptol u Senju, kaptol u Bakru i Novom, a bila je »bogata pismara i franjevačkog samostana na Trsatu«.

Politika hrvatskog svećenstva bila je dakle vazda politika poštena i rodoljubna, pak je velika zločestoća u onih, koji danas govore i pišu o »popovskoj politici«, »o klerikalizmu« kao o najvećem narodnom zlu i strašilu. Nepošteno je govoriti i pisati, nek narod ne sluša popove u politici, jer da oni »po nalogu biskupa i političkim zapovjedima pape« vode svoju »popovsku« protunarodnu politiku! Tako objedjivati hrvatsko svećenstvo znači hotomice lagati i narod zavaravati. Kad je »Uzajamnost« kao staleško svećeničko udruženje u ime hrvat. katol. svećenstva javno prosvjedovala protiv toga, da se bilo koja hrvatska politička stranka nazivlje »popovskom« ili da koju itko tako nazivlje, okorjeli strančari tako su bili besavjesni, da nijesu uvažili ovu izjavu čitavoga hrv. svećenstva. Time su odali svoje vješto dosad prikrivane protunarodne i protucrkvene osnove!

Hrvatski narode! Upoznaj istinu, cijeni svoje svećenstvo, ne samo, jer su tvoji duhovni pastiri i spasavači, već i s toga, što su vazda vjerno i požrtvovno — bez vike i galame — radili za tebe i u narodnosno-političkom životu. Moli se vruće, da svećenici sadašnji i budući budu vazda sljedbenici svojih slavnih predšasnika!

VI.

Hrvatsko svećenstvo na bojnom polju za narod i domovinu.

Danas se navaljuje na hrvatsko svećenstvo i s teškim prigovorom, da su svećenici blagosljivljali oružje za strahovit ovaj minuli svjetski rat. Taj je prigovor sasvim bez temelja, a iznose ga samo neprijatelji svećenstva očito s tom namjerom, da pred narodom omraze svećenike, do-

sljedno i samu vjeru, koju ti svećenici propovijedaju.

1. One, koji taj prigovor iznose, i one, koji u taj prigovor slijepo vjeruju, pozivljem ovdje javno, neka dokažu: da je rat ovisio o tom, hoće li ili ne će oružje biti blagoslovljeno? Neka dokažu, da rata uopće ne bi bilo, kad svećenici ne bi oružje blagoslijivljali! Svakomu je jasno, da bi rat planuo sve da su svećenici i uskratili blagoslov oružja. Kad je to sasvim jasno i sigurno, kakovo poštenje imadu oni ljudi, koji govore i pišu, da su svećenici oružje blagoslijivljali, a govore tako samo zato, da svećenike prikažu kao krivce ili sukrivce rata i svih njegovih strahota. Ti ljudi nemaju poštenja, i nijesu drugo nego zlobni klevetnici.

Kad bi dakle svećenici uskratili blagoslov oružja, rat bi ipak buknuo, i bijesnio možda još strašnije i dulje. Pitam ovdje javno sve one, koji se rečenom osvadom služe: da li su svećenici mogli uskratiti taj blagoslov? Svećenici, pozvani u vojsku, bili su pod vojničkom disciplinom tako kao i časnici i ostali vojnici. Svatko osobito oni, koji su bili vojnici, jako dobro znadu, što znači, kad vojnik, pogotovo u ratno doba uskrati pokornost vojničkim propisima i zapovjedima. Kad bi svećenik vidio i znao, da rata ne bude, ako on ne blagoslovi oružje, bio bi spreman žrtvovati se i nositi posljedice vojničke nepokornosti. Da je ono stotinu ili dvije stotine svećenika, što je moralo u rat,

uskratilo balgoslov oružja, bili bi najstrože kažnjeni, vojnici bi ostali na ratištu bez vjerske utjehe, a rastuženi puk kod kuće bez pastira u najgore doba. Pitam nadalje: Zar se ne bi lakše mogle oprijeti one tisuće inteligenata: učitelja, profesora, činovnika itd. i odbaciti oružje, kad su bili pozvani, nego li osamljeni svećenik pred tisućama do zubi naoružanih i do u smrt pokornih vojnika? Zar ne bi još lakše mogle one stotine tisuća vojnika-obrtnika, radnika a najlakše oni milijuni seljaka uskratiti posluh, kad su bili pozvani pod oružje i da ga nose na blagoslov? Upravo je smiješno ili ludo zamjerati svećeniku, vojnom zakonu podložnomu, da nije učinio ono, što nijesu bili kadri učiniti milijuni naoružanih ljudi!

2. Kršćanstvo, kako ga naučava i tumači katol. Crkva, načelno osudjuje rat, te samo u veoma rijetkim slučajevima i to uz veoma teške i najstrožije uvjete dopušta ratovanje jedino u svrhu općeg dobra i kad se opće dobro nikako drugčije ne može zaštititi. Crkva je u svih ovih 19 stoljeća svojega opstanka vazda tako učila i po toj nauci radila. Nebrojeno puta posredovala je medju narodima i državama, da nije došlo do oružanog sukoba, mnogo puta je ratove dokrajčila, ratne strahote ublažila. U sv. misi, u javnim ophodima i pobožnostima moli Crkva za mir, moli da ne dodje do rata, ili kad već plane, moli, da se što prije dovrši. Poznato je cijelome svijetu, da je Crkva sve moguće poduzi-

mala, da ne dodje ni do posljednjeg rata, da je više put posredovala, a kad rata nije mogla spriječiti, da je ublaživala po mogućnosti strahote rata brinući se za ranjene, zarobljene i za obitelji ratnika. Kao što Crkva uči u katekizmu i propovijedima, da je rat zlo, tako je i u praksi postupala i postupa sada. Ako se Crkvu ne sluša, nije krivnja njezina, niti ona ima drugih do duhovnih sredstava, da državu ili narod prisili, da je slušaju. Čim bi koji narod prigrlio kršć. vjeru, Crkva je u prvom redu povela brigu oko toga, da taj narod i vladara sklone i obveže na miroljubivost, na pacifizam. Tako je Crkva katolička učinila i s hrvatskim narodom, kad je bio pokršten, sveti ugovor, kojim se hrvatski narod obvezao, da nikad ne će ratovati protiv ikoga osim u samoobrani. O tom piše grčki povjesničar Konstantin Porfirogenet, koji je bio i bizantinski car (912.—959.) ovako: »... Ti Hrvati, što su pokršteni, ne vole ratovati u tudjini izvan granica svoje zemlje, a to zato, što su od rimskoga pape... dobili proroštvo i obećanje. Ti su Hrvati naime poslije krštenja sklopili posebne pismene ugovore, da ne će nikada u tudje zemlje oružani provaljivati, nego će radije u miru živjeti sa svima, koji ushtiju. Zato dobiše od rimskoga pape obećanje, da će, ako drugi narodi na zemlju samih Hrvata navale i s njima se zarate, u ratu biti uz Hrvate Bog i pomagati im, a pobjedu će im pribaviti učenik Kristov Petar...« (Dr. Srkulj: »Izvori za hrvatsku povijest«). Kad

dakle danas neki iznašaju nauku o »miroljubivosti«, »mirotvornosti« hrvatskog naroda i to tobože kao plod nove »slobodne misli«, neka se znade, da to barem za Hrvate nije nikakova nova nauka, još manje izum »slobodne misli«, jer ravno pred tisuću godina učila je Crkva hrv. narod miroljubivosti, pače tu mirotvornost i posebnim pismenim ugovorima učvrstila. Hrvatski narod doista se kroz sva stoljeća držao svog obećanja, i ako je kad ratovao, bilo je jedino od prijeke nužde i u samoobrani ili u obrani najvećih svetinja kao što je na pr. vjera kršćanska. Kad je pak divlji neprijatelj zaprijetio hrvatskoj zemlji i slobodi hrvatskog naroda, ustali su Hrvati odvažno na noge i vanrednim junaštvom branili svoje, a sve do sada zbilja sretno, jer je »uz njih bio Bog«, kako ono proreče i obeća našim djedovima sv. Otac papa.

3. Da li je zbilja bilo i hrvatskih svećenika, koji su tako žarko ljubili svoj narod i dom, te su pošli i na bojno polje da brane vjeru i domovinu? Jest, povijest iznosi mnogo takovih odvažnih svećenika, a ja ću samo nekoliko za primjer navesti

Kad su u 13. vijeku divlji Tatari, »pasoglavci« provalili u Evropu, srušili i popalili mnoga kršćanska kraljevstva, te poharavši Ugarsku poletjeli za ugarsko-hrvatskim kraljem Belom i u našu domovinu sve do mora, sabraše se hrvatski junaci, da obrane svoju domovinu od bijesnog nekrsta, te ga boreći se poput lavova doista od-

biše. U hrvatskoj vojsci u ovom strašnom ratu i rvanju sudjelovali su i naši svećenici, poimence zagrebački biskup (od 1248.) Filip kao prepozit zagreb. crkve. Predvodio je jednu hrvatsku četu, te je za svoje junaštvo dobio od kralja na dar posjed, na kojem je kasnije sagradio tvrdi Medvedgrad (1249.—1254.), a god. 1262. postao je ostrogonskim nadbiskupom (Arhiv III.). — U krvavoj bitci kršćana s Turcima kod Varne na Crnom moru god. 1444. pogibe ugarsko-hrvatsko-poljski kralj Vladislav, a s njime »uz mnoge svjetovne i crkvene dostojanstvenike i kardinal Julijan Cesarini.« — Kad je sultan Mehmed II. god. 1456. udario sa 150.000 vojnika na Beograd, bude svladan od kršćanske vojske, koju je sabrao i sokolio svećenik-redovnik Ivan Kapistran (sveti). Mehmed II. provali g. 1464. u Bosnu, opkoli s 30.000 vojske grad Jajce i gotovo ga već osvoji. Na to pograbiše oružje sami Franjevci-svećenici — i sretno s pomoću gradjana odbiju Turke. Mnogo je Franjevaca palo u bitci, a četvoricu su Turci uhvatili, izmrcvarili i pogubili (Dr. J. Jelenić: »Kultura i bosanski Franjevci«). — U strahovitoj, po hrvatski narod najkobnijoj bitci na Krbavskom polju god. 1493. izginuo je »cvet svega gospodstva i junaštva hrvatskoga«, poginulo i oko 70 svećenika i redovnika. God. 1507., stavi se »vrli« spljetski nadbiskup i »prvostolnik Dalmacije i Hrvatske« — Brnja Zane na čelo puka, te u biskupskom odijelu,

s križem u lijevoj, s mačem u desnoj udari na Turke. Nakon krvave bitke prisili ih na bijeg. (Arh. II.) Petar Berislavić, Trogiranin, biskup vesprimski i ban hrvatski hrabro je odbijao više godina nadmoćne turske navale, te se osobito proslavio junačkom pobjedom kod Dubice na Uni (15. VIII. 1513.). Početkom godine 1518. porazio je Turke blizu Jajca u Bosni, dok nije u žestokoj bitci u planini Plješivici izmedju Korenice i Bihaća na Uni na 20. V. 1520. slavno poginuo — na veliku žalost svega hrvatskoga naroda i čitavoga kršćanstva. U nesretnoj bitci kod Mohaća na 29. VIII. 1526. sudjelovalo je i dosta hrvatskih svećenika i biskupa, mnogi su u boju i poginuli. U boju je bio senjski biskup Franjo Jožefić i zagrebački biskup Šimun I. Bakač-Erdedi, koji je jedva živ ostao. Juraj Utišenić, Hrvat rodom iz Dalmacije blizu Šibenika, velikovaradinski biskup, pogibe god. 1551. u boju s Turcima. Moderni madžarski pisci zovu ga »najumnijim državnikom ugarskim svih vremena«. — Kad su Turci g. 1552. provalili u Hrvatsku i harali čitavim krajem oko Čazme i Dubrave, zagrebački biskup Pavao II. Gregorijanec pošalje vojsku u Ivanić, da potjera Osmanlije. Juraj Drašković, zagrebački biskup i ban hrvatski branio je zajedno s Franjom Frankopanom Hrvatsku od Turaka takovim marom, »da su granice Kraljevina (t. j. Hrvatske i Slavonije) sačuvali netaknute«, kaže o njima hrvatski sabor od god. 1572. —, »i da nijesu nijedan kaštel ni ma

koju neznatnu tvrdnju dopustili osvojiti Turcima«. — Godine 1592. navali ratoborni bosanski Hasan-paša na grad Sisak, koji je bio zadnja obrana »ostataka od ostataka« naše domovine; obranio je grad s malom posadom zagrebački kanonik Mikac s dva svoja druga, te je paša pretrpjevši goleme gubitke morao otići. Slijedeće pak godine 1593. izvojštili su Hrvati kod Siska sjajnu pobjedu, kod koje se odlikovao i kanonik zagrebački Blaž Gjurak kao zapovjednik tvrdjave. »Bitka sisačka znamenit je dogadjaj ne samo u hrvatskoj nego i u općoj povjesti: pod zidinama tvrdoga sisačkoga grada našao je islam svoju krajnju sjevero-zapadnu granicu prema Italiji, koje nikad nije prekoračio« (Dr. F. Šišić). — Turci navališe g. 1596. na tvrdi grad Klis — »obranu« Dalmacije. U pomoć Klisu pohiti senjski kapetan general Lenković, a s njime i senjski biskup Anton Gospodnetić s kanonicima. Poradi meteža, što su ga prouzročili u hrvatskim redovima Uskoci, Turci su naše u žestokoj bitci pobili. Pogibe tu biskup i njegovi pratioci — svećenici. »Klis ostane turski, ali svećenstva senjskog krvca upisa se zlatnim slovima na njegova vrata« (M. Sladović: Povijesti biskupije senj...«). Hrvati pod vodstvom franjevca Angela Trogiranina digoše još iste godine narodni ustanak, te pomoću papinskom oslobode Klis, taj »ključ kršćanskog zapada«. Medju ustašama spominje se i svećenik Bračanin Šimun Urmanić, koji je s toga progonjen od Mlječana utekao u Rim i tu postao

predsjednik hrvatskog zavoda sv. Jeronima. (»Acta Hieronymiana«). — O zagrebačkom biskupu Šimunu II. Bratuliću (1603.—1611.) veli njegov savremenik Vuk Frankopan, prefekt hrvatske krajine, da su ga »vidjeli, kako znade sdružiti u taboru kacigu s mitrom (t. j. biskupska kapa) i kukuljicom, odvažno podići mač na neprijatelja jednako kao što i pobožno moliti Djevičinu krunicu«. Godine 1663. podje na Turke vikar remetskih Pavlina Jakov Jurišić, a s njime i vikar lepoglavski Jakov Solarij, te prior iz Svetica i Remeta (»K. L.« br. 4, od god. 1870.).

Zaslužni hrvatski pisac i povjesničar Juraj barun Ratkaj (1612.—1666.), kanonik zagrebački, više put je vojevao proti Turcima. Tako je g. 1641. bio s banom Draškovićem u boju kod Kladuše, s banom Nikolom Zrinskim god. 1651. kod Petrinje, Kostajnice i na Uni, pak je te vojne sam opisao u svom djelu »Povijest kraljeva i banova trojedne kraljevine«. — Stjepan Škliščević, rodom iz Tuhlja, zagrebački kanonik, a poslije i biskup, odlikovao se kao zapovjednik u bitci kod Osijeka, gdje je oborio prvog turskog barjaktara i oteo mu zastavu.

Kad su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan spremali narodni ustanak, da Hrvatsku oslobode od Beča, »osobito se istaknuo brodski župnik (1670.) u gorskom kotaru Jure Pipinić, koji se s 800 ljudi spremao da provali u Kranjsku sve do Kočevja« (Dr. Šišić: »Posljednji Zrinski i Frankopani«).

KNJIŽNICA

U velikim ratovima, vodjenim god. 1683.—1699. za oslobodjenje hrvatskoga naroda od višestoljetnog nesnosnog turskog jarma, sudjelovali su mnogi hrvatski svećenici — svjetovni i redovni, a neki postali i pravi narodni junaci. Za ovog dugotrajnog rata bio je u Dubici imenovan kapetanom zagreb. kanonik Gjuro Šubarić (Vj. Klaić: Život i djela Pavla Rittera). Iza kršć. pobjede pod Bečom g. 1683. dizahu u Slavoniji i Bosni svećenici-franjevci narod na ustanke i borbu za konačno oslobodjenje od Turaka. U tim bojevima osobito se istakao bosanski biskup fra Nikola Olovčić (Ogrančić), jer je podigao do 30.000 ustaša, često poput prostog vojnika stražio pred tvrdjavom, i sve tegobe vojevanja podnosio. Kad je Mustafa paša god. 1698. provalio s 30.000 Turaka u Cetinu, sve opljaćkao i mnogo roblja odveo, fra Pavao Vušković i s njime fra Marko Bura, svećenici, pođoše u Čitluk, zatvoriše se u kulu, koja se i danas zove »fratarska«, te pucahu na Turke. Kad im se barut upalio i krov na kuli planuo, izadjoše medju Turke »kao miševi medju mačke«. Turci su fra Buru na mijeh oderali i svakojako mučili, a Vuškovića zarobili, čak u Babiloniju odveli, odakle je nakon pet godina (g. 1703.) sretno utekao preko Carigrada u Veneciju i u Rim, gdje ga je sv. Zbor odlikovao počastima. Vrati se napokon u Sinj te umre 1735. (Arhiv VII.). — Najviše se ipak proslavio fra Luka Ibrišimović, radi junaštva prozvan od naroda »Sokol« i opjevan u narodnoj pjesmi. Sedam je punih

godina vojevao s ustašama protiv Turaka u Slavoniji, mnogo ih puta pobijedio, više put bio uhvaćen, u tamnicu bačen i na kolac osudjen. Najviše se odlikovao, kad je god. 1689. obranio Požegu, opkoljenu turskom vojskom. Lijepo ga slavi narodna pjesma:

»Već on svlači misničko odilo,
I oblači od mejdana ruvo,
Pa on ide po raznih sokacih
I pozivlje, što vojevat more.«

Svojim neumornim radom i junaštvom mnogo je doprinio, da se Slavonija oslobodila turskoga gospodstva.

Kako je fra Luka Ibrišimović slavan kao junak u ratu za oslobodjenje Slavonije, tako je zaslužan pop Marko Mesić s junaštva svoga u bojevima za oslobodjenje Like i Krbave. Kao župnik u Brinju više put je sudjelovao u okršajima s Turcima, te ih pobijedio, a iza g. 1683. dizao je narod na oružje i vodio čete u Kotare, da oslobadjaju tvrdje i gradove. G. 1689. podiže ustanak te s pomoću Kotarana pod vodstvom Stojana Jankovića i župnika u Vinjercu za deset dana oslobodi Liku. »Pop Marko išao je vazda u prvim redovima s krstom i sabljom u ruci kao pravi brat slavnog Kapistrana« (R. Lopašić: »Dva hrvatska junaka«). — Zahvalni narod pjeva o njemu još i danas, da »Zlatnu mašu maši, oštru ćordu paši«. — U tim ratovima odlikovahu se i drugi svećenici kao Ivan Pinotić, Andrija

Vojnović, Augustin Jarić, Marijan Turzo, Filip Drljekić i mnogi drugi.

Za cara Josipa II. god. 1788. povedena bi vojna na Turke, da se oslobode Bosna, Hercegovina i Srbija. Za tu vojnu dizali su Franjevci, svećenici, narod na ustanak, sakupljali čete i pomagali vojsku sve u namjeri, da se oslobodi potlačeni naš narod. Tako je koraćki kapelan fra Usinjanin Pavlović osobno dizao narod, ivanjski župnik Šimić izvješćivao naše o svakom kretu turske vojske, a tako i bihaćki župnik fra Joso Valentić, kojeg su Turci radi toga uhvatili, svukli, iz pušaka ubili i tijelo mu na sabljama raznesli (20. III. 1788.). Franjevci u Bosni i Hercegovini više put su potlačeni narod dizali protiv turske vlasti, jer već nije bilo moguće izdržati, te su ustanke vodili i podupirali. Tako za narodnog ustanka g. 1857. i 1858. (fra Stjepan Jurić, fra Blaž Josić, fra Petar Čičak itd., župnici), a za ustanka g. 1875. bio je za vodju izabran fra Božo Šarić, svećenik don Ivan Musić, fra Mijo Kutleša itd., od kojih su neki bili umoreni, neki ranjeni ili utamničeni.

4. I ovo nekoliko primjera dovoljno svjedoči, da je u hrvat. svećenika u svim gotovo stoljećima kucalo rodoljubno srce, pripravno za obranu vjere i domovine žrtvovati sve — imetak, krv i život svoj. Svećenici kao takovi nijesu morali pod oružje. Išli su sami dobrovoljno, kad je narodu i domovini zaprijetila opasnost. Hrvatsko svećenstvo radilo je eto umom, znanjem, perom, riječju, imetkom,

i mačem za dobro svog naroda! I danas se može naći u hrvatskom narodu takovih propalica, koji, kad samo mogu, blate hrvatsko svećenstvo, poriču mu zasluge i važnost za narod i domovinu, nastoje mu pred narodom oteti ugled i dužnu čast. Grdna je to nezahvalnost, opaka nepravda! Narode hrvatski! Ne dopusti više, da se i tko, bilo iz kakve finte, bilo u koju svrhu, a najmanje u tobož narodnu drzne pogrdjivati tvoje rimokatoličko svećenstvo, koje je vazda od početka, u svim vijekovima, u svim teškoćama bilo uz tebe, najbliže tebi i srcu tvojemu kao nijedan drugi stalež. Narode hrvatski! Dopustiš li, da tko blati i pogrdjuje tvoje svećenstvo, sinove tvoje, onda dopuštaš, da pljuje i po tebi samomu!

Narod, koji ne zna cijeniti svog svećenstva, ne štuje ni Gospodina Isusa Krista!

Narod hrvatski još je daleko od svojega cilja, i još ne kani umrijeti. Sve dotle pak treba mu i trebat će mu svećenstva!

VII.
Hrvatsko svećenstvo i seljaštvo.

Naša inteligencija i poluinteligencija otuđila se na žalost u velikoj većini Crkvi i samom Bogu, a radništvo boreći se za poboljšanje svog teškog položaja zavedeno je tako, te misli, da će bez vjere i Boga doći do svoje sreće. Kako su inteligencija i polu-inteligencija i veliki broj radništva izgubili

vjeru? Slušali su, čitali su napadaje na svećenstvo, pad kad im je bilo omraženo svećenstvo, napuštali su i naputo, pad kad im je bilo omraženo svećenstvo, napuštali su i kršć. dužnosti: nijesu polazili crkvu, nijesu slušali kršć. nauk, nijesu se ispovijedali ni pričešćivali, prestali su i moliti. Odatle je prirodno slijedilo, da je u njima kršćanski život zamro, onda sasvim uginuo, te su postali ljudi skroz na skroz tjelesni, koji nemaju smisla ni želje za išta drugo nego za uživanje. U takovom načinu življenja smeta ih dakako kršćanska vjera, a kako kršćansku vjeru i ćudoredje naučavaju i brane svećenici, što će drugo s ovima, nego ih mrziti i klevetati.

1. Seljački naš narod ostao je za sada u ogromnoj većini odan Bogu, katoličkoj vjeri, Crkvi i svećenstvu. Postojano i odvažno odbija naš seljak sve kušnje i napasti, koje na njegovu vjeru stavlja iskvarena inteligencija i poluinteligencija svojim protuvjerskim, protucrkvenim i protusvećeničkim govorima, štampom i lošim primjerom svog sablažnjivog života. Ali na žalost ima već dosta i pojedinaca seljaka, koji su slušajući neprestano i čitajući često napadaje i klevete na svećenstvo napasti podlegli, te prema svećeniku gubili sve više povjerenje i poštovanje, onda — po sebi se razumije — prestajali dolaziti u crkvu, da slušaju riječ Božju i primaju svete sakramente, dok se nijesu sasvim odbili od kršćanskog života.

Dok ovakove zavedene seljake od srca žalim, dotle sve ostale opominjem, neka budu na oprezu, jer na isti način malo po malo mogu i oni izgubiti

vjeru. Izgubiti pak vjeru isto je, što izgubiti dušu. A Sin Božji Spasitelj reče: »Što koristi čovjeku, ako sav svijet dobije, a dušu svoju izgubi«. Upozoravam naše seljaštvo osobito na to, da ne nasjeda onima, koji rušeći svakojakim objedama i klevetama ugled svećenstva govore, da udarajući na svećenike nipošto ne tuku i vjeru. To je jedna od najpogubnijih, sotonskih laži. Takovim izgovorom zasljepljivali su bezbošci naše radništvo, a svi redom, koji su im povjerovali, izgubili su ne samo povjerenje u svećenika nego s ovim i u svetu vjeru. Kao što su bezbošci svoj himbeni izgovor: »Kad na svećenika udaramo, vjeri ne škodimo» kao otrovnu pilulu umotali u šećer one fraze »Vjera je privatna stvar«, i dali radniku, da je proguta i izgubi vjeru, tako danas tobožnji spasitelji seljaštva isti izgovor omataju u još sladju frazu »Vjeruj u Boga a ne u popa«, a djelovanje je, kako vidimo, i kod seljaka što t. j. koji guta te pilule, otudjuje se ne samo od svećenika, nego po malo i od crkve i od vjere.

Svu hrvatsku javnost, sav hrvatski seljački svijet pozivljem, neka reče, kada i gdje je i tko čuo i jednoga samo katoličkog svećenika, da bi tražio, neka ljudi »vjeruju u popa« a ne »u Boga«! Kad to nikad nije bilo, zar nije onda najbesramnija laž govoriti i pisati, da hrvatski katolički svećenici traže, neka ljudi vjeruju u popa t. j. da traže vjeru u sebe takovu, kakvu i u Boga! Jednaka je laž reći, da se rušenjem ugleda svećenstva ne ruši i sama vjera. Tko pred djecom ruši ugled oca i

majke, ruši ugled roditelja, ruši uzgoj i poredak u obitelji, ruši samu obitelj! Tko ruši pred učenicima ugled učiteljstva, ruši i ugled škole, ugled nauka, ruši školu i prosvjetu. Tko ruši pred izbornicima ugled političara, ruši ugled dotične stranke, ruši time samu stranku, ruši njezine ideje i program. Je li tako? Jest tako sada, tako je uvijek bilo i tako će vazda biti! Ako to vrijedi za obitelj, za školu, za politiku, još više, da i najviše vrijedi za svetu vjeru, koja je za sav život čovječji vječni i vremeniti najvažnija. Ajde nek ustanu napadači svećenstva, i neka dokažu protivno, neka dokažu, da nije istina: tko ruši ugled katoličkog svećenstva, ruši i samu katoličku vjeru! Onakovi ugled, poštovanje i povjerenje, kakovo je nužno, i kakovo zato traži otac od djece, učitelj od učenika, političar od izbornika, smije da traži i svećenik od vjernika. Osim ovog čisto čovječjeg ugleda traži za svećenika katoličkog ne svećenik već Bog i ugled Božjega poslanika, ugled Kristovog apostola, ugled službenika sv. Crkve, jer svećenik, kad uči, ne uči u svoje ime, već u ime Božje, što uči, ne uči svoje, već nauku Kristovu, kad upravlja vjernike, ne upravlja ih vlasti svojom ili vlasti dobivenom od države ili od naroda, već vlasti dobivenom od Gospodina Krista, koji im reče: »Kao što Otac posla mene, tako i ja šaljem vas... Tko vas sluša, mene sluša! Tko vas prezire, mene prezire, a tko prezire mene, prezire onoga, koji me je poslao!« Ovu nauku učio je Spasitelj Isus Krist,

a ne koji svećenik, »pop«! Hrvatski seljače! Kome ćeš dakle vjerovati ili Sinu Božjemu Isusu, kad veli, da moramo slušati njegove svećenike, dakle vjerovati im, kad naučavaju njegovu vjeru, ili pak onim ljudima, koji te upućuju, da treba »vjerovati Bogu a ne popu«. Ja ti kažem: Vjeruj Bogu, jer kad ćeš vjerovati Bogu, vjerovat ćeš i »popu« t. j. svećeniku. Onaj naime, koji reče: »Tko vas sluša, mene sluša«, jest Bog. Vjeruj dakle!

2. Neprijatelji sv. vjere bacaju na hrvatsko svećenstvo i tu crnu klevetu, »da se boje vlasti naroda«, dok uče, da je »svaka vlast od Boga«. To je doista kleveta, a ide i opet za tim, da pred narodom otme svećenstvu ugled. Svećenstvo se ne boji »vlasti naroda«, jer i ta vlast izvire iz Boga, ali baš zato hoće, da narod poštuje Boga i njegov zakon. Svećenstvo se ne boji »vlasti naroda«, jer i ono je poteklo iz tog naroda, dio je toga naroda, živi s tim narodom. Svećenstvo se ne boji »vlasti naroda« jer ne bi onda vjerom, prosvjetom i političkim borbama vodilo narod onamo, da dodje do vlasti i sposoban bude njome se služiti. Svećenstvo se boji vlasti besdušnika, divljaka, tatova, pa silnika i pljačkaša, bili to vladari ili vodje zasljepljene mase. Takove vlasti boji se svaki pošteni čovjek, seljak, radnik, obrtnik i inteligenat.

Kad smo ovako iskrčili šikaru nekih glavnih predrasuda i prigovora proti svećenstvu te došli na čistac, lako ćemo razumjeti i k srcu primiti dalje razlaganje.

Hrvatsko svećenstvo i seljaštvo.

Kao što drugdje tako i u Hrvatskoj postoji skupina ljudi, koji idu za tim, da u našem narodu zatru svetu kršć. katoličku vjeru, a namjesto ove da uvedu moderno poganstvo t. j. vjeru »u čovječanstvo«. Tomu nastojanju služe neki znalice i hotice, a neki i ne znajući. Da postignu svoju paklenu svrhu, služe se svim mogućim sredstvima: živom riječi, štampom, školom, prikazivanjem u kazalištu i kinu, politikom, te raznim društvima i organizacijama. Kad je s inteligencijom, poluinteligencijom i radništvom glavni posao tako reći na pola već gotov, došao je na red seljački narod. Ima i takovih, koji izravno i otvoreno udaraju na samu vjeru i pred seljakom, ali, jer je to za našeg seljaka, koji je odan vjeri, odveć napadno, više ih ima takovih, koji za sad napadaju samo na svećenstvo objedjujući ga najgorim objedama. Što kod toga redovito biva, već sam prije kazao. Hrvatski seljače! Hoćeš li biti zreo i tako jak, da prozreš i odbiješ ovo lukavo zavaravanje? Držim, da hoćeš, jer najbolje poznaš svoga svećenika. Već si se sto puta uvjerio, da na tvojem svećeniku nema baš nijedne crte od one crne slike, u kojoj ti svećenike predočuju novine i kojekakvi brbljavci.

Naše hrvatsko svećenstvo je u devedeset postotaka poteklo iz seljačkih obitelji. Time je sv. Crkva svijetu primjerom svojim posvjedočila, da

časti i štuje seljaštvo. Vazda u najstarija vremena, u srednjem vijeku kao i dan danas uzimala je seljačke sirote u svoje škole i zavode, da ih uzgoji za svećenike, i svećenike iz seljačkog doma dizala je na najviše crkvene časti i službe: biskupsku i kardinalsku! Našu prvu pučku inteligenciju uzgajali su i iškolali hrvatski svećenici učeći ih, šaljući ih na nauke i pomažući ih darovima i zakladama. Na tisuće seljačke djece po svećenicima je postalo školovano.

Tko je od inteligencije uopće živio a i sada živi na selu, pa bilo još tako udaljeno i pusto, bilo još tako siromašno, ako ne svećenik i to većinom do starosti ili do smrti. Dane, mjesece, godine i godine živjeti u malom selu, koje nema ni pravog puta, ni zdenca, ni dućana, ni pošte, ni škole, ni opć. ureda, a da o željeznici, kavani, kazalištu i društvu i ne govorim! A ipak tu živi čovjek, koji je svršio najviše škole — a to je svećenik. Inteligencija rado izmiče selu i svećeniku se čudi pitajući: »Zar si tu već dugo? Kad ćeš biti premješten u grad? Kako u opće možeš izdurati u ovoj selskoj pustinji?« — Koliko put se dogodi svećeniku, da u gradu »gospoda« s visoka na nj gledaju i posprdno šapću: »Selski pop«. Čuo sam mnogo puta od »gospode« i »polu-gospode«, kad dodju iz grada na selo, pak slučajno zalutaju u crkvu, kako brzo odilazeći mrmljaju: »Tko bi izdržao tu tešku mušku — ili seljačku duhu!« Svećenik sprovede čitavi život, sate i sate u crkvi, u stisci, sparini i

prašini, te još ispovijeda, propovijeda, pjeva, a to traje godine i godine sve do smrti! Tko tako iz bliza prati sav život seljaka, dijeleći s njime sve dobro i zlo, kao svećenik? I onda se javljaju gospoda iz grada, iz palača i kafana, te govore »ne vjeruj popu!«, »pop ti je neprijatelj«. Doista drska lopovština!

4. Protivnici sv. vjere rado danas iznose i tu klevetu, »da je svećenstvo nekoć za vrijeme kmetstva seljake tlačilo«, napose »da se prigodom seljačke bune neprijateljski ponijelo prema seljaštvu«, pače da je »Matiju Gupca biskup dao onako strašno mrcvariti i ubiti«. Ne bi se osvrtao na te prigovore, ali vidim, da ima seljaka, koji im vjeruju. Kad su se ljetos neki seljaci iz župe N. otputili Zagreb na euharistijski kongres, vikao je jedan za njima: »Ne idite u Zagreb; tamo su biskupi, a znate dobro, kako je negda biskup mučil u Zagrebu Matiju Gupca!«

Povijest svjedoči, da je svećenstvo blago postupalo s kmetovima, pa kako je to bilo uopće poznato, mnogi su seljaci sami, dobrovoljno stupali u kmetski odnošaj prema Crkvi i svećenstvu. Ima dosta primjera u povijesti, koji svjedoče, da su svećenici uzimali kmetove u zaštitu pred nasilјima ohole i objesne gospode, da su ih uz vlastitu pogibelj branili od nepravda i preteških tereta, da su sastavljali i pisali pretstavke na vladare, neka im olakšaju tegobe, pače su dizali i seljačke ustanke za oslobodjenje kmetstva.

Godine 1514. plane na dalmatinskim otocima (na Hvaru) seljačka buna, jer su gospoda počinjala svakojake nepravde i nepodopštine. Mljetački namjesnik oružjem uguši bunu u dvije nedjelje, a na glavnim krivcima izvršen bi prijeki sud: »dvadeset pretstavnika pučke stranke medju njima i dva svećenika, dade objesiti, šestorici bila je otsječena ruka i oči iskopane, šestorici samo oči iskopane, a dvojica budu izagnana«. (B. Vodnik: »Povijest hrv. književnosti«). Svećenici, koji su u ono vrijeme, kad ih je štitila posebna povlastica od tjelesne, pogotovo smrtne kazne, bili vješani, mora da su sa seljacima ne samo osjećali nego se uz njih i borili, a možda ih i vodili u borbi za čovječanska prava. Kad se seljaštvo u Zagorju, jer nije više moglo podnašati zuluma i okrutnosti ohole gospode, stalo spremati na bunu, koja je god. 1573. pod vodstvom Matije Gupca doista planula, te bila od svih najveća i najkrvavija, svećenstvo je išlo seljaštvu na ruku, koliko je samo moglo i smjelo u ono strašno doba, gdje su s jedne strane Turci palili i harali, a s druge strane domaća gospoda tako podivljala i osililа, da su nečovječno postupali sa seljaštvom, a prkosili i samom kralju. U toj teškoj stisci pomagao je seljaštvo tadanji župnik u Brdovcu. Kod njega su se seljaci kradomice sastajali, savjetovali i dogovarali, on im je napisao i tužbu proti najgorem ugnjetavaču Franji Tahi-ju u Susjed gradu, koju

je potkrižalo nekoliko stotina seljaka i otpremili je caru u Beč. Tužba je morala biti negdje veoma strašna, kad je bečki dvor poslao dva posebna izaslanika, da na samom mjestu povedu istragu. (»Slobodni dom« br. 9. 1921.).

Trebalo je doista velike odvažnosti, koja je mogla nastati samo iz iskrene ljubavi za mukotrpno seljaštvo, da svećenik, seoski župnik u blizini okrutnog silnika Tahija, tako reći njemu pred nosom, prima u svoju kuću kmetove, drži i s njima dogovore, sastavlja im tužbe, a proti Tahiju, koji se nije htio pokoriti ni caru ni hrvatskomu saboru! Buna je bila silom ugušena, kolovodje pak smaknuti. Kako je svećenstvo sudilo o seljaštvu, vidi se i iz pisama, što su nam se sačuvala. Glasoviti Hrvat Antun Vrančić, nadbiskup i kr. namjesnik u Ugarskoj, dočuvši za hrvatsku seljačku bunu, pisao je kralju Maksimilijanu (23. II. 1573.): »... Ovo zlo veoma je opasno. Treba da držimo na umu običaje i narav našega prostoga puka... Budemo li postupali silovito, može se dogoditi svašta, na što mi i ne mislimo... Trebalo bi im obećati, da će se na budućem saboru potražiti lijek za njihove nevolje i povrijedjena prava. Kako čujem, viču oni najviše za starom pravdom i pravicom. Istina je, da u povredi prava sve zlo leži. I doista, neka mi vjeruje V. Veličanstvo, ne bez razloga tuže se seljaci; jer kod nas se postupa s nijemom živinom bolje i savjesnije, nego li od strane vlastelinstva s potčinjenim kmetovima. U isto vrijeme, kad ih od turske sile kmetovi jedva braniti mogu, gule ih i drže u većem ropstvu nego li Turci svoje podložnike. Ovim nevoljama nemogući na dalje odoljeti, posrnuli su siromasi u opasni vrtlog... Trebalo bi i gospodu obuzdati zakonom više kršćanskim i čovječjim; naučiti ih treba, kako imadu postupati sa svojim podložnicima. Kako se od svih strana puk je odveć opterećen i izmučen gulenjem i robljenjem svoje gospode i Turaka. (Iv. Kukuljević: »Glasoviti Hrvati«). Eto, zar nije pisao taj veliki naš zemljak, svećenik-nadbiskup u ono doba tako kršćanski, tako »čovječanski«, tako toplo i sućutno o nevoljnom seljaštvu, ko da je živio u ovo naše doba!?

Okrivljuje otvoreno pred kraljem gospodu i to oštrim izrazima, žali narod i ispričava ga; odvraća od sile, savjetuje pozvati na red i ukrotiti gospodu!

Gjurski biskup List pisao je Vrančiću o selj. buni medju inim i ovo: »Prvi je krivac Franjo Tahi, a zatim vesprimski biskup Stjepan Fejersko (Magjar)«, no ne zato, što bi bio protiv seljaka a

uz gospodu, već tako, što je kao kraljevski povjerenik, poslan da uredi spor izmedju Tahija i kmetova, »zakasnio«, i onda na mjesto da sam izreče presudu, čitavu stvar predao hrvat. saboru, u kojem je većina Tahijeva osudila kmetove. Istom ovaj saborski nelijepi čin »podigao je pravu seljačku bunu«.

Mnogi neupućeni okrivljuju tadanjega hrvatskoga bana Jurja Draškovića, zagreb. biskupa, da je on dao oružanom silom ugušiti seljačku bunu i kolovodje napose Gupca onako grozno mučiti i pogubiti. Ti ljudi čine time veliku nepravdu Jurju Draškoviću, kojega svi povjesničari prikazuju kao slavnog bana i zaslužnog hrvatskog rodoljuba.

Položaj Jurja Draškovića bio je veoma težak: Turci su neprestano provaljivali u onaj maleni još dio neosvojene Hrvatske, velikaši i plemstvo bili su neprestano u medjusobnoj svadji i neslogi, i tako nehajni za domovinu, da je eto jedan svećenik-biskup morao preuzeti bansku službu. Seljaštvo, izmučeno turskim ratovanjem i ugnjetavanjem gospode, već je klonulo i u krajnjoj stisci spremalo bunu. Kad povjerenici kraljevi nijesu htjeli ili mogli riješiti spor, kad je hrvatski sabor dapače osudio kmetove, proglasio ih izdajicama, te sve seljake proskribirao, napunila se čaša, i plane velika seljačka buna. Tako piše naš povjesničar i narodni zastupnik HSRS. dr. Rudolf Horvat (»Seljačka buna god. 1573.). Glavni krivac jest Tahi, koji je tako osilio, da ga ni kralj ni njegovi povjerenici nijesu mogli upokoriti, a imao je eto i u hrvatskom saboru većinu za sebe. »Čitava Hrvatska proklinje Tahija«, piše biskup List. Nitko ne može okriviti biskupa-bana Jurja Draškovića, što je sve poduzeo, da se buna, kad je već buknula, silom uguši. Dr. R. Horvat piše: »Prava sreća bijaše za Hrvatsku, što je u to vrijeme imala za bana zagreb. biskupa Jurja Draškovića. Takav ban umio je da ostane do kraja nepristran«.

»Već 29. I. 1573. stajala je cijela seljačka vojska u spremi da provali u Štajersku i Kranjsku. Ban to javlja kralju, moli brzu pomoć, jer, kako su seljaci zdvojni i ne znaju, šta čine, mogli bi se sdružiti s Turcima«. (Ib). Ban se našao izmedju dvije vatre t. j. izmedju Turaka i seljačke buntovne vojske. Buna je bila silom ugušena po nalogu kralja. »Ban je ovdje«, piše dr. Horvat, posve korektno postupao, jer je kod kuće bila veća pogibao od buntovnih kmetova, i jer se je prije morala ugušiti seljačka buna, ako se htjelo uspješno suzbiti tursku provalu« (Ib).

Ivan Kukuljević prikazuje držanje bana Draškovića ovako: »... Nastade seljačka buna Matije Gupca; seljaci su tražili svoju »staru pravicu«. Ban je slao svoje ljude, da umire puk s dobra, pozivao vodje seljaka na prijateljski dogovor, obećao je, da će umoliti kralja, neka svojom kraljevskom

silom obuzda nepravedno silništvo gospode, ali sve bijaše uzalud. Sačuvano je mnogo Draškovićevih dopisa na kralja, na nadvojvodu Karla i druge mogućnike, što ih je Drašković u predmetu bune ili sam pisao ili od njih primao. Znamenito je njegovo izvješće na kralja od 11. II. 1573., u kojem javlja, da su buntovni seljaci kod Stubičkih Toplica na 8. II. od Gašpara Alapića hametom potučeni, a njihov vodja Gubec beg, u najnovije doba izabran selj. kraljem, da je uhvaćen, te da ć e g a s u d rasijanom željeznom krunom kruniti dati, koju kazan naučili su sudovi od Magjara iz vremena Dože. Bolnom dušom zamoli ujedno Drašković kralja, da da ga riješi banske časti, kojoj on u ovo doba kao svećenik nije dorastao. Vrijedjalo ga takodjer, što su i z B e č a i G r a d c a p r e s l u š a n j e p o h v a t a n i h b u n t o v n i k a, z a t v o r e n i h u c r k v i s v. K a t a r i n e u Z a g r e b u, m i m o i š a v š i b a n a i h r v a t s k e s u d o v e, p o v j e r i l i c e s a r s k i m p o v j e r e n i c i m a i g e n e r a l i m a Herbartu barunu Auerspergu i Vidu Halleku« (»Glasoviti Hrvati«). Biskup-ban niti je sudio uhvaćenim kolovodjama, niti osudu izrekao, a niti je izvršio, »pače on se zauzimao za uhvaćene seljake, ali s malim uspjehom« (Dr. Šišić). Na njegovo posredovanje ipak su neki po kralju bili pomilovani kao Gupčevi drugovi: Vinko Lepoić i Nikola Pozebec, i d rug Ilije Gregurića Mijo Gušetić. Dok su uhvaćene seljake u Kranjskoj stavljali

na muke za vrijeme istrage, ban nije dopustio, da se njemu predani uhvaćenici stavljaju na muke, već je sudbinu njihovu prepustio kralju.

Svećenstvo je mnogo radilo, da se seljaštvu olakša teško breme kmetstva, mnogo put preprječilo nasilja, mnogo put uzelo u zaštitu ugnjetavane kmetove pozivajući se na kršć. nauku o osobnom dostojanstvu i čovječjim pravima kmetova. Trebalo bi proučiti stara pisma, što se nalaze u arhivima, napose u arhivima pojedinih župa i duhovnih stolova, pak bi se na svoje oči osvjedočili, što su sve imali i svećenici naši pače i biskupi pretrpjeti od podivljale svjetovne gospode i okrutnih njihovih provizora, a ne samo kmetovi. Tako je provizor gospoštijskog grada Novigrad na Dobri iz mržnje na tamošnjeg župnika dao jedini seoski zdenac osmraditi i kamenjem zasuti, župnika javno izvrgnuo ruglu i svakojako mu prijetio. Naš neumrli pisac A. Šenoa u svojoj knjizi »Seljačka buna«, što ju je napisao po povjesnim podacima, spominje i ono razbojničko nedjelo ohologa Tahija, kad je ubogog seoskog župnika na putu dao orobiti. Kako je hrv. svećentvo osjećalo za hrvatskog seljaka, krasno je prikazao isti Šenoa u poznatoj svojoj pjesmi »Fratarska oporuka«, gdje pripovijeda, kako je poglavar -- svećenik -- pavlin. samostana u Lepoglavi radije u oganj bacio sve obveznice, na koje su seljaci i drugi Hrvati dugovali Pavlinima, nego da te dugove silom utjeraju od naroda bečki ko-

mesari. God. 1460. bacili su krbavski knezovi Kurjakovići modruškog biskupa u tamnicu (Vj. Klaić: »Krčki knezovi Frankopani«), a god. 1526. nahrupiše u Senju surova gospoda s naoružanom četom u samu crkvu i zlostaviše biskupa Franka Živkovića tako, da je jedva živu glavu iznio, a samo zato, što se je podufao braniti pravo na otete mu posjede. (M. Sladović: »Povjesti biskupija senj...«)

Kakvi je odnos postojao izmedju svećenstva i hrvatskog seljaštva, najbolje svjedoči ponašanje seljaštva prema svećenstvu za same bune g. 1573. Povjesnica nigdje ne spominje, da je razjareno i naoružano ono mnoštvo pobunjenih seljaka i jednog svećenika zlostavilo, orobilo, upalilo ili čak ubilo, što u takvim prilikama ne bi bilo začudno. Naprotiv svjetovnoj gospodi krvavo se osvećivahu paleći, rušeći i ubijajući. Kako si možemo to protumačiti drugčije, nego tako, da priznamo, te je seljaštvo cijenilo svoje svećenstvo, i da svećenstvo svojim postupkom nije dalo seljaštvu povoda, da mu se ma i u onoj pobunjenosti osvećuje. Spominje se tek par slučajeva, gdje su čete buntovnika otele župniku hrane i pića, a i to će biti više iz nužde nego iz osvete. Tako je jedan odio čete Ilije Gregorića opljačkao župnika na Slapu u Štajerskoj i vino mu ispio, a Ilija Gregorić, da spasi život, na bijegu je uzeo župniku u Sv. Petru dva konja. (Dr. R. Horvat: »Seljačka buna«). Kakvim se je naprotiv pokazalo razulareno mnoštvo u vrijeme pre-

vrata god. 1918. i 1919., poznato je javnosti. Gotovo su najviše stradali svećenici po selima, jer je rulja neljudi neke zlostavila, neke mrcvarila i mučila, neke ubila, a mnoge razbojnički opljačkala. Dokazuje to, da su ti nesretnici toliko napredovali u »čovječanstvu«, koliko su nazadovali u kršćanstvu.

Što su tek radili i trpjeli za seljački kmetski narod, za bijednu »raju« u Bosni naši svećenici, dični franjevci, i to ne samo u staro doba, nego sve do prošloga stoljeća!

O tom bi mogli napisati čitavu knjigu. Za nasilne turske vlade imali su svećenici-franjevci odvažnosti javno uzeti u zaštitu nevoljnog seljaka-kmeta, premda su znali, da time i sebe stavljaju u najveću pogibelj. God 1850. fra Franjo Jukić sastavi spomenicu, te ju u ime 600.000 bosanskohercegovačkih seljaka-kmetova otpremi samom turskom caru, a god. 1851. dade je štampati u »Zemljopisu i povjesnici Bosne«. Poradi toga bude g. 1852. prognan u Carigrad u ropstvo. Svećenici su dizali i vodili ustanke seljaštva, da ih oslobode od preteških tereta. S toga su bili progonjeni, u tamnicu bacani i ubijani. Tako su u ustanku od g. 1857. sudjelovali medju inim i ovi svećenici franjevci: četiri posavska župnika i to ulički Stjepan Jurić, dubravski Blaž Josić, tremošnički Petar Čičak i zovički Marijan Semun, dok je sam biskup

bosanski fra Šunjić »više godina obijao najviše kapije za dobro i olakšanje naroda«. Što je u srcu osjećalo hrvatsko svećenstvo u Bosni i Hercegovini za bijedno svoje seljaštvo, vjerno i najljepše odaje pjesma fra Blaža Dominkovića (»Radomir«), u kojoj kao iz ojadjene duše samoga naroda ovako cvili:

»Bosno zemljo! Zahman ti krasota,
Zahman tvoja pod nebom ljepota.
Zaludu ti gore plemenite
Zahman tvoja polja i livade...
Kad u tebi pravednosti nejma!
Crna zemljo, pod nam se prolomi!
Ter žive nas jednom u se primi,
Jer i tako živjet ne možemo
Od nepravednih i teških daćiah...
Al zaludu nami jadikovat,
Kad za jade naše se ne znade...
Carigrade, vatrom izgorio,
Kad ni u teb' pravde ne najdosmo...
Da Bog dade, u more propao!
Jer si dosti bijednih ucvijelio,
Sirotinje u crno zavio,
Udovica mnogo rasplakao,
I pravednih u zatočje slao!«

(Dr. J. Jelenić: »Kultura i bos. Franjevci«).

5. Kad sve te činjenice uvažimo, ne moramo li se s jedne strane čuditi, kako se može u nas naći

tako besdušnih ljudi, koji zlonamjerno iskrivljujući povijest lažu govoreći i pišući, da su svećenici bili neprijatelji seljaštvu, a s druge strane se iznenaditi nad njihovom drskosti, koju pokazuju time, što drže našega seljaka tako plitkim i zatucanim, te misle, da ne će progledati i njihovu lažljivost otkriti! Seljaci doista progledavaju i vide, da huškanja na svećenstvo klevetama i lažima niti iziskuje narodna prosvjeta niti politička borba za ustavna i staleška prava seljaka, niti briga za javnu ćudorednost, već naprotiv da to huškanje u velike smeta narod u prosvjetnom, političkom i ćudorednom napretku, najviše pak sv. vjeri. Seljaštvo svakim danom sve to bolje spoznava, da su hrvatski svećenici poznavali, poštivali, učili i branili nepatvorenu seljačku misao davno i prije, nego su je htjeli razumjeti i prihvatiti oni, koji se danas s njome razmeću kao sa svojim izvornim iznašašćem, i groze se njome svećenstvu kao nekim strašilom. Davno prije najnovijih seljačkih »prijatelja« hrvatski je svećenik ljubio, štovao i pomagao seljaka, živući vazda gotovo jedini uz njega, radeći i trpeći za njega. Već je davno prije poznati hrvatski pjesnik, grčkokatolički svećenik Jovan Hranilović u divnoj svojoj pjesmi »Seljaku« (»Žumberačke elegije«) priznao i važnost i vrline seljaka, a krivnju gospode i inteligencije, što je zaboravila na seljaštvo, pjevajući ovako:

» — — — — — — — — — —
Krivo smo ti učinili, seljače naš tužni,
Mnogo smo te zapustili, mnogo smo ti dužni;
Ti nas hraniš svojim znojem, svojih ruku žulji,
Na srcu ti nikle pjesme, knjige nam dragulji.
Što je krjepkog naraštaja, u tvom krilu niče,
Ti si nama dao vodje, vječni naš patniče!
— — — — — — — — — —
Pak zato su slaba krila poduzećem svima,
Jer smo tebe zapustili, kog najviše ima;
Pak zato nam cvijeće knjige umire bez ploda,
Nit je niklo, nit je palo na srce naroda.
— — — — — — — — — —
Al se ne boj moj seljače! doć će tvoje vrijeme,
Tvoja djeca prosvjetljena skinut će ti breme;
Čuvaj samo svoje srce, svoje običaje,
I nek tvoja lijepa duša starom vjerom sjaje!«

Osvrt.

Ako se i površno osvrneš, čestiti čitaoče, na sav ovdje samo u najkrupnijim crtama prikazani rad hrvatskog svećenstva, rado ćeš priznati, da je mnogo i vrlo mnogo pripomoglo k izgradnji sveukupne kulture hrvatskog naroda.

Kad bi porušili one dijelove naše kulture, što ih je sagradilo kršćanstvo posredstvom svećenstva, kako bi izgledala zgrada naše kulture? Ostala bi bez glavnih temelja, bez prizemlja, bez gornjih spratova, bez namještaja, da i bez najgornjeg sprata, koji sada gradimo, riječju, ostali bismo bez kulture.

1. Tko će poreći, da hrvatski narod ima svoju kulturu zahvaliti najviše kršćanstvu i to kršćanstvu upravo rimokatoličkomu t. j. kako ga je čuvala, propovijedala i u životu provadjala sv. rimokatolička crkva uz pomoć svoga t. j. rimokatoličkog svećenstva a pod upravom, vodstvom i nadzorom vrhovnog vidljivog svog poglavara sv. Oca pape! Činjenica jest, da je naš hrvatski narod u svim i najtežim borbama, crpio i crpi svoju najjaču snagu upravo iz te svoje kulture t. j. kršćansko-rimokatoličke.

2. Nepobitna je povjesna činjenica, da je hrvatski narod od početka pa do danas dakle kroz kojih 12 stoljeća posred svih i najžešćih napastovanja i borba kao malo koji narod sačuvao svoju rimokatoličku vjeru i odanost sv. rimokatoličkoj Crkvi, a to ponajviše osobitom pomoći vrhovnoga crkvenoga glavara — sv. Oca pape. Ova nepokolebiva postojanost jedna je od najljepših, najsvjetlijih i ujedno najplodnijih crta u značaju hrvatskoga naroda, kakvom se ne mogu podičiti ni veći narodi. U 9. vijeku zaprijetila je na pr. hrvatskom narodu ozbiljna opasnost, da bude bizantskom lukavosti i kukavičlukom do-

maćih izdajica **otrgnut od svoje kršćanske majke, sv. rimokatoličke Crkve** i **povučen na stranu raskolnika** (»**pravoslavlja**«). Uz očinsku brigu sv. Oca pape i odlučnost domaćih sinova duhovnog i svjetovnog staleža hrvatski je narod odvažno odbio sve napasti i grožnje, te ponovio svoju staru privrženost k sv. rimokatoličkoj Crkvi i njezinom glavaru sv. Ocu papi.

Nešto kasnije eto ti novog neprijatelja, javi se naime **pogubno krivovjerje** »**bogomilstvo**« (patarenstvo) prijeteći, da će poput crva rastočiti i u hrvatskom narodu sv. rimokat. vjeru. Pape kroz više stoljeća neustrašivo brane pravovjerje hrvat. naroda, šalju vjerovjesnike, istraživatelje, pače dižu i križarske vojne protiv kletih krivovjeraca I hrvatski narod očuva opet svoju svetu djedovsku t. j. rimokatoličku vjeru. Onaj pak dio našega naroda ,koji je zaveden pao u »bogomilstvo«, prvom je danom prilikom pokazao, kako je pogubno — i po vjeru i narod — bogomilsko krivovjerje: **bogomili su naime prvi otvorili najljućem neprijatelju Turčinu ulaz u našu zemlju, i svi listom prešli na islam-muslimansku vjeru.** Kroz više stoljeća odbija zatim hrvatski narod krvave i divljačke navale **turske na vjeru i domovinu**, i u toj divskoj borbi najizdašnije je pomagao Hrvate vrhovni glavar rimokatol. Crkve. sv. Otac papa. Prodju i ti stoljetni ratovi, a hrvatski je

narod — upravo čudesno — sačuvao svoju rimokatol. vjeru i s ovom svoju domovinu. Još se nisu ni završile žestoke borbe s Turčinom, kad sa sjevera i zapada stane provaljivati **u naš narod nova kuga Luterovo krivovjerje.** Šire se krivovjerske knjige, progone se katolici, huška se na biskupe i papu, novčano se podupiru krivovjerski propovjednici, sve dakako po narudžbi, po osnovi naših drevnih narodnih neprijatelja Nijemaca i Magjara. Hrvatski narod uz pomoć sv. Oca pape, odličnih svojih sinova-biskupa i velikaša othrva se u to najsudbonosnije doba i Luterovu krivovjerju te ostaje vjeran sv. Crkvi rimokatoličkoj. U novije doba ima hrvatski narod da prodje novu kušnju.

I u naš narod ušuljao se naime **tatski protukatolički, protukršćanski, dà i bezbožni** »**liberalizam**« (»slobodoumlje«), te služeći se štampom, udruženjima, politikom, strankama, novcem, vlasti i t. d.. hoće da u njem podgrize ono tisućgodišnje stablo t. j. svetu djedovsku rimokatol. vjeru. Da to postigne, najčešće navaljuje na vrhovnu glavu sv. Crkve t. j. na sv. Oca papu. Ova nova, najlukavija napast traje već gotovo pedeset godina. Hoće li hrvatski narod nadvladati i ovo zlo? Dosad je junački odolijevao, jer se i opet našlo odvažnih hrvatskih svećenika i svjetovnjaka, koji su uz blagoslov sv. Oca pape stali bezobzirce raskrinkavati tog najnovijeg duš-

mana, zakrabuljenog u masku sad »demokratizma«, sad »socijalizma«, sad »slobodoumlja« ili »napretka« i »čovječnosti«, te odvažno braniti sv. katoličku vjeru. U najnovije t. j. u ovo naše doba našao je taj beznačajni »liberalizam« novo sredstvo u borbi protiv svete katol. vjere u hrvatskom narodu, a to sredstvo jest takozvani »r e f o r m a š k i p o k r e t« nekolicine od staleža i vjere otpalih svećenika. Ja sam čvrsto uvjeren, da će u tolikim borbama i napastima prokušana tisućljetna značajnost hrvatskog naroda doskora odbiti i ovu ružnu »urotu«, te ponovno posvjedočiti, da hrvatski narod ne baca u blato svog neokaljanog značaja, kao što su te svrzimantije bacile u blato svoj katolički, hrvatski i svećenički značaj. Pače, ja vidim u onom v e l e b n o m h r v a t s k o m k a t o l i č k o m e u h a r i s t i j s k o m k o n g r e s u, održanom u Zagrebu na 18. i 19. kolovoza ove godine, o s u d u »l i b e r a l i z m a«, bio on ma koje boje i taktike, a d o b a r p o č e t a k o b n o v e o n e t i s u ć l j e t n e p r i v r ž e n o s t i h r v a t s k o g n a r o d a s v. r i m o k a t o l i č k o j C r k v i i s v. O c u p a p i. Do hrvatskih je biskupa, do hrvatskih svećenika i do hrvatskih čestitih katoličkih svjetovnjaka, da ta osuda bude doista porazna po kletog neprijatelja.

3. T k o v o d i »r e f o r m a š k i« p o k r e t, i z a č i m i d e? Nekoliko svjetovnih i redovničkih svećenika, koji su za vrijeme rata i one opće raz-

vraćenosti izgubili duh svećenički i redovnički, pogazili su svoju najsvečanije i slobodno zadanu zavjeru i zavjet, da će do smrti živjeti po propisima svećeničke i redovničke discipline; uskratili su zatim obećanu pokornost svojim zakonitim crkvenim poglavarima, napustili svoje svećeničko ili redovničko zvanje, stupili u nedozvoljeni brak, i onda stali učiti krivu nauku, da ih »ne veže ni zavjera, ni zavjet prije redjenja položen«, da se »ne treba pokoravati biskupu ni papi«, da »papa i nije zakoniti, Bogom postavljeni vrhovni glavar sv. Crkve t. j. namjesnik Isusov«, da »se katolički svećenici imadu ženiti« i t. d. Da lakše zavedu neupućene katolike, još su k toj nauci dodali za reklamu zahtjev, da se sv. misa ima služiti u hrvatskom jeziku.

a) Mogu li biti z n a č a j e v i o n i s v e ć e n i c i, k o j i su u zreloj dobi, pri potpunoj svijesti i slobodi, svršivši sveučilište, proučivši temeljito sa svih strana sve obveze svećeničkog staleža napose pak onu obvezu beženstva i pokornosti — s v e č a n o o b e ć a l i i z a v j e r i l i s e, p a č e s e i z a v j e t o v a l i, da će te obveze držati, a onda su, nakon što su 10 do 15 godina proživjeli u svećeničkom staležu i zvanju posrnuvši po nesreći u mreže grijeha, i u mjesto da se pokaju i pridignu, i opet dadu na valjani svećenički život, u s t r a j a l i u g r i j e h u, u s k r a t i l i p o s l u h svojim poglavarima, i s t u p i l i z a v o l j u g r i j e h a i z s t a l e ž a, pače dali se i na to, da n a-

učavaju, kako prekršiti svečano obećanje i zavjet, uskratiti Crkvi posluh, sklapati protuzakonite brakove ne samo da nije zlo ili grijeh već naprotiv dopušteno, pače kriјeposno i veliko djelo!? Što ne, zlo je, kad čovjek bude tat, pak krade. No još veća bila bi opakost, kad bi se tat drznuo poći tako daleko, da bi s drugim tatovima udružen stao naučati, da kradja u opće nije grijeh, već dopušteno i dobro djelo! — Jednako nije značajno, javno u štampi napadati, ocrnjivati, klevetati svećenike, do jučer svoju braću, kako to čine naši »reformaši«, a samo zato, što ti svećenici ne će za njima u blato, već nastoje uzdržati se na visini svećeničke časti i u pravovjerju.

b) Istina je, koje ne tajimo, da je bilo i da će biti takovih svećenika, koji, jer su slabi ljudi, a živu posred svijeta, padaju u veće ili manje pogrješke. Ne tajimo tih slaboća, ali ih ni ne razglašujemo držeći se zakona pravednosti i ljubavi k bližnjemu. Gospod sam prepušta, da čovječanski elemenat u Crkvi Kristovoj pokaže svu svoju krhkost, slaboću i nesposobnost u pogrješkama pojedinih ljudi, samo da to sjajnije iskoči jakost i sila božanskog elementa, koji Crkvu doista drži, vodi i oživljava. Sam je Spasitelj prepustio, da pade apostol Juda, i to do kraja, te je tipom svih okorjelih otpadnika. Pao je i apostol sv. Petar, ali se pokajao i uzdigao do svetosti, i tako postao uzorom raskajanim svećenicima. U svako doba prepustio je Bog, da se našlo u sveć. staležu, pače na biskupskim stolicama, što više na samoj papinskoj stolici takovih pojedinaca, koji su imali većih ili manjih slaboća. »Potrebno je, da dodju sablazni«, reče Spasitelj, »ali teško onomu čovjeku, krоz kojega dolazi sablazan« (Mat. 18 1.—10.) Slaboće svećenika i crkvenih poglavara Bog prepušta kadšto, da se naučimo upoznati istinu, da Crkva nije ljudsko djelo, da Crkvu ne drži čovječja krjepost i vrlina, već Božja sila! Kad vidimo ili doznamo slaboće kojeg svećenika, slaboće ne samo da ne smijemo nasljedovati već ih osudjivati, osobe pak iskreno i s boli žaliti i za obraćenje njihovo moliti. Ako dakle ima svećenika, koji padaju, većina ih se takovih ipak opet digne i sasvim popravi, ili barem ustraju do kraja u borbi, a to je svakako značajnije nego u grijehu ustrajati. »Sagriješiti je ljudski, obratiti se jest angjeoski, a u grijehu ustrajati jest djavolski«, reče sv. Augustin.

c) Ako je žalosna istina, da se svagda nađe i lošijih svećenika, tim je to ugodnija istina da je hrvatski katolički narod imao, da ima i uz pomoć Božju imati će na stotine

i tisuće svećenika, redovnika i redovnica, koji su sačuvavši kroz cijeli život neokaljanu svećeničku i redovničku dušu, upravo po tome veoma mnogo dobra učinili: premnoge svojim životom obratili, posvetili, spasili; premnoge žrtve za dobro Crkve, domovine i bližnjega svoga doprinijeli, mnogo suza otrli, mnogu bijedu ublažili, mnogu čistu i Bogu ugodnu molitvu u nebo poslali, mnoge obitelji, rod svoj i cijeli narod hrvatski prodičili. Ova istina svijetli nam kao sjajna danica, kad se nadviju crni oblaci, ona nam kliče: »Sursum corda«, ona rastjerava sve one magle pogrješaka slabih pojedinaca.

d) Naši »reformaši« najradije se pozivlju kao na najjači svoj dokaz na to, što tvrde, da bi nestalo velikih sablazni, kad bi se svećenici ženili. No iskustvo svjedoči, da ženidba sama po sebi ne priječi sablazni, ako u oženjenih nema moralne jakosti. Vidimo svaki dan, osobito u ovo poratno doba grdne sablazni kod oženjenih ne samo svjetovnjaka, napose u višim, gospodskim i inteligentnim krugovima, nego i kod oženjenih svećenika inovjeraca, koje su i te kako pogubne. Ako jednom dopustimo, da se izgovaramo na sablazni, u svrhu, da opravdamo ukinuće svećeničkog beženstva (»celibata«), zar nas ne će dosljednost dovesti do zahtjeva, što ga mnogi danas doista i stavljaju, da se naime ima ukinuti i

»okrutni jaram« nerazrješivog ženidbenog veza i uvesti »slobodnu ljubav«, jer iz ženidbe nastaju tako brojne i tako sramotne sablazni.

e) Glede drugog, nuzgrednog zahtjeva »reformaških svećenika«, da bi se naime uvela sv. misa u hrvatskom jeziku, pripomenut ću slijedeće: »Nijednu iskreno pobožnu katoličku dušu nije do sada smetala sv. misa u latinskom jeziku, a da ne bi s najvećom bogoljubnosti sv. misu slušala i iz nje milosti i posvećenje srkala, prema njoj najveće počitanje osjećala. Naši najbolji i najveći hrvatski sinovi duhovnog i svjetovnog staleža kao biskupi i naši slavni knezovi, banovi i kraljevi Teodozije i Grgur, Branimir, Tomislav, Krešimir, Zvonimir, Šubići, Frankopani, Zrinjski, Berislavić, Drašković, Vinković, Vrhovec, Jelačić, Strossmayer, Pavlinović, Štadler, Mahnić i t. d. i t. d., a i današnji naši ponajbolji svećenici i najodličniji rodoljubi — svjetovnjaci — nijesu nikada htjeli da poradi pitanja slavenskog bogoslužja prekidaju onu tisućljetnu, s dušom hrvatskom sraslu vezu sa sv. rimokatol. Crkvom i njezinim glavarom sv. Ocem papom! To je nepobitna činjenica. Tražili su, branili su slavensko bogoslužje, ali vazda kao odani katolici držeći se one Isusove: »Tko ne sluša Crkve, neka ti bude kao poganin i carinik«. Ninski biskupi Teodozije i Grgur

ostaju vjerni sv. apostolskoj Stolici i onda kad je trajala najžešća navala na slavensko bogoslužje, i kad je sv. Stolica, pod silom nama neprijteljskih kleveta, sumnjičenja i prijetnja stala zabranjivati porabu slavenskog bogoslužja. U toj poslušnosti i jest vrhunac nji'hove veličine u katolištvu i hrvatstvu! Koliko je trpio veliki Hrvat i uzor-biskup Štadler, koliko hrvatski mecena Strossmayer, kad su zlobne spletke i drske prijetnje naših udruženih narodnih neprijatelja osujetile plemenitu odluku velikoga Leona XIII., kojom je htio naš narodni zavod sv. Jeronima u Rimu proglasiti hrvatskim! Razumjeli su, trpjeli su, ali ostali su vjerni sv. rimokatol. Crkvi i sv. Ocu papi. U drugoj jednoj narodnoj kušnji piše biskup Strossmayer ove značajne riječi: »Uz stolicu sv. Petra najčvršće stojimo... Radije bi tisuću muka podnijeli, nego li bi za nokat otstupili od katoličke nauke!« (Dr. J. Jelenić: »Kultura i bosanski Franjevci«). U naše doba koliko je veliki biskup i patnik dr. Mahnić trpio i pregarao, kad je u isto doba, dok je svim svojim vanrednim sposobnostima dizao i branio rimski katolicizam, u samom Rimu uslijed pakosnih kleveta naših narodnih neprijatelja pao u sumnju, a sve poradi svoje odlučne borbe za slavensko bogoslužje i hrvatstvo! Pregarao je, ali prije bi kao mučenik poginuo, nego bi i pomislio samo na prekinuće sa sv. Stolicom.

Pitam te, hrvatski narode, u koga da se ugledaš, koga da slijediš? Vagni vrijednosti i sposobnosti naših tolikih velikana i vrijednost naših tužnih »reformaša«. Hoćeš li pristati uz šaku nesretnih svrzimantija, koji su za volju svojih osobnih pogrešaka pogazili svečane obveze sv. reda, ostavili svoj stalež, svoju sv. Crkvu i katol. vjeru, ili uz naše najveće, najumnije i najznačajnije duhovne i svjetovne Hrvate, koji su žrtvovali sve svoje, imetak, kao i život za domovinu i za vjeru i to za vjeru rimokatoličku!

Uvaži, hrvatski narode, još ovo! Velika većina katoličkih naroda, pa i dobar dio našeg hrvatskog naroda služi se od vajkada u sv. misi latinskim jezikom, pak su bili i jesu kao što izvrsni i osvjedočeni katolici tako i uzorni rodoljubi. Naprotiv čudan je »slučaj«, da su oni pojedinci, koji se najradije nabacuju osvadama na katoličku Crkvu i sv. Oca papu tobož poradi uskrate hrvatske mise, redovito veoma nehajni ili nikakovi katolici, pače i protivnici katoličke vjere.

Slavensko bogoslužje, što nam ga je po Providnosti dao upravo sv. Otac papa u najsudbonosnije doba našeg narodnog života, izvrsno nam je poslužilo, da smo sačuvali svoju hrvatsku narodnost, stvorili svoju narod-

nu kulturu i održali svoju narodnu individualnost. Sada više nema straha, da bi itko mogao uništiti naše narodne tekovine, jer ovih može nestati samo tako, da nestane i nas Hrvata. Premda danas s narodnih razloga nema više slavensko bogoslužje, a hrvatsko još manje one važnosti kao nekoć, ipak naši biskupi nastoje zakonitim putem postojeću pogodnost slavenskog bogoslužja ne samo sačuvati nego i proširiti. S vjerskog pak gledišta staroslavensko ili hrvatsko bogoslužje danas je još manje nužno. Zaslugom naših biskupa a dozvolom sv. Oca pape slobodno je naime kod nas sve bogoslužne i obredne čine osim sv. mise vršiti u živom narodnom hrvatskom jeziku, a i u samoj sv. misi dopušteno je hrvatski pjevati poslanicu i sv. evangjelje. Da misna žrtva bude i hrvatskom katoliku sveta i spasonosna, nije od potrebe, da se služi u hrv. jeziku, kako svjedoči iskustvo najboljih vjernika; no ipak smo tako sretni, da imademo hrvatski misal, veoma lijepo uredjen i u obliku molitvene knjižice izdan. (Nabavlja se u Zagrebu: Dr. Stj. Markulin, Kurelčeva ulica 3.) Iz te knjižice možeš točno da pratiš svećenika riječ po riječ za čitave sv. mise.

Naši »reformaši« otcijepiše se od sv. rimokatoličke Kristove Crkve najprije u duši a sada i javno proglasivši sebe i ono nekoliko zavedenih pristaša

posebnom, od sv. Oca pape i naših biskupa neovisnom vjerskom družbom. Nakon toliko vijekova moralo se na žalost naći nekoliko upravo domaćih sinova, koji su se eto drznuli posegnuti crnom, nezahvalnom rukom da isbrišu iz značaja hrvat. naroda onu najljepšu i najsjajniju crtu — tisućgodišnju vjersku postojanost — i to iz neplemenitih motiva! Prestali su biti članovi Isusove svete katoličke Crkve, prestali su biti katolici. I opet nije čestito ni značajno, kad se ipak nazivlju »katolicima«. Upravo je smiješno ali i vrlo žalosno, što ti »reformaši« prave komediju iz vjere, iz Crkve, iz svojih pristaša, a pravo reći najviše iz samih sebe. Najprije su naime izjavili, da ostaju vjerni sv. Ocu papi, onda se javno otcijepiše od Crkve katoličke i proglasiše se tobož »hrvatskom narodnom katol. crkvom«. Ovih par dana oglasiše da već nijesu »hrvatska narodna katol. crkva«, već nekakva »hrvatska starokatolička crkva« i to podružnica neke starokatoličke krivovjerske švapske sljedbe! Što će, bogzna, biti sutra, a što prekosutra? Ovo je zbilja prosta komedija!

»Reformaški svećenici« postali su — prije svijesno nego li nesvijesno — puko orudje u rukama onih naših narodnih i vjerskih neprijatelja, koji nastoje hrvatski narod prevesti na pravoslavlje, a u nas je pravoslavlje istovjetno sa srpstvom. Da je doista tako, s pravom zaključujemo odatle: 1. što

je vlada svim tim »reformaškim« svrzimantijama odma podijelila lijepe službe; 2. što je podupirala usprkos prosvjeda katoličkog hrvatskog episkopata i protuustavno taj »reformaški« pokret; 3. što im je dozvolila, da protuzakonito kao otpadnici javno služe sv. misu; 4. što ih dandanas, ako i potajice, podupire i zaštićuje; 5. što su u Češkoj isto takovi »reformaši« i istog programa prešli javno i formalno na pravoslavje i to uz javnu agitaciju srpskog pravoslav. episkopa Dositeja. — Kad i svih tih krivnja ne bi bilo na »reformašima« i njihovom pokretu, dosta je, da upoznaš pogubnost »reformaštva«, to, što upravo sada u ovo teško poratno vrijeme, kad treba mira i sloge i najmarnijeg rada, da se izliječe teške ratom nam zadane rane, što upravo sada, dok hrvatski narod vodi tako tešku borbu za svoja prava, unaša u hrvatski narod vjersko-crkvenu smutnju, a sve za volju moralnog brodoloma nekolicine nesretnih svećenika.



Ordinariatus Archidioecesis Zagrebiensis.

Nr. 8866.

NIHIL OBSTAT.

Dr. Josephus Lončarić m. pr.
censor.

IMPRIMATUR.

Datum Zagrebiae, die 15. Novembris 1923.

Dr. Dominicus Premuš, m. pr.
Episcopus Consecratus, Vicarius Generalis.

Općinska knjižnica
Josip Golubić
Zagreb, Remetinec 2